

OVAJ PROJEKAT
SE FINANSIRA IZ
EU LIFE PROGRAMA

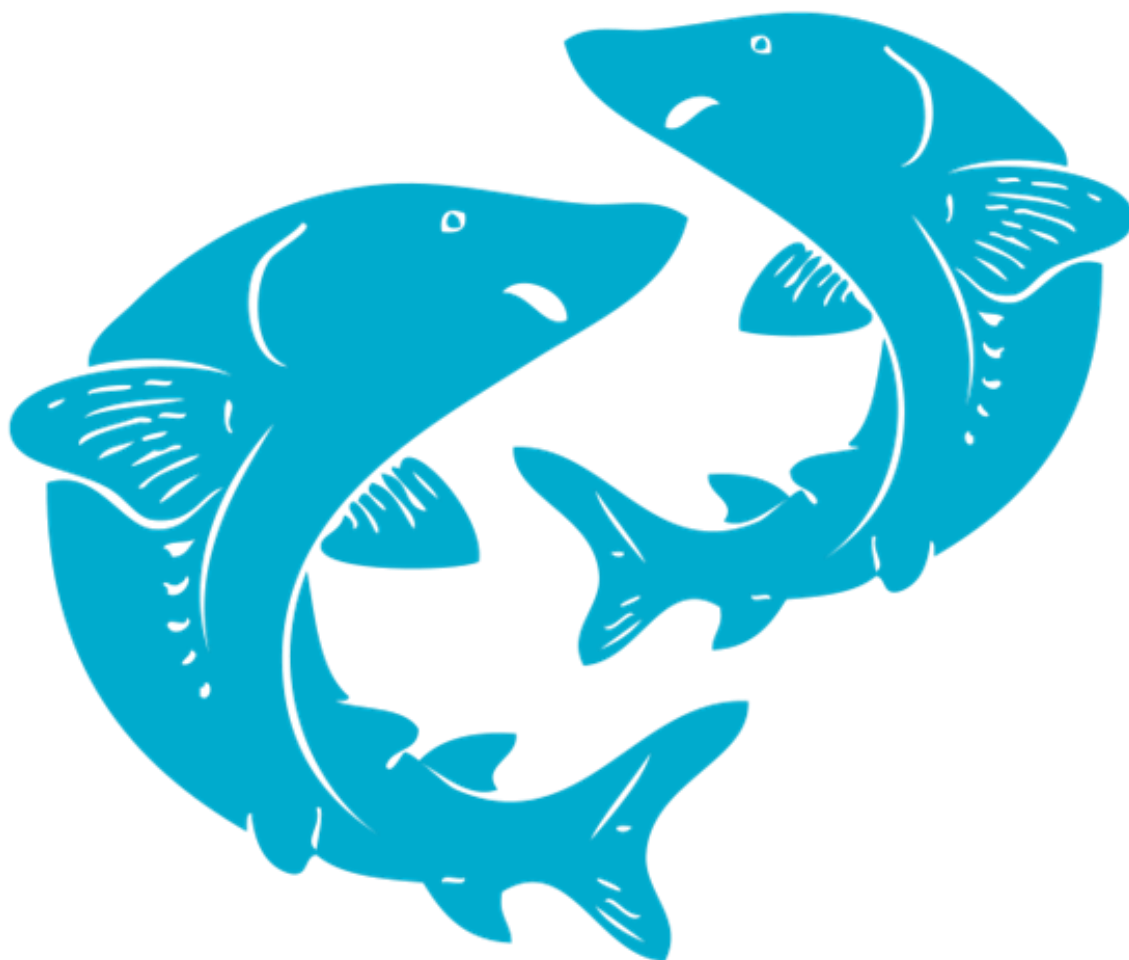

LIFE15 GIE/AT/001004 project „Sustainable protection of lower Danube sturgeons by preventing and counteracting poaching and illegal wildlife trade – LIFE for Danube Sturgeons”

ACTION A.1: Preparatory actions for work with fishermen

Assessment of socio-economic situation and natural resources in fishing communities in Prahovo, Radujevac and Negotin in East Serbia

FINAL STUDY

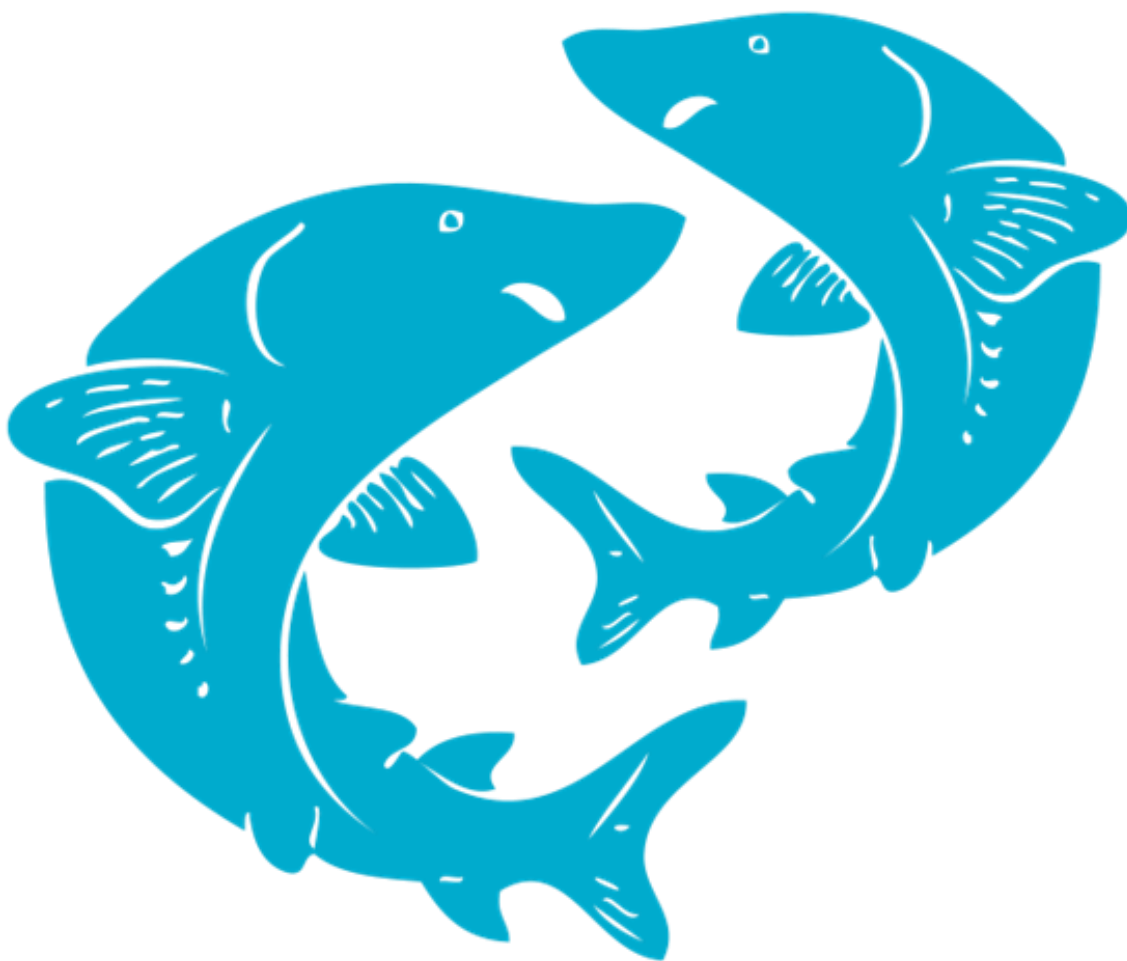

LIFE15 GIE/AT/1004 projekat „Održiva zaštita jestri donjeg Dunava sprečavanjem i borbom protiv krivolova i ilegalne trgovine – ŽIVOT za dunavske jesetre”

AKTIVNOST A.1: Priremne aktivnosti za rad sa lokalnom zajednicom

Procena društveno-ekonomske situacije i dostupnosti prirodnih resursa u Prahovu, Radujevcu i Negotinu – Istočna Srbija

ZAVRŠNA STUDIJA

Impressum

Naručilac

WWF - Svetska organizacija za prirodu (WON Serbia)

Đure Jakšića 4a/8

11000 Beograd

Kontakt: Ms. Vesna Maksimović, menadžerka projekta u Srbiji

E: vmaksimovic@wwfadmia.org;

T: +381 (0)11 3033 753

Islogu izvršio

Iskriva, Institute for Development of Local Potentials

Reteče 215, SI-4220 Škofja Loka, Slovenija

E: info@iskriva.net; W: www.iskriva.net;

Kontakt: Ms. Mateja Softić, osnivačica i ko-autorka

E: mateja.softic@iskriva.net; T: +386 040 436 767

Reteče, 05. 03. 2018. godine

SADRŽAJ

EXECUTIVE SUMMARY	1
1 UVOD.....	3
1.1 Pristup i ciljevi Studije.....	3
1.2 Metode: geografski obuhvat, metode za prikupljanje podataka, veličina uzorka i procedure.....	5
1.3 Etički kodeksi	8
1.4 Ograničenja Studije	8
2 NALAZI I ANALIZE	9
2.1 Socio-ekonomski status zajednice alasa i lokalnih zajednica.....	9
2.1.1 Opština Negotin i sela Prahovo i Radujevac.....	9
2.1.2 Resursi prepoznati u zajednici kao potencijali za održivo korišćenje za alternativne izvore prihoda.....	28
2.2 Radionica (workshop) „Opstanak jesetri – prilika za razvoj lokalnih zajednica”	54
2.2.1 Pregled planiranih i realizovanih aktivnosti na radionici.....	54
2.2.2 Analiza podataka dobijenih na radionici.....	56
2.3 Predlozi mogućih scenarija za razvoj alternativnih izvora prihoda zajednice	57
2.3.1 Faza 1 – Obezbeđivanje preduslova.....	58
2.3.2 Faza 2 – Prateći programi	61
2.3.3 Faza 3 – razvoj scenarija za privredni razvoj zajednice.....	65
2.4 Preporučeni scenariji za razvoj alternativnih izvora prihoda zajednice do kraja projektnog perioda	66
3 ZAKLJUČCI.....	68
4 CONCLUSIONS	73
5 PREPORUKE	79
6 RECOMMENDATIONS.....	85
 ANEX I - PRIMERI DOBRE PRAKSE	 1
1 SELO MODRA- PROJEKTI „ŽIVA VODA MODRA” I „ARCHEOSKANZEN MODRA”	1
2 REČNI AKVARIJUM I MUZEJ NA RECI KORANI, KARLOVAC, HRVATSKA, 2016.....	3
3 JAVNI AKVARIJUM I TERARIJUM U BEOGRADU	4
4 PROCES ODRŽIVOG RAZVOJA POHORJA	5
5 PROCES RAZVOJA REGIONA REKE DRAVE U SLOVENIJI.....	6
6 SVILAJNAC – DINO PARK.....	7
7 POKLADE U MOHAČU, MAĐARSKA	8

8	STAKLENI MORSKI RINGIŠPIL „THE SEAGLASS CAROUSEL WITH GIANT COLORFUL FISH”	9
9	AUTOBUS „AMFIBIJA” U BUDIMPEŠTI- BUDAPEST BY LAND AND WATER: FLOATING BUS TOUR.....	9
10	KAVIJAR OD MORSKIH ALGI	10
11	RIBOLOVNI TURIZAM	10
12	BELTANA.....	12

ANEX II - POTENCIJALNI PARTNERI I MOGUĆNOSTI PRONALAZENJA FONDOVA ZA RAZVOJ ALTERNATIVNIH IZVORA PRIHODA		1
1	REPUBLIKA SRBIJA.....	1
1.1	Ministarstva, Agencije, Fondovi.....	1
1.2	Opština Negotin	1
2	FONDOVI EVROPSKE UNIJE.....	1
2.1	IPA	1
2.2	EU programi	2
2.3	IPARD II PROGRAM EU.....	5
3	PRIVATNI SEKTOR	5
3.1	„Eliksir Prahovo industrija hemijskih proizvoda” d.o.o, Prahovo,.....	6
3.2	NIS – Naftna industrija Srbije	Error! Bookmark not defined.
4	FIZIČKA LICA	6

EXECUTIVE SUMMARY

In order to achieve the „LIFE for Danube Sturgeons” Project overall objective 2 through the realization of specific objectives, it is necessary to realize the activity A1: Socio-economic and natural resource assessment in fishing communities in Prahovo and Radujevac villages in East Serbia and Negotin municipality as the district centre, like a part of preparatory actions for the work with fishermen.

The first step towards the development of business plans is the assessment of the socio-economic situation and natural resource base of targeted fishing communities, which would allow for a better understanding of the needs and resources available to develop alternative activities and for the design of relevant, actionable, and sustainable livelihoods strategies.

The socio-economic assessment aims to acquire in-depth knowledge of the socio-economic circumstances and natural resource availability in selected fishermen and wider communities in the project region, identify potential partners and funding options, and collect international experiences and case studies that are feasible for these communities as a basis to develop successful alternative income models.

Natural and cultural resources can be used for alternative business development and provide useful advice to these communities and develop effective and sustainable scenarios. Fundamental information was collected to understand the individual circumstances, problems and needs in targeted communities as well as the potentials that can be used for services or businesses and global experiences and best practices that could be applied in this region.

Combining the information obtained with the available methodologies, a wider picture of the socio-economic situation of the villages Radujevac and Prahovo and of the Negotin municipality communities was examined. After considering the fact that only two fishermen are engaged in fisheries on the Serbian part of the Danube covered by the project, an analysis of the wider community of the villages of Prahovo, Radujevac and the municipality of Negotin was carried out in agreement with the project team.

Based on collected data, some main scenarios for development of alternative activities were identified through this study.

Accordingly to the recognized resources, we can distinguish three main groups of ideas around which sustainable and real economic growth of the community could be developed:

- Tourist attraction;
- Recreational and sport fishing;
- Festivals.

For the realisation of any proposed idea, it is necessary to provide certain preconditions, as well as following programmes. In line with this, we can divide the activities that need to be undertaken for community development into 3 phases.

Phase I - Initial phase that provides the necessary preconditions and consists of the following activities:

- Finding local partners (the link between the WWF Project and the local community. Those partners who know how to motivate the community and donors, and how to design and manage programmes and projects, but also helps in their realisation).

- Establishment of the so-called „Sturgeons Centre” as a network of enthusiasts and an informal group of key people in the community. The Centre should be a gathering place (already existing space, i.e. a library, etc.) as well as an incubator for ideas of economic and tourism development, with the aim of improving the business environment of the community with the focus on raising the environmental awareness of citizens and the conservation of sturgeons;
- Branding the „Sturgeon” as a natural and cultural-historical resource. Storytelling is probably the best and most effective form of communication in human history. Nowadays, it is not surprising that the marketing agencies have developed „Brand Stories” about various products and services, and therefore they have established a lot of powerful business empires. Branding, or creating a „Brand Story” about sturgeons and specific resources of Negotinska Krajina are marketing fundamentals for the development of a new eco-tourism industry, which is proposed as a precondition for the economic growth of the community of Prahovo, Radujevac and the Negotin municipality.

These stories aim to awaken our own emotions but also our desire to be a part of them and to experience the promised emotion.

We think that this concept can provide the basis for the development of the selected scenario for the realisation of alternative sources of community revenue in order to preserve the sturgeon. By linking the „Sturgeon” resource with the other ones available in this region we can build a strong ecological, business and touristic Brand as well as position Prahovo and Radujevac as the last points on the Danube river where these dinosaur contemporaries could be seen.

Phase II - is the phase in which the accompanying programme is provided, i.e., production of different material the aim of creating a new touristic brand which would contribute to the promotion of local products (making a „storytelling” movie about sturgeons, about caviar and Negotinska Krajina, making XR (Extended Reality) Application about the sturgeon, as well as about the sunken ships located just off the shore in this section of the Danube, networking local catering industries and wine producers in order to support the new local brand inspired by the sturgeon or local specificities (launch of small producers), souvenir program, etc.).

Phase III - is the phase that would involve the development of some of the scenarios proposed in this study, or of newly identified ones, such as tourist attractions, recreational fishing or festivals.

1.1 PRISTUP I CILJEVI STUDIJE

Projekat „Zaštita jesetri u donjem toku reke Dunav, kroz sprečavanje krivolova i ilegalne trgovine” ili skraćeno „ŽIVOT za dunavske jesetre” se realizuje u okviru LIFE programa za životnu sredinu i klimatske akcije Evropske unije. Projekat se realizuje u šest država (Austrija, Bugarska, Nemačka, Rumunija, Srbija i Ukrajina) u periodu oktobar 2016 - decembar 2020. godine. WWF Austrija vodi i koordinira projekat. Partner u Srbiji je WWF, svetska organizacija za prirodu.

Jesetre predstavljaju najugroženije vrste riba na svetu, sa samo nekoliko preostalih prirodnih staništa, koja im pružaju adekvatne uslove za opstanak. Jedini region u Evropskoj uniji, gde i dalje postoje prirodne populacije jesetri je donji tok reke Dunav (nizvodno od hidroelektrane „Đerdap II”) i u severo-zapadnom delu Crnog mora.

Razlozi za smanjenje populacija jesetri su složeni, ali su kao najznačajniji prepoznati prekomeran izlov, presecanje migratornih puteva, degradacija staništa, zagađenje i nedostatak informacija i svesti o ugroženosti ove vrste. Uprkos strogoj pravnoj zaštiti, ilegalni ribolov i trgovina mesom i kavijarom divljih jesetri i dalje ugrožavaju opstanak populacija ove grupe riba.

Projektom je predviđeno da se:

- zajedno sa ribarskim i lokalnim zajednicama sprovede istraživanje u cilju razvijanja drugih alternativnih izvora prihoda koja bi im se ponudila kao zamena za bavljenje ilegalnim ribolovom jesetri;
- podrže institucije odgovorne za sprovođenje zakona u izgradnji kapaciteta i unapređenju njihove borbe protiv krivolova, krijumčarenja i ilegalne trgovine;
- pažljivo prate tržišta kavijarom i mesom jesetri, a svi učesnici u lancu trgovine detaljno informišu o zakonskim odredbama koje regulišu ovu oblast.

Cilj projekta je da doprinese zaustavljanju i smanjenju gubitaka divljih jesetri u Evropskoj uniji, kao i da doprinese realizaciji EU strategije za dunavski region i programu za zaštitu dunavskih jesetri „Jesetre 2020” kroz sledeće oblasti:

- Izgradnju kapaciteta i unapređenje sprovođenja zakona;
- Društveno-ekonomske mere koje podržavaju očuvanje jesetri i
- Podizanje svesti javnosti o značaju očuvanja jesetri.

Opšti cilj br. 2 projekta „ŽIVOT za dunavske jesetre” je da odabrane ribarske zajednice do 2020. godine preuzmu zaštitu jesetri na sebe i budu voljni i sposobni da koriste alternativne izvore prihoda kao zamenu za izlov jesetri i na taj način omoguće populacijama jesetri da se obnove.

U Srbiji, predviđeno je da se realizacija ovog opšteg cilja odvija kroz sledeće specifične ciljeve:

- 1) Upoznavanje sa socio-ekonomskim uslovima u odabranim ribarskim zajednicama u Srbiji (selima Prahovu i Radujevcu koja se nalaze nizvodno od brane „Đerdap II”), sa osvrtom, između ostalog, i na starost grupe, stepen obrazovanja, izvore prihoda, vlasništvo, položaj polova, mogućnosti i prepreke za prikupljanje alternativnih izvora prihoda;
- 2) Omogućavanje da odabrane ribarske zajednice u Srbiji, u selima Prahovu i Radujevcu (opština Negotin), razumeju značaj očuvanja prirodnih resursa, uključujući aspekte upravljanja, dostupnosti i pristupa, i
- 3) Identifikovanje potencijalnih partnera i mogućih fondova za finansiranje budućih biznis planova za odabrane zajednice ribara.

U okviru planiranih pripremnih aktivnosti za rad sa ribarima predviđena je izrada Socio-ekonomske studije i upravljanje prirodnim resursima (aktivnost A1) koja treba da sadrži osnovne činjenice o ribarskim zajednicama koje se bave izlovom jesetri, analizu prirodnih resursa i potencijalnih partnera za izradu budućih alternativnih izvora prihoda.

Za razliku od drugih regiona obuhvaćenih projektom gde su ribarske zajednice mnogobrojne i gde je bilo moguće intervjuisati ribare (alase) koji se bave izlovom ribe kao osnovnom ili dopunskom delatnošću, situacija u Prahovu i Radujevcu je specifična zbog činjenice da se ribarstvom bave samo 2 člana zajednice. Statistička analiza rađena na uzorku od dve osobe ne može da bude relevantna, ali može da dá korisne informacije za sagledavanje situacije na terenu. Proširenje posmatranog uzorka na širu zajednicu Prahova, Radujevca, ali i Negotina, omogućilo je statistički prikaz podataka o broju zaposlenih, obrazovanju, starosti i ostalim relevantnim podacima o zajednici, potrebnih za sagledavanje trenutne situacije u pogledu razvijanja mogućih scenarija za alternativne izvore prihoda.

Da bi izradili biznis planove za razvoj alternativnih prihoda za alase i širu zajednicu neophodno je sagledati njihove potrebe i mogućnosti, razmotriti prirodne, kulturno – istorijske i turističke resurse, kao i moguće fondove, ali je najvažnije uključiti same zajednice u proces pronalaženja rešenja za alternativne prihode. Bez ovog poslednjeg elementa teško je garantovati primenljivost i kasniju realizaciju biznis planova. Uključivanje bi se sprovело kroz organizovanje radionica na kojima bi predloge, kao i kritike dali oni koji bi ih kasnije i realizovali.

Izborom dobrih i održivih biznis planova, omogućio bi se razvoj novih aktivnosti u kojima bi učestvovali i alasi, ali i šira zajednica iz Radujevca i Prahova, kao i opštine Negotin. Takođe, uticaće se i na stvaranje/podizanje ekološke svesti o značaju opstanka jesetarskih vrsta i mogućnostima iskorišćavanja činjenice da su upravo Radujevac i Prahovo poslednja uzvodna tačka u Evropi na Dunavu, do koje jestre mogu da stignu.

Poseban akcenat biće na razvoju i unapređenju postojećih resursa, razvoju novih veština i poslovnih mogućnosti da se razvija održiva ekonomija na lokalnu. Ekonomija na „lokalu” ne podrazumeva da će biti namenjena samo lokalnom stanovništvu, naprotiv, ideja je da se sa lokala dođe do mnogo šireg broja ljudi koji će želeti da posete projektom obuhvaćeno područje i na indirektnu način doprinesu očuvanju jesetarskih vrsta.

U zavisnosti od prepoznatih specifičnosti područja i raspoloživih prirodnih, kulturno-istorijskih i turističkih potencijala, razmatraće se razvoj scenarija za alternativne izvore prihoda lokalne zajednice kroz razvoj turizma, gastronomije, sportskog ribolova, kulturnog i etničkog nasleđa, proizvodnje i prodaje tradicionalnih proizvoda (lekovito bilje, vino, itd). Stvaranjem novog turističkog brenda „jesetra”, zasnovanom na istoimenom prirodnom resursu, istovremeno će se doprineti ekonomskom razvoju šire zajednice Prahova, Radujevca i Negotina i očuvanju jesetarskih vrsta podizanjem ekološke svesti zajednice.

U nastavku Studije, neki delovi su dati opširnije sa ciljem da se istakne bogatsvo, jedinstvenost i potencijal koji ima brend „jesetra” i područje Negotina. U Studiji se ne daje samo klasična statistička analiza socio-ekonomskih podataka, već se daje širi uvid u potencijale ovoga kraja, sa željom da lokalna zajednica prepozna potencijal i dobije želju i inspiraciju da učestvoje u stvaranju i implementaciji brenda „jesetre”.

1.2 METODE: GEOGRAFSKI OBUHVAT, METODE ZA PRIKUPLJANJE PODATAKA, VELIČINA UZORKA I PROCEDURE

Sela Radujevac i Prahovo pripadaju opštini Negotin i Borskom okrugu. Opština Negotin se nalazi u severoistočnom delu Srbije i nalazi se na tromeđi Srbije, Bugarske i Rumunije.

Slika 1 – HE „Đerdap II”

Dunav čini prirodnu granicu između Republike Srbije i Republike Rumunije. Uzvodno od Prahova, na rkm 863 Dunava, izgrađena je brana „Đerdap II” kojom je presečen migracioni put jesetri u Dunavu. Iako je deonica Dunava od brane „Đerdapa 2” do granice sa Bugarskom, znatno kraća u odnosu na dužinu Dunava do ušća u Crno more, sama činjenica da je brana poslednja stanica do koje jesetre mogu da stignu, dovela je do toga da zajednice ribara u Prahovu i Radujevcu budu prepoznate kao značajne i budu uključene u projekat.

Slika 2 – Mapa šireg područja (izvor Googlemap)

Slika 3 – Mapa projektnog područja HE „Đerdap II” – ušće reke Timok (izvor Googlemap)

Radi lakšeg sagledavanja u nastavku se daje tabela (daljinar) u kome je prikazano na kom rečnom kilometru (rkm) se nalaze sledeći lokaliteti:

rkm	OPIS
863,4	HE „ĐERDAP II” na lokaciji Kuskaj – Ostrvo Mare (Vel. Ostrvo). Desna (srpska) jednostepena prevodnica između d.o. i ostrva Mare, a leva (rumunska) prevodnica ukoso preko ostrva.
861	PRAHOVO, naselje na mestu nekadašnje rimske kolonije. Brodogradilište, privredna luka. Kapetanija pristaništa. L.o. Rukavac Gogoši, izlaz. Ostrvo Mare, donji kraj.
863 - 858,3	Nizvodno od brane, u sredini reke, između 863. i 858,3. km nalazi se veliki broj potopljenih vojnih plovni objekata (smatra se oko 130). Pripadali su nemačkoj crnomorskoj floti, koja se povlačila krajem Drugog svetskog rata.
852	RADUJEVAC. Najmanja nadmorska visina (26 mnm).
851	L.o. GRUJA, naselje.
847	Obalni sprud uz desnu obalu.
848	SRBOVO, naselje u zaleđu.
846	BUKOVCE, naselje u zaleđu, prema Kobišnici.
845,6	TIMOK – UŠĆE. Državna srpsko-bugarska granica. Tromeđa Rumunije, Bugarske i Srbije.

Metode za prikupljanje i analizu podataka, određivanje veličine uzorka i procedure za njihovo prikupljanje i analizu:

Za potrebe izrade studije korišćene su sledeće metode:

- kancelarijski rad,
- formalne i neformalne lične konsultacije,
- znanje i procene stručnjaka, i
- terenski rad.

U kancelarijski rad spadaju istraživanja u vezi sa zainteresovanim stranama, zakonodavstvom i planskim dokumentima, statističkim podacima, telefonski pozivi, istraživanje medija, analiza i sistematizacija dobijenih podataka i dr.

Formalne i neformalne lične konsultacije izvor su proverljivih ili neproverljivih informacija dobijenih ličnim kontaktima koje mogu biti od značaja za izradu studije.

U nedostatku podataka korišćene su ocene eksperata zasnovane na njihovim znanjima i iskustvima.

Terenski rad obuhvata odlazak u Prahovo, Radujevac i Negotin i istraživanje na terenu u direktnim kontaktima sa zainteresovanim stranama. Realizovano je više odlazaka, da bi se stekla što tačnija predstava o prilikama u ovim zajednicama i zajedno sa zajednicama pronašao najbolji model za rešavanje problema ili bar nekog njegovog dela.

Izvršeno je nekoliko odlazaka predstavnika WWF Srbija, zastupnika jesetri i tima „Iskrive” u Prahovo, Radujevac i Negotin. Ostvareni su kontakti sa 2 alasa (ribara sa privrednim dozvolama), ribočuvarem na RP „Dunav”, alasima u penziji, predstavnicima administracije i građanima.

Prema projektnom zadatku i TOR-u ciljna grupa je ribarska zajednica iz Prahova i Radujevca (koja ribari na sektoru Dunava nizvodno od brane „Đerdap II” do granice sa Bugarskom). U toku izrade studije, u dogovoru sa projektnim timom, ciljna grupa je proširena na širu zajednicu ova dva sela i opštine Negotin. Do proširenja ciljne grupe je došlo nakon konstatacije da je veličina uzorka od dva alasa nedovoljna i za statističku analizu i za realizaciju biznis planova.

Istraživanja su se sprovodila u direktnim (razgovori, intervjui, radionice i dr.) i indirektnim (upitnici, statistička i druga dokumentacija, planska dokumenta i dr.) kontaktima sa učesnicima.

Slika 4 – Istraživanje tima iz Srbije na terenu, poseta dvojici ribara sa privrednom dozvolom

Podaci koji su prikupljeni su sistematizovani, analizirani i prikazani u Studiji u skladu sa etičkim kodeksima.

U novembru 2017. je održana radionica sa zainteresovanim građanima i alasima radi sagledavanja želja i potreba zajednice za razvoj alternativnih izvora zarade.

1.3 ETIČKI KODEKSI

Prilikom izrade studije prikupljeni su i neki lični podaci koji ne smeju biti zloupotrebljeni javnim objavljivanjem ili korišćenjem u druge svrhe a bez saglasnosti.

Prilikom izrade Studije nije vršena diskriminacija ili diskreditovanje ispitanika na osnovu pola, nivoa obrazovanja, veroispovesti, nacionalnosti, partijske pripadnosti, pripadnosti osetljivim grupama ili bilo koje druge podele.

Poštovana je želja ispitanika da ne odgovore na pitanja koja su osetljiva za njih, ili da ostanu anonimni.

Anketari uključeni u razgovore sa ribarima i predstavnicima organizacija nisu uticali na njihove odgovore. Ispitanici su bili ohrabreni da odgovore i učestvuju u što više tema za diskusiju, ali uticaj anketara je bio minimalan. Oni nisu izražavali svoje stavove o pitanjima o kojima se razgovaralo, već su samo usmeravali diskusiju kako bi obezbedili najbolje moguću pokrivenost tema i dobili odgovore od što više učesnika u diskusiji. I u toku individualnih i grupnih razgovora, uloga anketara je bila da ublaži raspravu, ukoliko do nje dođe, i stvori okruženje u kome se učesnici osećaju prijatno i slobodno da razgovaraju.

1.4 OGRANIČENJA STUDIJE

Početno zamišljen plan na nivou celog projekta, da se ribarskim zajednicama predlože modeli za alternativne izvore prihoda, nije se mogao sprovesti iz sledećih razloga:

- Nedovoljno veliki uzorak ribarske zajednice,
- Nepostojanje podataka o značajnijem krivolovu jesetri.

Proširenjem ciljne grupe sa ribarske zajednice na zajednice Prahova, Radujevca i Negotina, prevaziđeno je prvo ograničenje.

Druga prepoznata ograničenja su:

- Nepostojanje podataka o problemu jesetri u novijim planskim dokumentima,
- Nedovoljno razvijena ekološka svest o potrebi očuvanja jesetarskih vrsta.

1.5 SOCIO-EKONOMSKI STATUS ZAJEDNICE ALASA I LOKALNIH ZAJEDNICA

Istraživanjem je ustanovljeno da zajednica alasa broji samo dva člana, koji imaju dozvolu da ribare na sektoru Dunava gde jesetre mogu da stignu, tj. na sektoru nizvodno od brane „Đerdap II” do granice sa Bugarskom.

Kako njihov broj nije dovoljan za statističku analizu, za uzorak je (u dogovoru sa projektnim timom) uzeta šira zajednica – stanovnici sela Prahovo i Radujevac i opštine Negotin.

Takođe, ako se uzme u obzir da:

- nema zvaničnih dokaza da krivolov jesetri postoji,
- nezvanični izvori tvrde da se radi o izlovu 2-3 primerka godišnje,
- se problematika očuvanja jesetarskih vrsta ne pominje u planskim dokumentima,

možemo konstatovati da je problem koji treba prvo rešavati, zapravo nedovoljno razvijena svest o ugroženosti jesetarskih vrsta i potrebi njihovog očuvanja, kako kod stanovništva tako i kod donosilaca odluka.

Uzimajući u obzir ekološke probleme na teritoriji Prahova i Radujevca, smatramo da potpuno neiskorišćeni potencijal za održivi razvoj lokalne zajednice leži u turizmu, zasnovanom na činjenici da su ova dva sela najuzvodnije tačke u Evropi do kojih ovi savremenici dinosaurus Dunavom mogu da stignu.

Da bi se sagledao socio-ekonomski status zajednica Prahovo, Radujevac i opštine Negotin u nastavku su dati prikupljeni podaci koji mogu poslužiti za odabir realnih i održivih scenarija, a potom i biznis plana za razvoj alternativnih izvora prihoda ovih zajednica.

1.5.1 OPŠTINA NEGOTIN I SELA PRAHOVO I RADUJEVAC

Opština Negotin se nalazi u istočnom delu Srbije i pripada Borskom okrugu. Na severu se graniči sa opštinom Kladovo, severozapadno i zapadno sa opštinom Majdanpek, jugozapadno sa opštinom Bor, južno sa opštinom Zaječar, jugoistočno i istočno sa Republikom Bugarskom u dužini od 41 km, a severoistočna granica je sa Rumunijom u dužini od 35,5 km duž međunarodne reke Dunav. Dužina suvozemne državne granice iznosi 31 km, a vodene 45,5 km.

Do Negotina se iz Beograda može doći međunarodnim putem E 75 preko Paraćina (300 km). Preko Smedereva, Požarevca i Majdanpeka (290 km), ili Dunavskom magistralom, preko Donjeg Milanovca (250 km). Od Niša je udaljen 150 km, Zaječara 57 km, najbližeg grada u Bugarskoj Vidina 55 km, a od najbližeg grada u Rumuniji, Turnu Severina 80 kilometara.

Opština Negotin predstavlja prirodnu geografsku celinu, ekonomski povezan prostor koji poseduje izgrađenu komunikaciju među 38 naseljenih mesta, sa Negotinom kao urbanim naseljem gradskog tipa koje predstavlja prostorni, ekonomski, istorijski i administrativni centar.

Ukupna površina opštine Negotin iznosi 1.090 km² što je 1,9% od ukupne površine teritorije Republike Srbije i nalazi se na sedmom mestu po površini. Opština Negotin spada u retko naseljeno područje sa 31 stanovnikom po 1 km².

Opština Negotin ima veliki broj privremeno zaposlenih radnika u inostranstvu odnosno 12.800 stanovnika – prema popisu iz 2011. godine¹.

Tabela 1 - Broj stanovnika (u zagradama je dat broj stanovnika u inostranstvu).

Broj stanovnika					
Godina	1991	2002.	2011	Projekcija 2020/21	Projekcija 2041 (RSZ)
Republika Srbija	7.822.795	7.498.001	7.186.862	6.950.753(srednja varijanta sa migracijama)	6.830.010 (srednja varijanta sa migracijama)
Opština Negotin	50.139 (9.420)= 59.559	43.418 (14.572)= 57.990	37.056 (12.800)= 49679	38.500 (12.100)= 50.600	23.359 (srednja varijanta sa migracijama)
Gradska naselja	17.355	17.758	16.882		
Sela	42.204	25660	20.174		
Prahovo	2.296	1.506	1.196(661) = 1.857		
Radujevac	2.715	1.540 (927) = 2.467	1211 (1036) = 2.247	1.441 (834) = 2.275	

Prahovo je industrijsko naselje, udaljeno oko 9 km severoistočno od opštinskog centra, Negotina, i oko 4 km od HE „Đerdap II”. Smešteno je na desnoj obali Dunava, na prosečnoj nadmorskoj visini 48-58 mnm.

Povezanost sa drumskim i železničkim komunikacijama, kao i položaj naselja na obali Dunava sa lukom „Prahovo” obezbeđuje povoljne mogućnosti razvoja u narednom periodu.

Železničkom prugom i savremenim putem povezano je sa većim naseljima.

Ostaci starije naseljenosti upućuju na znatnu starost naselja lat. Aquis (tragovi starog utvrđenja, lokaliteti Selište i Stara Kapela i drugi). Prvi put se pominje u turskim popisima u 16. veku (1530. godine) kao naselje sa 34 kuće.

Osnovna škola u naselju je počela sa radom 1882. godine. Narodna biblioteka „Dositej Novaković” ima svoj ogranak u Prahovu.

Električnu rasvetu Prahovo dobija 1931. godine (kada je izgrađena termo elektrana za potrebe železnice), Dom kulture 1950, telefonske veze sa svetom 1982. (1989. godine), a vodovod 1998. godine.

Kod Prahova, na Dunavu, u Drugom svetskom ratu, nemačke okupacione snage su potopile više desetina sopstvenih brodova i čamaca kako ne bi pali u ruke nadirućim sovjetskim trupama.

U naselju su prisutni brojni ekološki problemi, pre svega zbog neadekvatnih deponija fosfogipsa i piritne izgoresine u okviru kompleksa hemijske industrije.

¹ <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga20.pdf>
<http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=162>
http://www.negotin.rs/resources/sluzbeni_list/2013/Sluzbeni_list_opstine_Negotin_broj_31_28_11_2013.pdf
<http://www.soinfo.org/attachment/download/355/Popis+2011+-+prvi+rezultati.pdf>

Radujevac

Radujevac je ratarsko seosko naselje udaljeno 13 km severoistočno od Negotina. Smešteno je na prosečno 40 metara nadmorske visine, na desnoj obali Dunava. Od Negotina se do ovog naselja može stići direktnim asfaltnim putem. Ostaci starina u ataru naselja upućuju na raniju naseljenost (zidine starog utvrđenja, lokaliteti Selište, Čajna i Radan na kojima su nekada bila naselja, staro groblje i drugo). Prvi put se pominje u turskim popisima (1530. godine) kao naselje sa 22 kuće. Stanovništvo Radujevca je pravoslavno, nacionalno se izjašnjava kao srpsko, vlaško i rumunsko, a antropogeografskim i etnološkim proučavanjima svrstano je u vlaška naselja.

Osnovna škola u naselju je počela sa radom 1851. godine. Sve dok nije u susednom naselju Prahovo otvoreno pristanište i železnička stanica, u Radujevcu je bilo glavno pristanište za Negotin i za celu južnu Krajinu. Zemljoradnička zadruga u Radujevcu je osnovana 1899. godine (obnovljena 1947. godine). Električnu rasvetu Radujevac dobija 1954. godine, Dom kulture 1949.-55. godine, a put i telefonske veze sa svetom 1982. godine.

Na teritoriji Prahovo i Radujevac postoje zemljoradničke zadruge: Poljoprivredna zadruga „Prahovo” doo, „Jeremić” (Prahovo) i ZZ „Radujevac” koje okupljaju individualne poljoprivredne proizvođače radi obezbeđivanja repromaterijala i plasmana poljoprivrednih proizvoda.

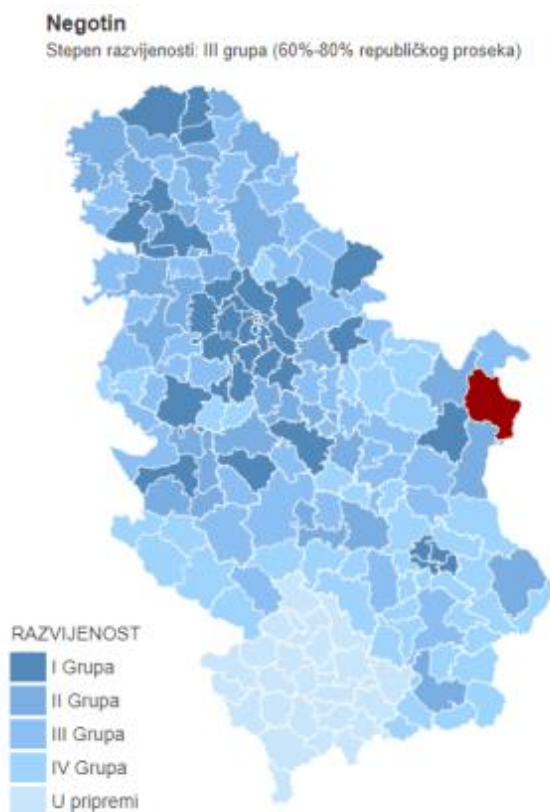
Na teritoriji opštine Negotin postoji poljoprivredna savetodavna i stručna služba Negotin koja ima savetodavnu ulogu.

Postojeća i važeća planska dokumenta:

- Prostorni plan Republike Srbije od 2010. do 2020.godine („Službeni glasnik RS”, broj 88/10);
- Regionalni prostorni plan Timočke krajine („Službeni glasnik RS”, broj 51/11);
- Prostorni plan područja posebne namene međunarodnog vodnog puta E-80-Dunav (Panevropski koridor VII)
- Prostorni plan opštine Negotin („Službeni list opštine Negotin”, broj 16/11).
- Strategija održivog razvoja opštine Negotin za period 2012 – 2021.godine, Negotin, 2012
- Plan generalne regulacije za naselje Prahovo, decembar 2014
- Strategija ruralnog razvoja opštine Negotin („Službeni list opštine Negotin”, broj 22/14).
- Program Komasacije dela katastarske opštine Radujevac, opština Negotin („Službeni list opštine Negotin”, broj 22/14).

U skladu sa odredbama Uredbe o sadržini, načinu i postupku vođenja Registra mera i podsticaja regionalnog razvoja („Sl. glasnik RS”, br. 93/10, 100/11, 35/12, 16/13, 76/15 i 12/17-Uredba) na veb stranici APR-a daje se Mapa registra mera i podsticaja regionalnog razvoja (RegMPRR), kao sastavni deo Registra. Razvrstavanje regiona vrši se na osnovu vrednosti bruto-domaćeg proizvoda po glavi stanovnika u regionu u odnosu na republički prosek, za referentni period.

Negotin prema stepenu razvijenosti jedinica lokalnih samouprava pripada III grupi nedovoljno razvijenih jedinica lokalne samouprave čiji je stepen razvijenosti u rasponu 60%-80% republičkog proseka.

Slika 5 – Grupa razvijenosti (izvor APR²)

Podaci dati u nastavku se odnose na poslednje ažurno stanje tj. Novembar 2017³. godine za opštinu Negotin (ukoliko nije drugačije naglašeno).

Tabela 2 - Stanovništvo i površina opštine Negotin

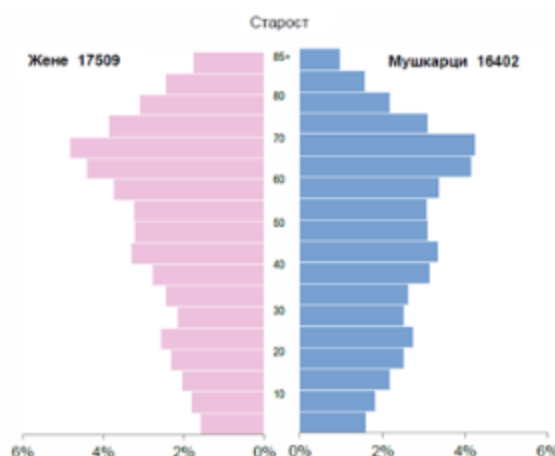
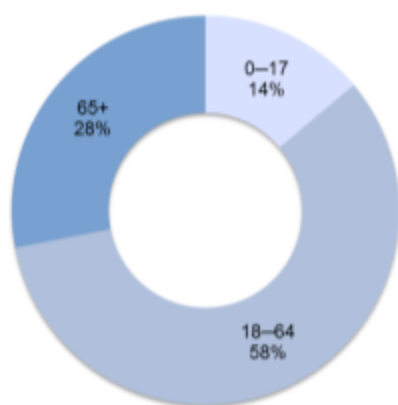
01. Površina (u km ²)	1.090
02. Broj stanovnika prema Popisu 2002	43.418
03. Broj stanovnika prema Popisu 2011	37.056
04. Broj stanovnika 2016 - procena	33.911
05. Stopa živorođenih	6
06. Stopa umrlih	21
07. Stopa prirodnog priraštaja	-16
08. Očekivano trajanje života živorođenih (prosek godina)	75
09. Prosečna starost (u godinama)	48
10. Indeks starenja (60+ god. / 0–19 god.)	231
11. Prosečan broj članova domaćinstva	2,66
12. Projektovan broj stanovnika (srednja varijanta - nulti migracioni saldo)	24.375
13. Projektovan broj stanovnika (srednja varijanta sa migracijama)	23.359

² <http://pretraga2.apr.gov.rs/APRMapePodsticaja/#/>

³ http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Negotin_EURSRB002002001004.pdf

Tabela 3 - Stanovništvo opštine Negotin prema starosnim grupama i polu, 2015–2016.

Stanovništvo prema starosnim grupama i polu	2015		2016	
	Ž	M	Ž	M
Deca starosti do 6 godina (predškolski uzrast)	794	797	768	778
Deca starosti 7–14 godina (uzrast osnovne škole)	1108	1168	1077	1127
Deca starosti 15–18 godina (uzrast srednje škole)	635	692	617	666
Deca starosti 0–17 godina	2365	2471	2301	2402
Broj mladih (15–29 godina)	2397	2682	2384	2641
Radni kontingent stanovništva (15–64 godina)	10488	10615	10239	10393
Ukupan broj stanovnika	17831	16666	17509	16402
Izvor: Vitalna statistika, RZS.				

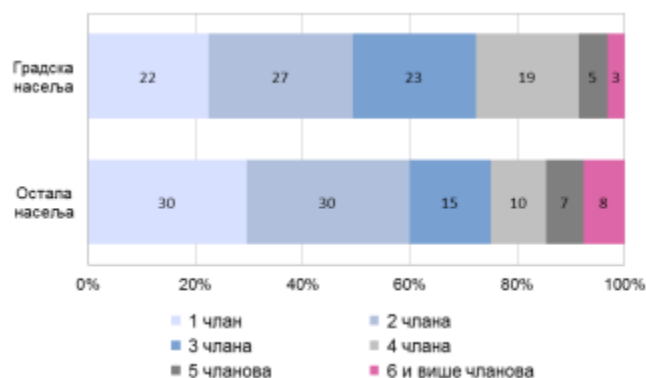

Slika 6 – Stanovništvo prema starosnim grupama opštine Negotin, 2016.

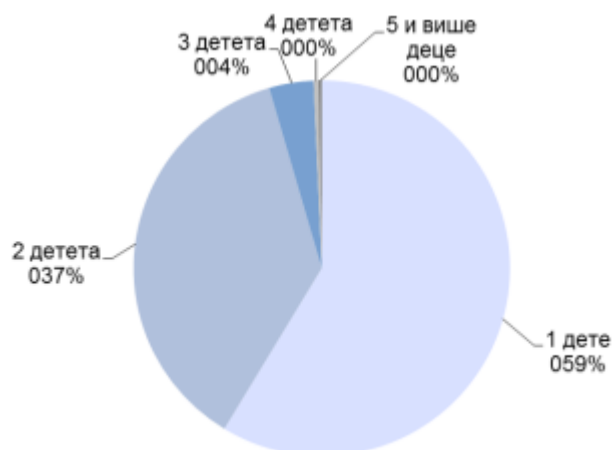
Slika 7 – Stanovništvo opštine Negotin po petogodištima i polu, 2016.

Slika 8 – Doselјeni i odselјeni u opštini Negotin, 2014–2016. Izvor: Unutrašnje migracije, RZS.

Slika 9 – Domaćinstva u opštini Negotin prema broju članova, 2011. Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova, RZS.

Slika 10 – Porodice sa decom prema broju dece u opštini Negotin, 2011. Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova, RZS.

Tabela 4 – Pregled ukupnog broja stanovništva i prosečne starosti stanovništva Prahova i Radujevca u odnosu na opštinu Negotin, Region i Republiku Srbiju, Popis 2011⁴

Region Oblast Grad – opština Naselje	Pol	Ukupno	Prosečna starost
REPUBLIKA SRBIJA	S	7186862	42,2
	M	3499176	40,9
	Ž	3687686	43,5
Gradska	S	4271872	41,3
	M	2039105	39,8
	Ž	2232767	42,7
Ostala	S	2914990	43,6
	M	1460071	42,3
	Ž	1454919	44,9
Region Južne i Istočne Srbije	S	1563916	43,3
	M	772913	42,0
	Ž	791003	44,5
Gradska	S	816749	41,0
	M	397504	39,8
	Ž	419245	42,2
Ostala	S	747167	45,7
	M	375409	44,3
	Ž	371758	47,1
Negotin	S	37056	47,4
	M	17826	45,6
	Ž	19230	49,0

⁴ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162

	Gradska	S	16882	41,4
		M	8182	40,2
		Ž	8700	42,5
	Ostala	S	20174	52,3
		M	9644	50,2
		Ž	10530	54,3
Prahovo		S	1196	47,4
		M	577	45,3
		Ž	619	49,4
Radujevac		S	1211	53,2
		M	558	50,5
		Ž	653	55,6

Prosečna starost ukupnog stanovništva u Prahovu (47,4 god.) je jednaka proseku u opštini Negotin, ali je veća u odnosu na Region Južne i Istočne Srbije (43,3 god.) i Republiku Srbiju (42,2 god.). Prosečna starost stanovništva u Radujevcu (53,2 god.) je veća od prosečne starosti u opštini Negotin, Regionu Južne i Istočne Srbije i Republici Srbiji.

Tabela 5 - Broj zaposlenih/nezaposlenih, zarade i bruto društveni proizvod (od 2015. uključeni su i registrovani individualni poljoprivrednici) Izvor: Statistika zaposlenosti i zarada, RZS.

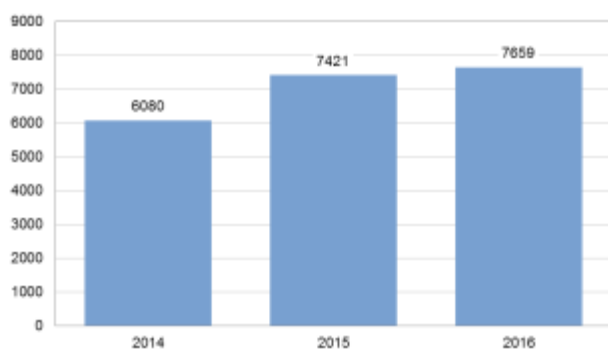
	2014	2015	2016	2017
01. Broj zaposlenih u opštini Negotin	6.080	7.593	7.659	
02. Broj nezaposlenih u opštini Negotin	2.587	2.524	2.492	2.466
03. Prosečna neto zarada u opštini Negotin (u RSD)	39.443	38.656	43.111	
04. Prosečna neto zarada u Regionu Južne i Istočne Srbije (u RSD)	38.270	38.088	39.959	
05. Prosečna neto zarada u Republici Srbiji		44.432	46.097	

Primećuje se pozitivan trend i konstantan blagi porast broja zaposlenih u periodu od 2014 do 2016. godine ali uz napomenu da je skok zabeležen 2015. godine rezultat statističkog uključivanja i registrovanih individualnih poljoprivrednika.

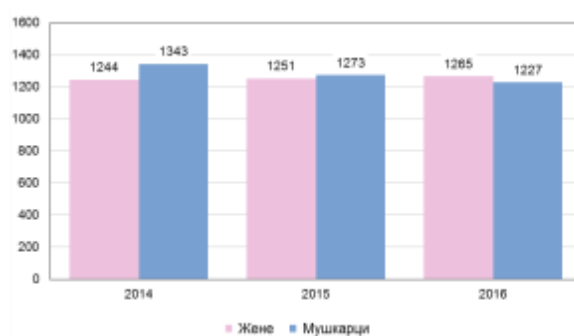
Prosečna neto zarada za 2016. godinu u opštini Negotin iznosi RSD 43.111,00 (oko EUR ⁵ 350), što je više od prosečne zarade u Regionu Južne i Istočne Srbije, ali i niže od proseka u Republici Srbiji gde prosečna neto zarada iznosi RSD 46.097,00 (oko EUR 375).

Prosečna potrošačka korpa za 2016. godinu u Republici Srbiji iznosi RSD 67.436,75 (oko 548 EUR, dok minimalna iznosi RSD 35.093,95 (oko EUR 285). Prosečna neto zarada u Negotinu je viša od minimalne prosečne potrošačke korpe u Republici Srbiji, ali i niža od prosečne potrošačke korpe.

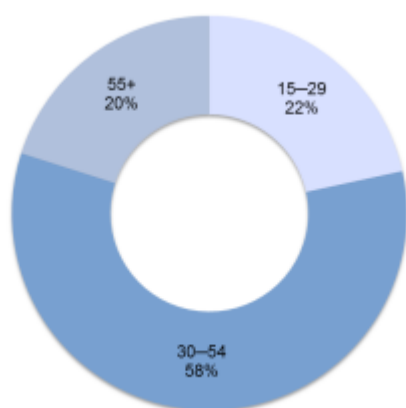
⁵ [Korišćeni su podaci prosečnog kursa dinara za odgovarajuću godinu, preuzeto sa site-a Narodne banke Srbije http://www.nbs.rs/internet/latinica/scripts/kl_prosecni.html](http://www.nbs.rs/internet/latinica/scripts/kl_prosecni.html)

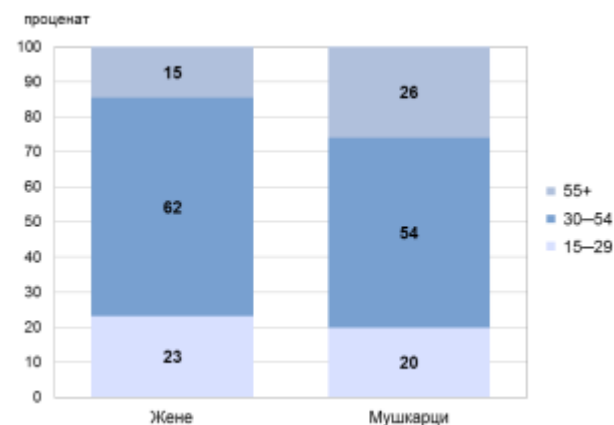
Slika 11 – Registrovani zaposleni u opštini Negotin, 2014–2016. (od 2015. uključeni su i registrovani individualni poljoprivrednici) Izvor: Statistika zaposlenosti i zarada, RZS.

Slika 12 – Registrovani nezaposleni u opštini Negotin prema polu, 2014–2016. Izvor: Nacionalna služba za zapošljavanje.

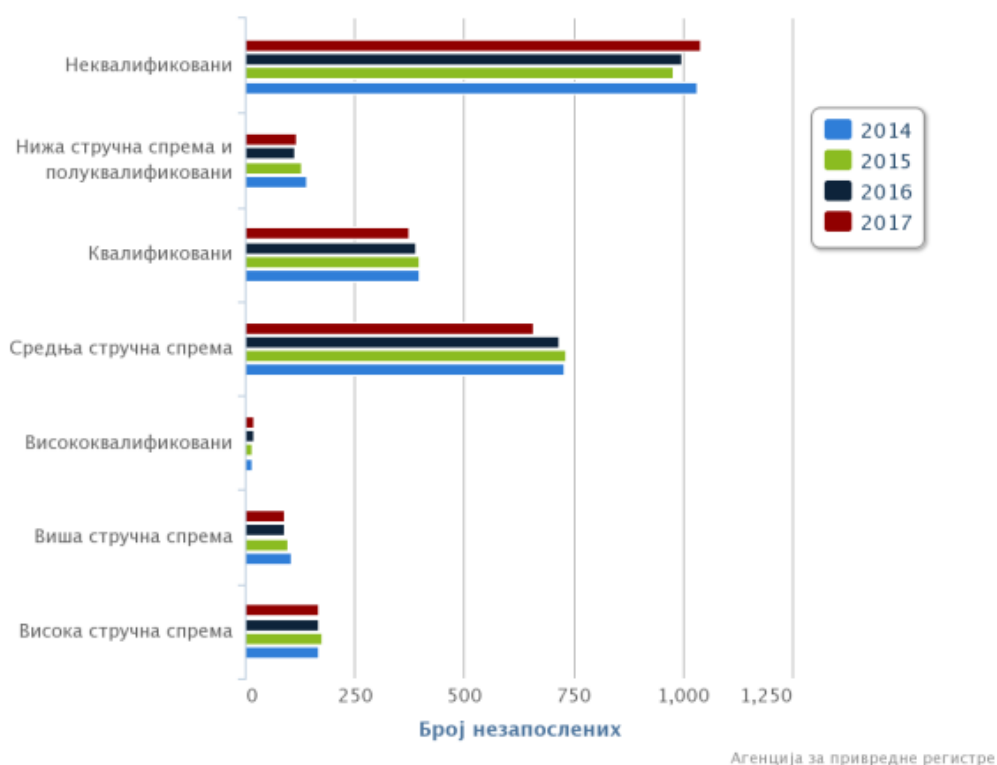
Slika 13 – Učešće nezaposlenih prema starosnim grupama u ukupnom broju nezaposlenih u opštini Negotin, 2016.

Slika 14 – Učešće nezaposlenih prema starosnim grupama i polu u ukupnom broju nezaposlenih u opštini Negotin, 2016.

Tabela 6 - Kvalifikaciona struktura nezaposlenog stanovništva u opštini Negotin

	2014	2015	2016	2017
01. Nekvalifikovani	1.032	977	996	1.040
02. Niža stručna sprema i polukvalifikovani	139	129	111	116
03. Kvalifikovani	399	399	391	375
04. Srednja stručna sprema	727	732	716	659
05. Visokokvalifikovani	17	15	19	19
06. Viša stručna sprema	106	96	90	89
07. Visoka stručna sprema	167	176	169	168
Ukupno	2.587	2.524	2.492	2.466

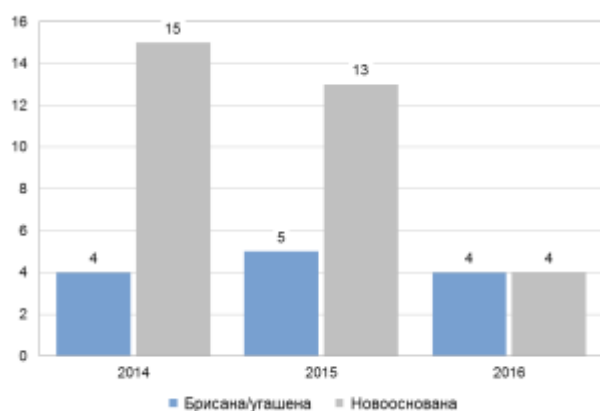
Slika 15 – Kvalifikaciona struktura nezaposlenog stanovništva u Negotinu (2014-2017 godina)

Tabela 7 - Ocene siromaštva metodom mapiranja siromaštva za opštinu Negotin, 2013. Izvor: Svetska banka i RZS

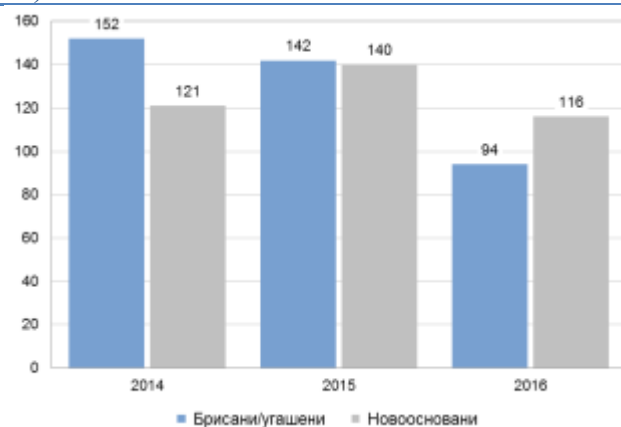
01. Stopa rizika od siromaštva (u %)	28,5
02. Stopa rizika od siromaštva - rang opština	64
03. Koeficijent (interval 0 do 100)	35,1
04. Relativni jaz rizika od siromaštva (u %)	9,7

Tabela 8 – Aktivna privredna društva i preduzetnici u opštini Negotin, 2016. Izvor: Agencija za privredne registre (APR)

01. Aktivna privredna društva	196
02. Aktivni preduzetnici	866
03. Podsticaji regionalnog razvoja (u hiljadama RSD)	278107

Slika 16 – Brisana/ugašena i novoosnovana privredna društva u opštini Negotin, 2014–2016. Izvor: APR

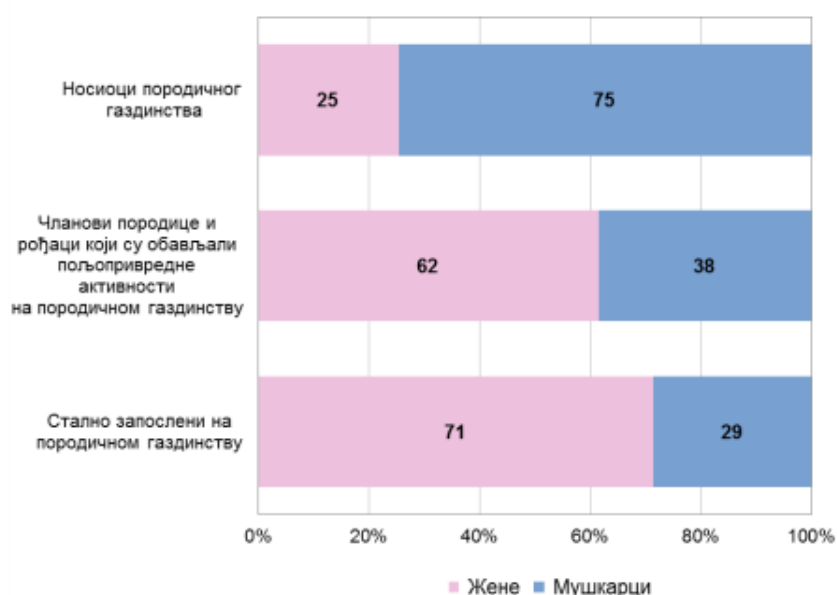
Slika 17 – Brisani/ugašeni i novoosnovani preduzetnici u opštini Negotin, 2014–2016. Izvor: APR

Tabela 9 - Poljoprivreda, opština Negotin, 2012, Izvor: Popis poljoprivrede, RZS.

01. Poljoprivredna gazdinstva	4700
02. Godišnje radne jedinice (broj)	4433
03. Dvoosovinski traktori	5225
04. Uslovna grla (broj)	9429

Tabela 10 - Angažovana radna snaga u opštini Negotin, 2012, Izvor: Popis poljoprivrede, RZS.

	Ukupno	Žene	Muškarci
01. Nosioc porodičnog gazdinstva	4499	1139	3360
02. Članovi porodice i rođaci koji su obavljali poljoprivredne aktivnosti na porodičnom gazdinstvu	6214	3826	2388
03. Stalno zaposleni na porodičnom gazdinstvu	7	5	2
04. Stalno zaposleni na gazdinstvu pravnog lica/preduzetnika	89	18	71
05. Upravnici (menadžeri) na gazdinstvima	4700	982	3718

Slika 18 – Članovi gazdinstva i stalno zaposleni na porodičnom gazdinstvu prema polu u opštini Negotin, 2012, Izvor: Popis poljoprivrede, RZS.

Tabela 11 - Korišćeno poljoprivredno zemljište (u ha), opština Negotin, 2012, Izvor: Popis poljoprivrede, RZS.

01. Okućnica	144,71
02. Oranice i bašte	21905,10
03. Voćnjaci	464,80
04. Vinogradi	797,94
05. Ostali stalni zasadi	9,26
06. Livade i pašnjaci	7404,35
07. Ukupno	30726,16

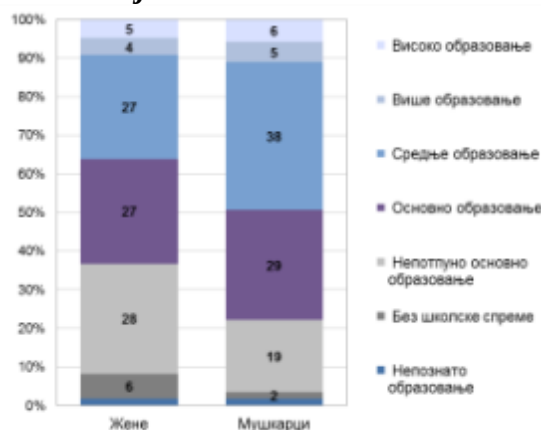
Tabela 12 - Stoka, grla, opština Negotin, 2012, Izvor: Popis poljoprivrede, RZS.

01. Goveda	4719
02. Svinje	12368
03. Ovce	10242
04. Živina	75621
05. Ukupno	102950

Tabela 13 – Druge profitabilne aktivnosti domaćinstava, opština Negotin, 2012, Izvor: Popis poljoprivrede⁶

	Negotin	Prahovo	Radujevac
Ukupan broj gazdinstava	140	134	217
Ukupan broj gazdinstava koja obavljaju i drugu profitabilnu aktivnost	10	P ⁷	P
Broj gazdinstava koja obavljaju	prerađu poljoprivrednih proizvoda	P	P
	prerađu mesa	P	P
	prerađu mleka	P	P
	prerađu voća i povrća	P	P
	prerađu dr. poljop. proizvoda	P	P
	obrađu drveta	P	P
	aktivnosti u šumarstvu	P	P
	turizam	P	P
	narodnu radinost	P	P
	proizvodnju energije	P	P
	uzgoj ribe	P	P
	rad na osnovu ugovora u oblasti poljoprivrede	P	P
	rad na osnovu ugovora u drugoj oblasti	P	P
	ostalo	P	P
Broj gazdinstava sa učešćem ovih prihoda u ukupnim prihodima do 50%	139	134	217
Broj gazdinstava sa učešćem ovih prihoda u ukupnim prihodima 50 i više%	P	P	P

Obrazovanje

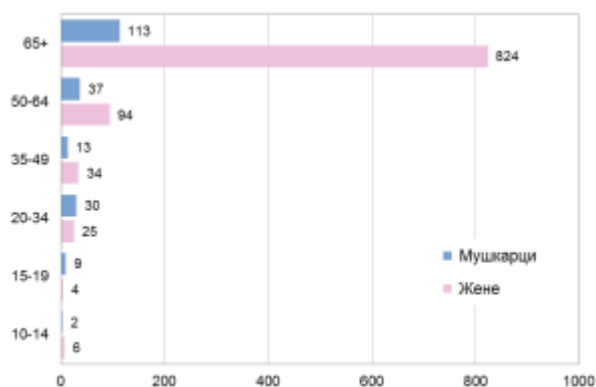
Slika 19 – Stanovništvo staro 15 i više godina prema školskoj spremi i polu, opština Negotin, 2011

Slika 20 – Stanovništvo starosti 15 i više godina prema kompjuterskoj pismenosti i polu, opština Negotin, 2011

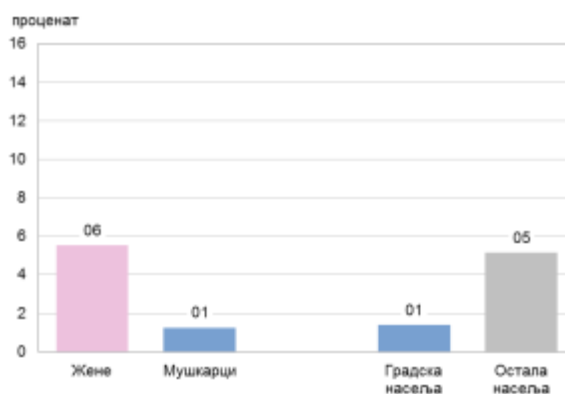
⁶ http://popispoljoprivrede.stat.rs/?page_id=6221

⁷ U skladu sa Zakonom o zvaničnoj statistici i zaštiti individualnih podataka, pojedini podaci u tabelama za naselja sa tri ili manje od tri gazdinstva su sakriveni odnosno prikazani slovom „P“.

Slika 21 – Nepismena lica starosti 10 i više godina prema starosnim grupama i polu, opština Negotin, 2011.

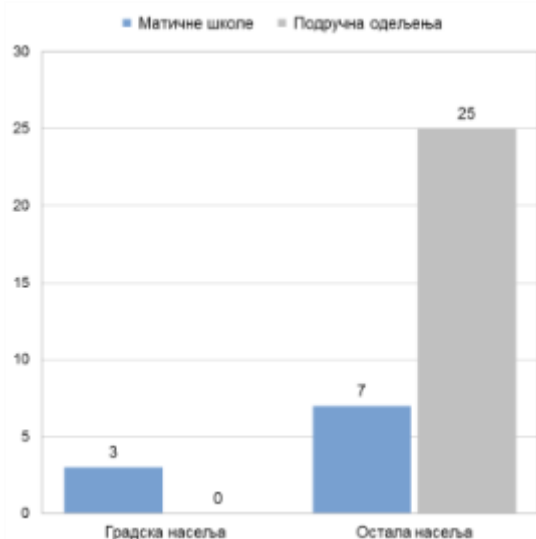
Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova, RZS.

Slika 22 – Učešće nepismenih u ukupnom stanovništvu starosti 10 i više godina prema polu i tipu naselja, opština Negotin, 2011.

Tabela 14 – Osnovno obrazovanje, opština Negotin, 2016, Izvor: Statistika obrazovanja, RZS.

Osnovne škole — матичне школе	10
Osnovne škole — подручна одељења	25
Ученици уписани у основне школе — матичне школе	
у ниже разредe (I — IV)	801
у више разредe (V — VIII)	1036
Ученици уписани у основне школе — подручна одељења	
у ниже разредe (I — IV)	183
у више разредe (V — VIII)	13
Нето стопа обухвата основним образовањем (у %)	89,7
Ученици који су завршили 8. разред основне школе	300
Стопа завршавања основне школе (у %)	96,2
Стопа одустајања од школовања у основном образовању (у %)	2,8
Број деце обухваћене основним образовањем за децу са сметњима у развоју	26
Број одраслих обухваћених основним образовањем	51

Slika 23 – Osnovne škole prema tipu naselja, opština Negotin, 2016.

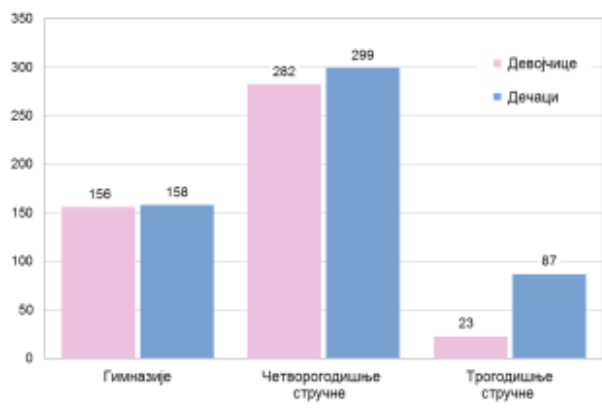

Slika 24 – Učenici upisani u osnovne škole, opština Negotin, 2016.

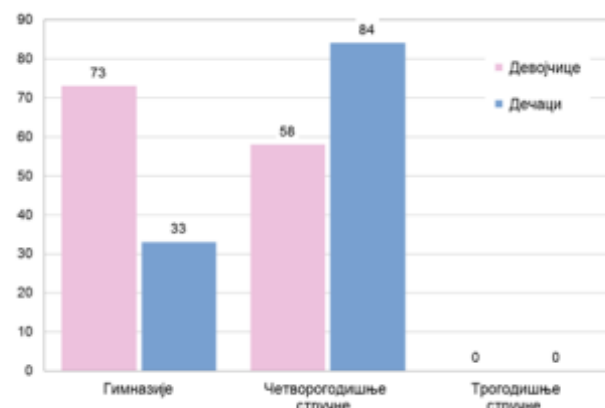
Izvor: Statistika obrazovanja, RZS.

Tabela 15 – Srednje obrazovanje, opština Negotin, 2016, Izvor: Statistika obrazovanja, RZS.

Srednje škole	4
Učenici upisani u srednje škole	1005
Obuhvat dece srednjim obrazovanjem (u %)	-
Učenici koji završavaju srednju školu	248
Stopa završavanja srednje škole (u %)	-
Stopa odustajanja od školovanja u srednjem obrazovanju (u %)	1,2
Broj dece obuhvaćene srednjim obrazovanjem za decu sa smetnjama u razvoju	0

Slika 25 – Učenici upisani u srednje škole, opština Negotin, 2016.

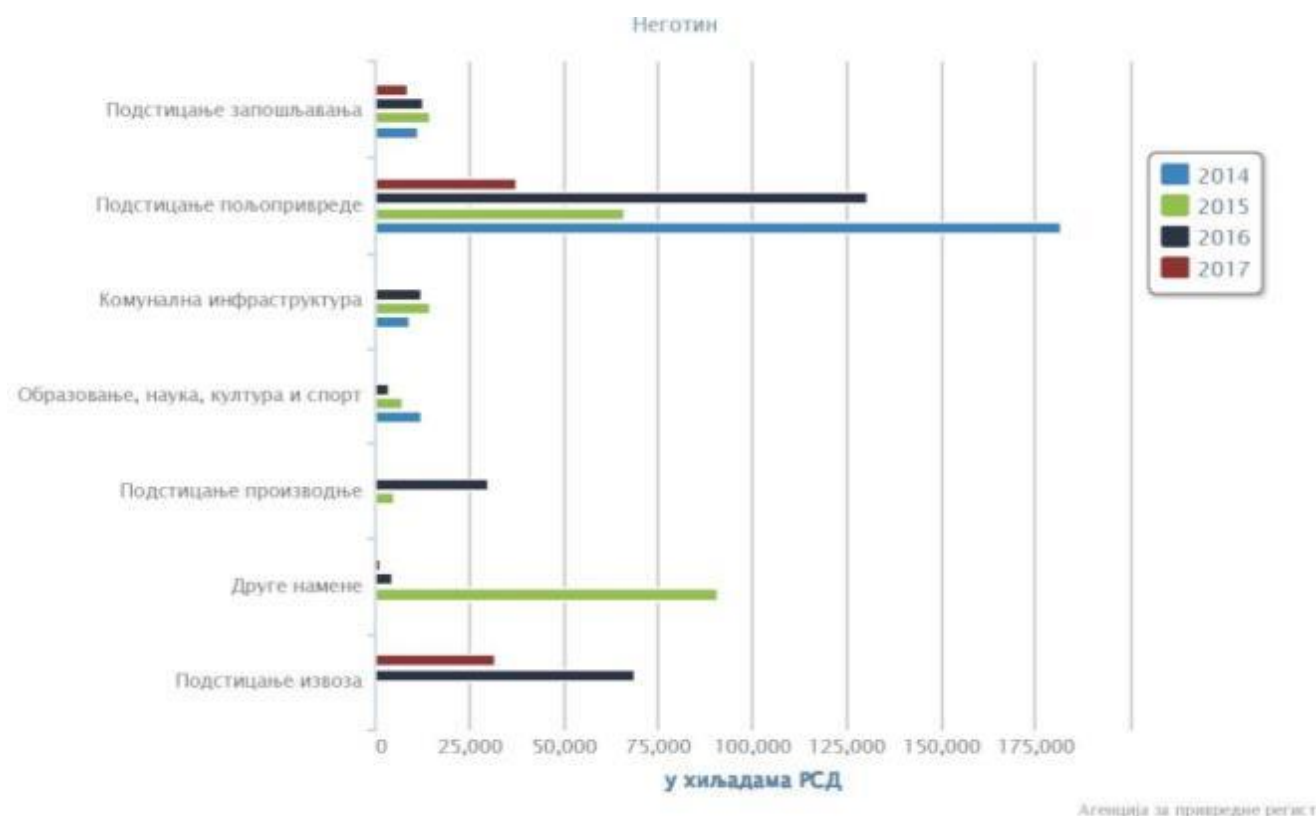
Slika 26 – Učenici koji završavaju srednju školu, opština Negotin, 2016.

Izvor: Statistika obrazovanja, RZS.

Tabela 16 – Ukupni podsticaji regionalnog razvoja prema namenama za opštinu Negotin, 2017, Izvor: <http://pretraga2.apr.gov.rs/APRMapePodsticaja/#>

	2014	2015	2016	2017
01. Podsticanje zapošljavanja	11.580	14.829	12.689	8.640
03. Podsticanje izvoza			68.976	31.907
04. Podsticanje proizvodnje		5.000	30.000	
05. Podsticanje poljoprivrede	181.755	66.330	130.609	37.611
06. Naučno-istraž. rad i razvoj			432	
11. Saobraćajna infrastruktura		11.656		
12. Komunalna infrastruktura	9.337	14.464	12.314	
16. Zdravstvo		2.870	15.011	760
17. Obrazovanje, nauka, kultura i sport	12.304	7.108	3.469	
18. Socijalna zaštita	18			
20. Druge namene		91.024	4.607	500
Ukupno	214.993	213.282	278.107	79.418

* Poslednje ažurno stanje se odnosi na period 01.01 - 30.06.2017. godine (preliminarni podaci)

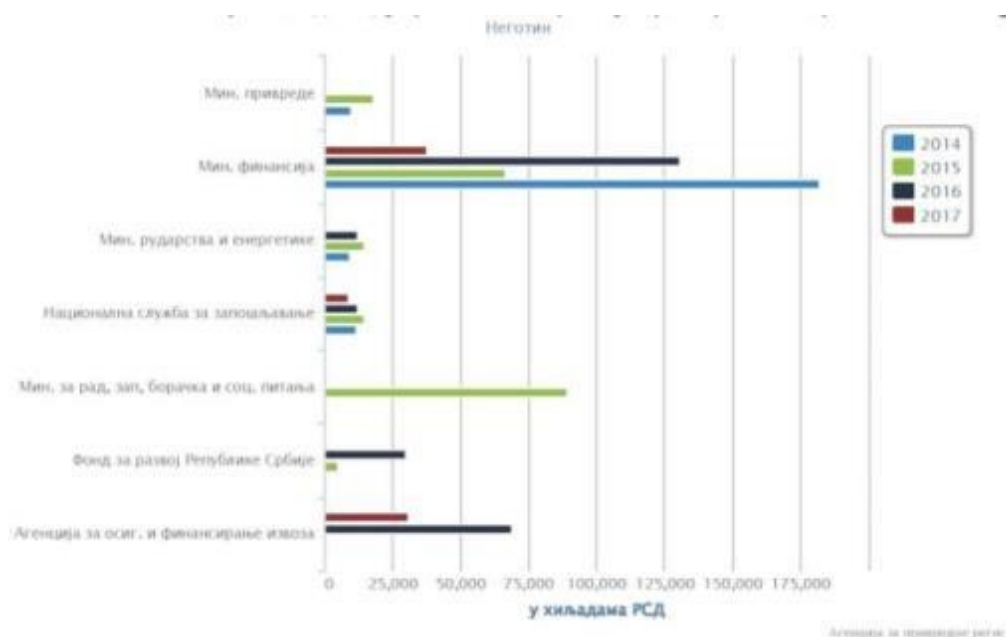

Slika 27 – Ukupni podsticaji regionalnog razvoja prema namenama za opštinu Negotin, 2017.

Tabela 17 – Ukupni podsticaji regionalnog razvoja prema realizatorima 2017 za opštinu Negotin, Izvor: <http://pretraga2.apr.gov.rs/APRMapePodsticaja/#>

	2014		2015		2016		2017	
	Broj	Iznos	Broj	Iznos	Broj	Iznos	Broj	Iznos
01. Min. privrede	1	9.960	2	18.042				
02. Min. finansija	11	181.755	11	66.330	10	130.609	3	37.611
05. Min. rudarstva i energetike	2	9.355	1	14.464	1	12.314		
06. Min. trgovine, turizma i telekom.			2	1.500	2	1.500	1	500
07. Min. za rad, zap, boračka i soc. pitanja			1	89.297				
08. Min. prosvete, nauke i teh. razvoja					2	1.601		
09. Min. zdravlja			3	2.870	7	15.011	1	760
10. Min. kulture i informisanja	9	2.344	4	723	5	2.300		
12. Fond za razvoj Republike Srbije			1	5.000	1	30.000		
13. Nacionalna služba za zapošljavanje	50	11.580	70	14.829	49	12.291	42	8.640
14. Razvojna agencija Srbije			1	227	4	3.505	1	1.000
15. Agencija za osig. i finansiranje izvoza					1	68.976	1	30.907
Ukupno	73	214.993	96	213.282	82	278.107	49	79.418

* Poslednje ažurno stanje se odnosi na period 01.01 - 30.06.2017. godine (preliminarni podaci)

Slika 28 – Ukupni podsticaji regionalnog razvoja prema realizatorima, opština Negotin, 2017.

1.5.1.1 Strategija održivog razvoja opštine Negotin za period 2012 – 2021.godine, Negotin, 2012.⁸

Strategije lokalnog održivog razvoja opštine Negotin za period 2012-2021.godine je urađena u okviru programa EXCHANGE 3⁹.

Strategija održivog razvoja lokalne zajednice je zasnovana na participativnom pristupu, što podrazumeva direktnu uključenost svih zainteresovanih javnih i privatnih strana u toku trajanja celokupnog procesa. Participativni pristup u izradi Strategije se ne odnosi samo na zajedničku izradu strateškog dokumenta i akcionog plana, nego omogućuje šire učešće zajednice u identifikaciji, aktiviranju i koordinaciji partnerstava za implementaciju pojedinih aktivnosti i projekata.

Razlog za uvođenje participativnog metoda je pre svega praktične prirode. Bez participativnog pristupa često se lokalnim zajednicama nameću obaveze da sprovedu određene aktivnosti, iako sama zajednica nije bila uključena u taj projekat.

U akcionom planu, koji se u celosti nalazi u originalnom dokumentu, označeni su Projekti visokog (crvena), srednjeg (narandžasta) i niskog (zelena) prioriteta realizacije, nosioci, partneri, predviđeno vreme realizacije, izvori finansiranja i indikatori. Izbor aktivnosti visokog i srednjeg prioriteta realizacije predviđenih Akcionim planom (strane 61 – 110) koji mogu biti u vezi sa razvojem scenarija za alternativne prihode zajednice Radujevca i Prahova su dati u sledećoj tabeli.

⁸ <http://negotin.rs/planovi-projekti.htm>

⁹ <http://skgo.org/projects/details/65>

Tabela 18 – Izbor aktivnosti visokog i srednjeg prioriteta realizacije predviđenih Akcionim planom koji mogu biti u vezi sa razvojem scenarija za alternativne prihode zajednice Radujevca i Prahova

PRIORITET 1: EKONOMSKI RAZVOJ

1.3. Poboljšanje uslova za razvoj i unapređenje turizma

1.3.1. Izgradnja, unapređenje i razvoj turističke infrastrukture

1.3.1.6	Turistička valorizacija obale Dunava	
	1.3.1.6.5	Uređenje priobalja Dunava od Slatinskog mosta do Radujevca
	1.3.1.6.6.	Organizacija sportsko rekreativnih manifestacija na Dunavu
1.3.1.7.	Razvoj kulturno istorijskog turizma valorizacija kulturno istorijskog nasleđa	
	1.3.1.7.1.	Unapređenje vodičke službe
1.3.1.12.	Povećanje atraktivnosti životnog prostora i unapređenje kvaliteta životne sredine i zdravlja lokalnog stanovništva i posetilaca	
	1.3.1.12.2.	Projekti očuvanja flore i faune, područja kao i retkih i nestajućih vrsta
1.3.1.13.	Unapređenje vidljivosti, dostupnosti i promocija turističkih lokacija i manifestacija	
	1.3.1.13.1.	Izrada i postavljanje turističke signalizacije na teritoriji opštine
	1.3.1.13.2.	Promocija svih tipova turizma u medijima i izrada promotivnog materijala
	1.3.1.13.3	Organizacija novih manifestacija u svim oblastima turizma i unapređenje postojećih
	1.3.1.13.4.	Predstavljanje lokalne turističke privrede na domaćim i inostranim sajmovima
1.4.1.4.	Unapređenje tranzitne infrastrukture	
	1.4.1.4.4.	Realizacija pristana u Radujevcu
1.4.1.5	Unapređenje uslova za biciklizam na celoj teritoriji opštine Negotin kroz izgradnju, obeležavanje biciklističkih staza, povezivanje i širenje trasa sa evropskom trasom Eurovelo 6 i izgradnjom pratećih sadržaja stanica i odmorišta	

1.5. Jačanje i održivost lokalne privrede

1.5.3. Podrška razvoju preduzetništva i MSP sektoru

1.5.3.1. Programi podrške razvoju preduzetništva

	1.5.3.1.1.	Subvencije poslodavcima za otvaranje novih radnih mesta i subvencije za samozapošljavanje
	1.5.3.1.3.	Unapređenje položaja mladih i žena kroz samozapošljavanje u ruralnoj sredini
	1.5.3.1.4.	Organizovanje edukativnih programa radi podsticanja preduzetništva mladih i žena na selu

PRIORITET 3: ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

3.1.5. Podizanje nivoa ekološke svesti građana

3.1.5.1. Informisanje i edukacija o stanju i unapređenju životne sredine i uključivanje građana u aktivnosti zaštite životne sredine

	3.1.5.1.10.	Organizacija tematskih manifestacija (karnevala, priredbi i t.d.)
--	-------------	---

1.5.1.2 Plan generalne regulacije za naselje Prahovo, decembar 2014 - Izveštaj o strateškoj proceni uticaja plana generalne regulacije za naselje Prahovo na životnu sredinu

Plan generalne regulacije je usvojen u decembru 2014. godine i donosi se za period do 2025.godine.

Prikaz stanja demografskog razvoja

Osnovni demografski problem opštine Negotin je što se broj stanovnika konstantno smanjuje, a očito je i da veliki broj stanovništva boravi i radi u inostranstvu.

Seosko stanovništvo smanjivalo se brže od ukupnog opštinskog stanovništva. Smanjenje stanovništva seoskih naselja posebno je intenzivirano od 1970. godine, što je posledica iseljavanja dela radnosposobnog i reproduktivno sposobnog stanovništva Negotina, u druge privredno i funkcionalno razvijenije centre Srbije, a najviše u inostranstvo. Već sedamdesetih godina javila su se seoska naselja sa negativnim prirodnim priraštajem. Od tada do danas, do punog izražaja je došla konzistentnost procesa smanjenja prirodnog priraštaja i emigracije u formiranju populacijsko-nasebinske strukture.

Stanovništvo opštine Negotin je relativno staro, prosečne starosti 47,4 godine. Posebno je alarmantna situacija u pojedinim selima od kojih većina ima starije stanovništvo od 50 godina. U Prahovu je prema popisu iz 2011. godine 51 % stanovništva starije od 50 godina, dok je u Radujevcu čak 63 % starijih od 50 godina. Starost stanovništva je faktor koji ograničava dalji demografski, socijalni, ekonomski, kulturni i prostorni razvitak opštine u celini, a posebno njenog ruralnog dela.

Uzrok negativnih kretanja predstavlja nedovoljan ekonomski razvoj i neravnomeran razvoj - nizak društveni proizvod po stanovniku, nedovoljna zaposlenost, otežani uslovi privređivanja i investiranja i slično.

Prikaz stanja ekonomskog razvoja

Prema Prostornom planu opštine Negotin, socio-ekonomski i prostorni razvoj opštine Negotin karakteriše usporenost razvojnih tokova i nizak stepen aktiviranosti potencijala. Iz perifernog i graničnog geografskog položaja u Srbiji proizašla je delimična ekonomska i saobraćajna izolovanost ovog područja u odnosu na druge centre razvoja i pojase intenzivnog aglomeriranja stanovništva i delatnosti. Dominantan poljoprivredni karakter privrednog profila opštine Negotin (ratarsko-voćarsko-vinogradarski uz dugu tradiciju proizvodnje vina) delimično je promenjen izgradnjom hidroenergetskog sistema „Đerdap II” i kompleksa hemijske industrije.

Međutim, takav privredni razvoj nije zaustavio tradicionalno emigracione tokove, koji su dodatno inicirani društveno-ekonomskom krizom s kraja prošlog veka i reformskim procesima tokom ove decenije. Iz tog razloga, lokalnu ekonomiju proteklih godina karakteriše recesija, pojačana tranzicijom, naročito izražena u vodećim privrednim aktivnostima: poljoprivredi, prerađivačkoj industriji i elektroprivredi.

II – Prostorna celina „Priobalje sa lukom „Prahovo”

U skladu sa smernicama iz planova šireg područja, predviđena je obimna rekonstrukcija luke „Prahovo”, koja pripada lukama međunarodnog značaja na Dunavu i potencijalna je lokacija intermodalnog terminala i logističkog centra. U okviru luke, predviđeno je i putničko pristanište, kao i uređenje zimovnika. Lučko zemljište i lučka infrastruktura su u javnoj svojini, u skladu sa Zakonom o plovidbi i lukama na unutrašnjim vodama, pošto su luke i pristaništa dobra od opšteg interesa. Predviđeno je da se kompleks luke „Prahovo”, dalje razradi kroz plan detaljne regulacije.

U ovoj celini smešteni su i objekti Uprave carine i lučke kapetanije „Prahovo”, kao i centralno skladište naftnih derivata, koje pripada „Naftnoj industriji Srbije”. U zapadnoj zoni ove celine, između koridora državnog puta IIB reda br. 400 (R-254) i reke Dunav, na neizgrađenom zemljištu, predviđeni su komercijalni sadržaji i izgradnja manje komunalne zone (za smeštaj nedostajućih sadržaja iz ove oblasti – vatrogasna stanica, zelena pijaca i slično).

V – Prostorna celina „IHP Prahovo”

Ova prostorna celina obuhvata postojeći kompleks IHP „Prahovo”, zajedno sa deponijom piritne izgoretine, koja je u postupku sanacije, na osnovu Projekta sanacije i remedijacije odlagališta prženog piritna na kompleksu IHP „Eliksir Prahovo” u Prahovu (rešenje broj 350-02-86/13-05 od 16.08.2013. godine).

Prostorna celina „IHP Prahovo” se dalje razrađuje kroz plan detaljne regulacije. U okviru ove celine, predviđen je prostor za formiranje novog skladišta fosfogipsa, što će omogućiti sanaciju postojeće deponije fosfogipsa na obali Dunava.

Građevinsko zemljište javnih namena

Građevinsko zemljište javnih namena obuhvata površine određene planskim dokumentom za uređenje ili izgradnju objekata javne namene ili javnih površina za koje je predviđeno utvrđivanje javnog interesa, u skladu sa posebnim zakonom.

Osnovno obrazovanje - OŠ „Pavle Ilić Veljko” sa sedištem u Prahovu, potpunom osmogodišnjom školom u Prahovu i izdvojenim odeljenjem u Radujevcu je započela sa radom davne 1878. godine.

Nastava se odvija u Prahovu u objektu koji je izgrađen 1930. godine (spratnosti P+1, sa oko 1.724 m² površine, u kompleksu površine 0,86 ha), a u Radujevcu u novoj školskoj zgradi, izgrađenoj 2001. godine.

Škola radi u jednoj smeni, ima 9 učionica, a zaposleno je ukupno 40 osoba, od čega je 31 nastavnik. Osim učenika iz Prahova, školu pohađaju i učenici iz Radujevca. U školi funkcioniše produženi boravak i đačka kuhinja, a u kompleksu su izgrađeni otvoreni sportski tereni (teren za mali fudbal,

teren za košarku, teren za odbojku). U okviru kompleksa škole, moguća je izgradnja zatvorene sportske hale. Broj učenika je u padu, tako što je školu, u školskoj 2007/2008. godini pohađalo 165 učenika, a u školskoj 2011/2012. godini, 134 učenika. Prema nezvaničnim podacima dobijenim od direktorke osnovne škole, u školsku 2017/2018 godinu upisano je 63 dece iz Prahova i 36 dece iz Radujevca.

Kultura, zdravstvena zaštita, mesna zajednica - Dom kulture „Vuk Karadžić” u Prahovu – izgrađen je sredstvima samodoprinosa stanovnika Prahova, u periodu 1981.do 1987. godine.

Objekat predstavlja integralnu celinu potreba jedne savremene mesne zajednice. U sklopu objekta se nalazi čitaonica sa bibliotekom, velika sala, sala za kulturne i druge manifestacije, prostorija za okupljanje omladine, prostorija kablovske televizije (KTV Prahovo), zdravstvena stanica, samoposluga sa magacinskim prostorom, šest prostorija za rad organa lokalne uprave (mesna zajednica) i udruženja, kotlarnica, i šest sanitarnih čvorova.

Od 2003. godine, u objektu se nalazi i pošta. Objekat je površine oko 1.700 m², a nalazi se na parceli površine 0,16 ha.

Sport i rekreacija – Aktivnosti sporta i rekreacije se odvijaju na fudbalskom igralištu, u postojećem kompleksu površine oko 1,81 ha. Na ovom prostoru se odvijaju aktivnosti FK „Dunav”, koje okuplja oko 80 sportista/fudbalera. Prostorni položaj sportskog terena, između drumskog i železničkog koridora je nepovoljan, pa je, iz tog razloga, planiran novi sportsko-rekreativni kompleks, u zapadnom delu područja Plana na neizgrađenom zemljištu. Planirana je izgradnja sportskih terena (otvorenih i zatvorenih) sa pratećim sadržajima (u kompleksu površine oko 4,23ha).

Objekti državne uprave – u prostoru između železničke pruge Niš-Prahovo (pristanište) i puta Prahovo – Radujevac locirani su:

- objekti Lučke kapetanije „Prahovo” (za područnu jednicu opština Negotin, Aleksinac, Gadžin Han, Doljevac, Merošina, Ražanj, Svrljig, Babušnica, Bela Palanka, Dimitrovgrad, Piroć, Bosilegrad, Bujanovac, Vladičin Han, Vranje, Preševo, Surdulica, Trgovište i grada Niša), sa sedištem u Prahovu, za područje reke Dunav – desna obala od km 845,5 do km 880, koja je i državni granični prelaz za plovne objekte;
- objekti Uprave carine – carinske ispostava „Prahovo”.

Komunalni objekti: objekti hidrotehničke infrastrukture (Postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda (PPOV), planirano i postojeće – površine 0,40ha).

Zona priobalja - na kontaktu vodnog i građevinskog zemljišta, u sklopu uređenja, treba urediti obalu, sa izgradnjom obaloutvrde, biciklističko-pešačke staze, plaže, pecaroškog keja, jedriličarskog kluba, pristupnih saobraćajnica sa parking prostorom.

U sklopu ovih radova, treba adekvatno zaštititi i tri javne česme, izgrađene 20-tih godina 20. veka.

Javno zelenilo – predviđeno je unapređenje postojećih i podizanje novih zelenih površina, samostalnih (skver, park-šuma) integrisanih (u stanovanje, privredne delatnosti, komercijalno-uslužne delatnosti, komplekse javnih namena) i povezujućih (linearno zelenilo duž saobraćajnica i vodotokova).

U istočnoj zoni Plana, nakon sanacije deponije fosfogipsa, predviđeno je uređenje park-šume, koja se nadovezuje na postojeću šumu, izvan granice građevinskog područja.

Kod formiranja drvoređa, u ulicama gde postoje prostorne mogućnosti, izbor vrsta prilagoditi visini i nameni objekata u ulici, sa najmanjim rastojanjem između sadnica od 5 m, a sadnju usaglasiti sa sinhron planom instalacija u ulici.

1.5.1.3 Strategija ruralnog razvoja opštine Negotin („Službeni list opštine Negotin”, broj 22/14).

Prema Strategiji Ruralnog razvoja najbolju demografsku sliku daje podatak da je u OŠ u Radujevcu 2014. godine upisano 48 učenika, a prema nezvaničnim podacima dobijenim od direktorke škole taj broj se u školskoj 2017/2018 smanjio na 36 učenika. Prahovo ima sopstveni vodovod, dok u Radujevcu nije izgrađen.

Obrazovne i savetodavne institucije na teritoriji opštine Negotin su: Poljoprivredna škola „Rajko Bosnić” u Bukovu i Centar za organsku proizvodnju od 2012. godine, Odeljenje Fakulteta ekološke poljoprivrede od 2013. godine i Poljoprivredna savetodavna i stručna služba Negotin. Pobrojane obrazovne i savetodavne institucije mogu da imaju značajan uticaj pri izradi biznis plana ukoliko se za scenario izaberu aktivnosti vezane za poljoprivredne proizvode, lekovito bilje i sl.

1.5.1.4 Program Komasačije dela katastarske opštine Radujevac, opština Negotin („Službeni list opštine Negotin”, broj 22/14).

Komasacija zemljišta u KO Radujevac (u daljem tekstu Program) je realizovana iz sredstava Projekta „Ruralni razvoj: Efikasno upravljanje zemljištem” koji finansira Evropska unija i nemačka Vlada, a sprovodi GIZ, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede republike Srbije i Opštine Negotin. Program se odnosio na celi vangrađevinski reon KO Radujevac.

Pre komasačije postojale su 9.993 parcele, a nakon sprovedenog postupka broj parcela je smanjen na 2.414. Prosečna veličina parcela je ukupljena četiri puta, za koliko je smanjen i broj parcela.¹⁰

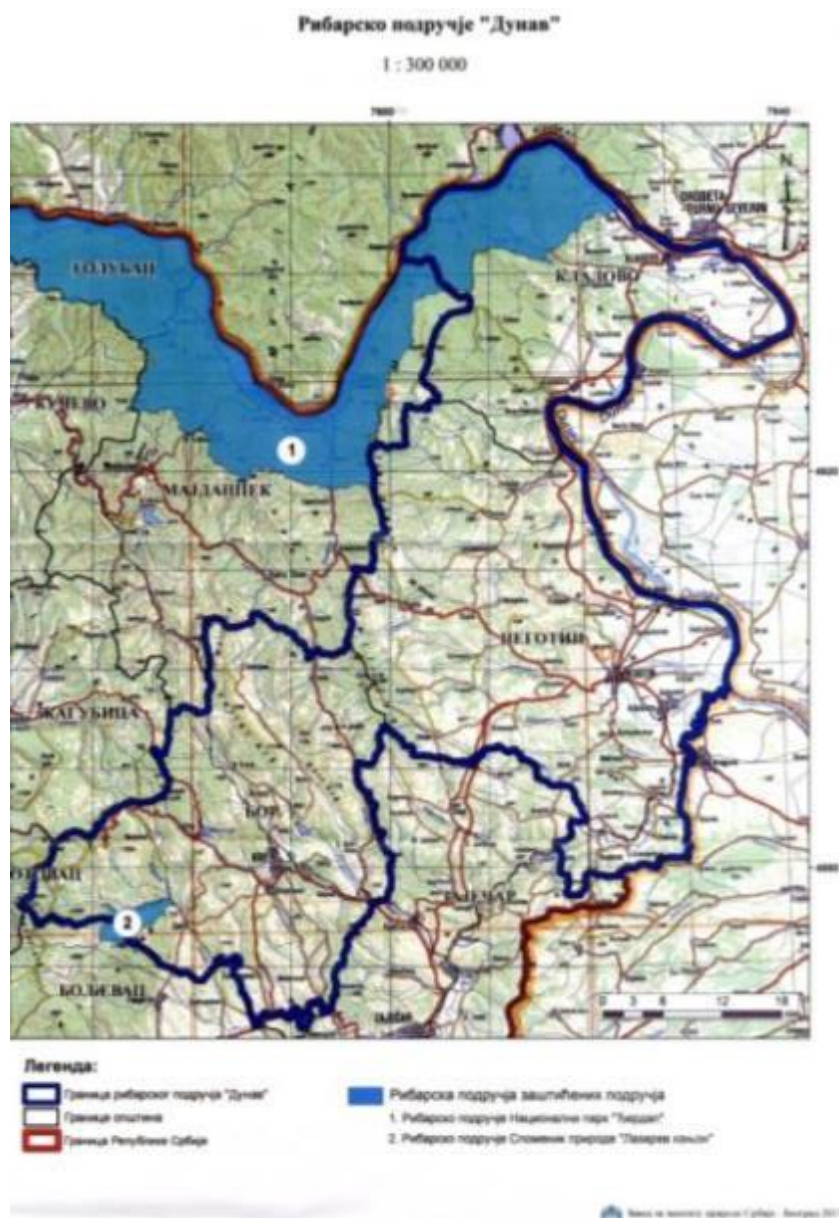
1.5.2 RESURSI PREPOZNATI U ZAJEDNICI KAO POTENCIJALI ZA ODRŽIVO KORIŠĆENJE ZA ALTERNATIVNE IZVORE PRIHODA

1.5.2.1 Trenutno stanje zaštite životne sredine prema Programu zaštite životne sredine na teritoriji opštine Negotin za period 2013.-2017. godine („Sl. list opštine Negotin”, br. 15/13)

U Regionalnom prostornom planu Timočke krajine i Prostornom planu opštine Negotin polazeći od stanja kvaliteta životne sredine utvrđene su sledeće kategorije životne sredine na teritoriji KO Prahovo i Radujevac:

1. *Područje zagađene i degradirane životne sredine:* Područje oko IHP „Prahovo”, uključujući industrijske deponije na teritoriji mesne zajednice Prahovo (deponija fosfogipsa (56 ha) i deponija piritne izgoretine (15 ha)), kao i deo teritorije mesne zajednice Radujevac, koji je zbog ruže vetrova pod najvećim uticajem prašine sa ovih deponija i izduvnih gasova iz fabrike; Deponija grada Negotin (nalazi na izlazu iz grada Negotina, na mesnom putu za selo Radujevac, a na 5 km od sela Prahova).
2. *Područje ugrožene životne sredine sa manjim uticajima na čoveka, živi svet i kvalitet života:* divlje deponije u seoskim naseljima, HE „Đerdap II”, Luka „Prahovo”, reke Dunav i Timok, železnička pruga i dr.
3. *Područja kvalitetne životne sredine:* šumske i poljoprivredne površine.

¹⁰ <http://www.negotin.rs/vest-zvanicno-otvoreno-komasaciono-podrucje-radujevac-3323.htm>

Slika 29 – Ribarsko područje „Dunav”

Ribarsko područje „Dunav” koristi se za privredni i rekreativni ribolov i dato je na upravljanje JP „Srbijašume”. Na području razmatranom u projektu i neposrednoj okolini, proglašeni su sledeći režimi zaštite:

1. REKREATIVNI RIBOLOV IZ ČAMCA JE DOZVOLJEN:

Dunav, na „jezeru”, između crpne stanice kod HE „Đerdap I” i HE „Đerdap II” (940-863 km)

2. REKREATIVNI RIBOLOV IZ ČAMCA JE ZABRANJEN:

Dunav, 863-860 km (HE „Đerdap II” - Luka u Prahovu)

3. REKREATIVNI RIBOLOV JE ZABRANJEN:

Ostrvo Brodske prevodnice „Đerdap II” / Pasarela

4. PRIVREDNI RIBOLOV JE ZABRANJEN (na sledećim terenima u obuhvatu projekta):

- Dunav, 863-860 km (HE „Đerdap II” - Luka u Prahovu)
- Ušće reke Timoka
- Ušće kanala Jaseničke reke

- Radujevačke bare
- Zimovnik u luci „Prahovo”
- Sve plavne površine levo i desno od kanala Jaseničke reke

Pravna regulativa za zaštitu jesetarskih vrsta od izlova (osim kečige) postoji. Kečiga (*Acipenser ruthenus*) je zaštićena u doba mresta u periodu od 1. marta do 31. maja, a minimalna dozvoljena dužina ribe pri izlovu je 40 cm¹¹. Prema podacima iz Privremenog programa upravljanja ribarskim područjem „Dunav” (2017. godine) ribolovni pritisak od strane privrednih ribara **na celom ribarskom području „Dunav”**, prema evidenciji korisnika, iznosi prosečno oko 42 t kečige na godišnjem nivou.

Takođe, prema Privremenom programu upravljanja, prirodna produkcija na delu ribarskog područja ispod HE „Đerdap II” do ušća Timoka, za ribolovno korisne anadromne jesetarske vrste, kao što su moruna i jesetre (dunavska jesetra, pastruga, sim) nije procenjena, jer nisu nalažene u uzorku. Ove vrste se nalaze na listama CITES, Bernske i Bonske konvencije koje ih štite od bilo kakvog ugrožavanja, samim tim i od bilo kakvog ribolova.

Ka celom ribarskom području „Dunav” godišnje gravitira od 1300 do najviše 2000 rekreativnih ribolovaca koji godišnje izlove oko 136,5 t razne ribe. Prema ovim pokazateljima ukupni ribolovni pritisak (ribolovni+rekreativni+20% krivolov) iznosi oko 1728 t godišnje. S obzirom da ukupna procenjena biomasa iznosi 5462 t, to se smatra da prikazani ribolovni pritisak ne ugrožava riblji fond i da se on može dozvoliti i tokom trajanja Privremenog programa.

Nemamo podatke za deonice nizvodno od HE „Đerdap II” gde se nalaze i lokalne zajednice Prahovo i Radujevac.

Zaštita i održivo korišćenje ihtiofaune i vodotokova koji se nalaze u okviru granica ribarskog područja „Dunav”, sprovodiće se i sprovođenjem mera kao što su:

1. Sprovođenje odredbi propisanih Zakonom o zaštiti i održivom korišćenju ribljeg fonda („Sl. gl. RS”, br. 128/14) i važećih podzakonskih akata, a posebno Naredbe o merama za očuvanje i zaštitu ribljeg fonda („Sl. gl. RS”, br. 56/15);
2. podsticati neograničen ribolov (podrazumeva se upotreba zakonski dozvoljenih alata i tehnika) alohtonih vrsta riba;
3. uredno i zakonski propisano obeležavanje odgovarajućim tablama svih voda na ribarskom području, a posebno posebnih staništa riba i voda pod posebnim režimima ribolova i njihovo redovno održavanje;
4. kontrola zabrane ribolova vrsta koje su trajno ili privremeno (u vreme mresta) zabranjene za ribolov;
5. kontrola ribolova na terenima za koje je uvedena privremena zabrana ribolova u definisanom vremenskom intervalu;
6. praćenje aktivnosti matičnih primeraka riba tokom perioda reprodukcije;
7. kontrola da li se rekreativni i privredni ribolov odvijaju u skladu sa propisanim režimom;
8. kontrola pojave uticaja zagađivača i adekvatno i pravovremeno reagovanje u slučaju akcidenata;
9. intenziviranje aktivnosti na suzbijanju svih vidova krivolova, a posebno u vezi sa korišćenjem zabranjenih mrežarskih i drugih alata (elektroribolov, krivolov pomoću plina i dr.);

¹¹ <http://www.srbijasume.rs/pdf/Lovostaj.pdf>

10. upozoravanje svih ribolovaca da ne ostavljaju čvrsti otpad za sobom;
11. edukativni rad sa ribolovačkom populacijom, posebno sa mlađim kategorijama (opomene, upozorenja, direktna objašnjenja na terenu i dr.).

Ribarsko područje „Dunav” je u direktnoj vezi sa Studijom i Projektom, jer su to upravo deonice Dunava koje obuhvata projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre” u Srbiji. U zavisnosti od deonica na kojima je dozvoljen ribolov mogu se razvijati scenarija za razvoj ribolovnog turizma, a od rada ribočuvara zavisi i kontrola izlova ribe, a naročito mogućeg krivolova.

1.5.2.2.2 Reke

Hidrografsku kartu opštine Negotin čine sledeće reke: Dunav međunarodna reka (u dužini preko 30 km), Timok, Sikolska reka, Jasenička reka, Slatinska reka i Zamna.

Koncept razvoja rečnog saobraćaja u narednom periodu je potrebno zasnivati na razvoju Luke „Prahovo” kao intermodalnog centra.

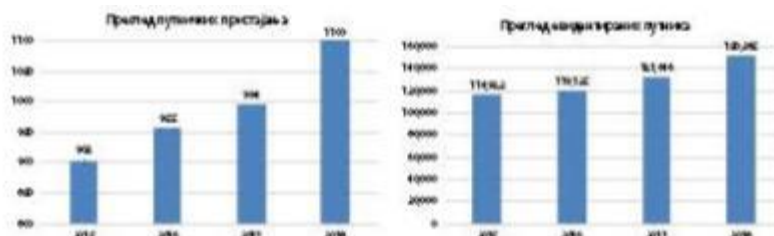
Reka Dunav je plovna u Srbiji svom svojom dužinom od 588 km.

Slika 30 – Reka Dunav u Srbiji (588 km)

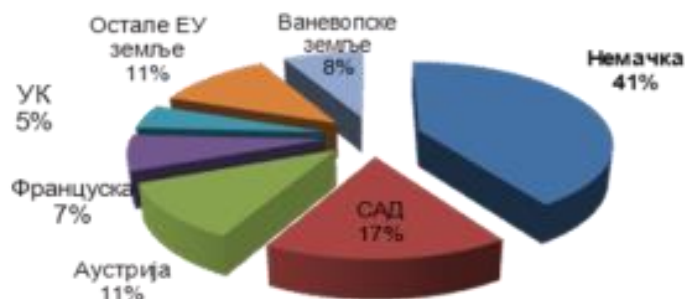
Međunarodni putnički saobraćaj (kruzerima) na Dunavu doživeo je procvat. Tokom 2017.godine na pristaništima u našoj zemlji je bilo nepunih 1.000 pristajanja kruzera, sa više od 130.000 putnika¹². Posebno je važna činjenica da Dunavom sve češće plove brodovi sa visokom kategorizacijom, što naše obale Dunava polako ali sigurno svrstava u nezaobilazne destinacije za pristan.

U odnosu na 2016. godinu, broj pristajanja veći je za 5 %, a broj putnika je porastao za 10 %. Važno je istaći da su pomenutim rezultatima premašena predviđanja Strategije razvoja vodnog saobraćaja, i da u skladu sa trenutnim trendom rasta, možemo govoriti o bar 1.100 pristajanja i 150.000 putnika u nautičkoj sezoni 2018.

Slika 31 – Pregled pristajanja i broj evidentiranih putnika u periodu 01.01-15.11.2017

¹² <https://www.aul.gov.rs/folder/godisnji-bilten-2017.pdf>

Slika 32 – Struktura putnika prema zemlji iz koje dolaze

Razvoj Luke „Prahovo” kao intermodalnog centra, u pogledu razvoja zajednica, značajno bi doprineo povećanoj dostupnosti ovog regiona. Prahovo bi dobilo međunarodno pristanište, što bi ga zajedno sa Negotinom pozicioniralo na turističke mape velikih rečnih kruzera. U privrednom smislu sigurno bi dovelo do otvaranja novih radnih mesta i poboljšanja standarda žitelja Prahova, ali time se bave studije opravdanosti izgradnje luke Prahova.

1.5.2.2.3 Vratnjanske kapije

Teško pristupačan kanjon reke Vratne poznat je od davnina po kamenim kapijama-prerastima i neobičnim virovima, čudom prirode. To su krečnjački lukovi ili kapije, iznad reke koji su u dalekoj prošlosti nastali urušavanjem pećina tunelskog tipa.

Prva kapija udaljena je oko 200 metara od srednjovekovnog manastira, a prvi detaljan opis ovog područja ostavio je Austrijanac Feliks Kanic, cuveni balkanolog i veliki prijatelj srpskog naroda. Ubrzo je tu stigao i naš geograf Vladimir Karić (1887) a potom i rodonačelnik savremene srpske geografije Jovan Cvijić (1885).

Slika 33 – Kanjon reke Vratne

Profesori Geografskog fakulteta u Beogradu dr Dragutin Petrović i dr Dušan Gavrilović utvrdili su u međuvremenu, da je Mali prerast dužine 15 metara, širine 30 metara i da je visina njegovog otvora 34 metra a dubina svoda 10 metara. Veliki prerast, ili druga Vratnjanska kapija, ima dužinu

45 metara, širinu 23 metra, visinu 26 metara i dubinu svoda 30 metara, a Suvi prerast ima dužinu od 34 metra, širinu 15 metara, visinu 20 metara i dubinu svoda 10 metara. Ovaj treći je najmanje pristupačan i mlađi od prva dva. Istovremeno, on je i najlepší i najizazovnije za istraživače. U blizini trećih kapija otkrivene su tri do sada neistražene pećine. Detaljna istraživanja ovih pećina tek predstoje, ali je utvrđeno da je pećina najbliža trećoj kapiji dugačka oko 400 metara. Druga je nešto kraća ali atraktivnija, jer u sebi skriva malo jezero neobične lepote. Treća pećina je izuzetno velika i komplikovana, isprepletana brojnim hodnicima i tunelima.

Lepotu Vratnjanskih kapija upotpunjuje i srednjovekovni Manastir Vratna.

Prirodne lepote kanjona reke Vratne obogaćuju turističku ponudu ovoga kraja i doprinose mogućem turističkom razvoju zajednice.

1.5.2.2.4 Mokranjske stene

Desetak kilometara južno od Negotina, u blizini sela Mokranje, Sikolska reka je stvorila divan vodopad i ispod njega živopisno jezero. Mokranjske stene su omiljeno izletište i kupalište meštana Negotina i okolnih sela.

Pretpostavlja se da je za vreme Rimljana most spajao dve najveće stene. Arheolozi su na vrhovima stena pronašli dosta starih predmeta iz tog doba. Takođe se pretpostavlja da ispod stena postoji pećina, poznata kao „Hajdučka pećina”. U podnožju je predivno jezerce sa vodopadom. U neposrednoj blizini se nalazi i čuveni vinogradarski reon sa nezaobilaznim Pimnicama.

Slika 34 – Suteska Sikolske reke sa vodopadom na Mokranjskoj steni

Prirodne lepote Mokranjske stene obogaćuju turističku ponudu ovoga kraja i doprinose mogućem turističkom razvoju zajednice.

1.5.2.2.5 Lekovito bilje i šumsko (bobičasto) voće

Opština Negotin poseduje velike oblasti pokrivene šumama, bogate lekovitim biljem, pečurkama i šumskim plodovima, pružajući izuzetne prirodne mogućnosti za izvoz specifične ekološke ponude kao i za razvoj izletničkog, planinskog i svih ostalih vidova turizma koji kao prednost nude netaknutu prirodu.

Potrebno je iskoristiti činjenicu da su planovima ruralnog razvoja obuhvaćene i aktivnosti na skupljanju lekovitog bilja i bobičastog šumskog voća, kao i činjenicu da postoji sušara i destilator u poljoprivrednoj školi. Na teritoriji opštine Negotin aktivno je udruženje „Timijan plus” čiji se članovi bave uzgajanjem lekovitog bilja. Aktivnosti udruženja su edukacija zainteresovanih uzgajivača lekovitog bilja, kao i pomoć pri plasmanu lekovitog i začinskog bilja. Prema akcionom planu SORON planirana je izgradnja hladnjače u Prahovu.

Okolina Negotina obiluje krajevima netaknute prirode i mogućnostima za proizvodnju i izvoz produkata poput lekovitog bilja, pečurki i šumskog voća. Područja Prahova i Radujevca su kategorisana kao područja zagađene i degradirane životne sredine i nisu pogodne za sakupljanje ovih plodova, ali se odgovornom državnim politikom i podsticajima može u ovim zajednicama organizovati proizvodnja pratećeg programa u smislu repromaterijala i usluga koji prate organsku proizvodnju (ambalaža, plasman, distribucija i sl.).

1.5.2.2.6 Zemljište, tereni i klima, pogodni za gajenje vinove loze

Vino negotinske krajine, Rajačke Pimnice¹³: Iz ugla razvoja turizma veoma je važna činjenica da su vinogradarstvo i vinarstvo jako razvijene grane poljoprivredne proizvodnje u opštini Negotin koje predstavljaju bazu za razvoj vinskog turizma i atraktivnih vinskih tura. Oko 1000 hektara poljoprivrednog zemljišta pokriveno je vinogradima koji se koriste za proizvodnju vina čija je tradicija u ovom kraju duga skoro 7 vekova, a čuveni kompleksi vinskih podruma „Pimnica” u Rogljevu, Rajcu i Smedovcu predstavljaju turističke motive visokog stepena atraktivnosti.

U prodavnicama i restoranima nude se veoma kvalitetna vina ovog podneblja, poznata kao vina Negotinske krajine.

O bogatstvu ukusa vina iz specifičnih vinogradarskih naselja, negotinskih pimnica, govori podatak da je pre dva veka Austrougarska monarhija ustanovila konzulat u ovom kraju, kako bi kontrolisala trgovinu ovdašnjim vinima.

Među Krajinskim vinima najuglednija su crvena vina dobijena od sorti: prokupac, crni burgundac i game. Od belih vina poznati su bagrina, semijon, italijanski rizling, sovinjon i smederevka.

Ono što razlikuje ovu vinsku rutu od ostalih su autentične pimnice sela Rajac, Rogljevo i Smedovac koje su još u 17. veku gradili seljani zbog nemogućnosti da njihovi skromni kućni podrumi prime svo to bogatstvo sa vinograda.

Pimnice su jedinstveni kameni gradovi u kojima, kako meštani kažu, „ne žive ljudi, nego vino”. Građene su u 17, 18. i 19. veku, od tesanog kamena i brvna po ugledu na podrum sa Kosova i Metohije. Kuće se nalaze u uskim sokacima koji vode do malih trgova. Podrumi su smešteni jedan metar ispod zemlje, a iznad su prostorije u kojima su vinogradari boravili u doba berbe i pravljenja vina.

Degustacija vina u ovim specifičnim vinogradarskim naseljima, koja su ujedno i najzanimljivije stanice na ovom putu vina, predstavlja jedinstveni užitek za vrsne poznavaoce.

¹³ <http://www.serbia.com/srpski/posetite-srbiju/provedi-se/vinski-putevi/vinski-put-negotin/>

Rajačke pimnice se nalaze nedaleko od sela Rajac na brežuljku pored reke Timok. Nekada ih je bilo blizu 300, a do danas ih je sačuvano tridesetak. Grupisane su oko centralnog trga sa česmom gde se za vreme verskih praznika meštani okupljaju, organizuju litije, igranke i proslave.

Oko 150 pimnica sela Rogiljevo nalazi se u krivudavim ulicama koje vode do središnjeg platoa sa natkrivenim bunarom kao mestom oko koga su se okupljali vinogradari ovog sela.

Još jedna neizostavna stanica na Negotinskom putu vina su Štubičke pimnice, koje se nalaze nedaleko od manastira Bukovo, 5km od Negotina. U ovom selu bilo je oko 400 pimnica od kojih je očuvano tek 39 i koje su za razliku od Rajačkih, građene od drveta.

Kao raritet, u „vinskim selima” tradicija nalaže da se čaše peru vinom, a ne vodom, jer u „čaši ima mesta samo za vino”.

Pored pimnica, uz sir, suvo meso i bruskete, vino se može degustirati i u gradskim i seoskim vinarijama modernije građe.

U samom Negotinu poznate su vinarije „Matalj” i „Vitis Vino”, u Rajcu „Krajina”, a u Rogljevu se može uživati u vinariji jedne francuske porodice koja se, opčinjena lepotom i plodnošću ove zemlje, nastanila u ovom kraju i otvorila „Francusku vinariju”.

Negotinska krajina se u vinskoj industriji pozicionirala u 19. veku, kada je filoksera uništila francuske vinograde, pa ovaj kraj Srbije koji okružuju tri planine i dve reke, postaje značajan izvoznik vina za Francusku, Nemačku i Rusiju, dok Austrougarska otvara konzulat u Negotinu kako bi lakše trgovala vinima.

Kada bismo imali moć da se ovim putem vraćamo unazad kroz istoriju, na nekom od ovih brežujaka bismo sigurno zatekli rimske legionare kako iz metalnih vrčeva ispijaju ukusna vina, jer se ono u ovim krajevima spravljalo još u 3. veku n.e.

Slika 35 – Rajačke pimnice

Negotinska vina su sama po sebi već poznat brend ali se u saradnji sa vinarima može razgovarati da u svoju ponudu uvrste i imena koja bi bila povezana sa jesetrama (npr. „Negotinska Beluga” i sl.) i time doprineli stvaranju novog brenda, povećanju atraktivnosti njihovim vinima i obogaćivanju turističke ponude.

1.5.2.3 Kulturno – istorijski resursi

Bogato kulturno nasleđe Negotina, Prahova, Radujevca i bliže okoline uključuje raznovrsne turističke motive počev od arheoloških nalazišta iz doba neolita, preko ostataka rimske kulture

(arheološko nalazište Vrelo Šarkamen¹⁴), srednjevekovnih manastira (Bukovo, Vratna, Koroglaš) do spomenika iz novije istorije (gradske crkve, kompleks Mokranjčeve kuće...), zajedno sa razvijenim kulturnim, muzičkim i etno manifestacijama, čine Negotin jednom od atraktivnijih turističkih destinacija u oblasti kulturnog turizma istočne Srbije.

Kasnoantički lokalitet Vrelo Šarkamen nalazi se 25 km zapadno od Negotina. Ovaj rezidencijalno-memorijalni kompleks potiče iz perioda rimske vlasti (3-4. vek) i jedan je od malog broja do sada potvrđenih van Rima. Istraživanja su izvedena na jednom od pet vidljivih objekata-Mauzoleju carice majke, u kome je 1996. godine otkriven set zlatnog carskog nakita (nalazi se u Narodnom muzeju u Beogradu), iz perioda vladavine Galerija i Maksimina Daje (293. do 311. godina).

Od antičkih lokaliteta u opštini Negotin treba pomenuti još i rimski grad **Ad Akvas**, koji se nalazio na obali Dunava kod sela Prahova i u vreme najvećeg prosperiteta krajem II i početkom III veka brojao je između 15.000 i 20.000 stanovnika. Pored Prahova nalazila se i velika luka u kojoj su pronađeni ostaci rimskih lađa i nekoliko nadgrobnih spomenika koji se nalaze u Muzeju Krajine u Negotinu.

U nastavku se daju kulturno-istorijski resursi koji mogu da posluže za stvaranje turističke ponude Negotina kojim bi se privukao veći broj turista. Ideja je da se iskoristi činjenica da su Radujevac i Prahovo poslednje tačke u Evropi do kojih jesetre mogu da stignu Dunavom uzvodno. Povezivanjem kulturno-istorijskih i prirodnih resursa, sa neiskorišćenim marketinškim potencijalom za koga smatramo da jesetre imaju, može da se stvori jak turistički brend koji bi omogućio razvoj lokalne zajednice, a istovremeno bi se jačala ekološka svest o ugroženosti jesetarskih vrsta i neophonosti njihove zaštite. I alasi i ostali građani bi shvatili da im jesetre mnogo više znače žive, i da im mogu dugoročnije obezbediti prihod.

Prekomernim izlovom i presecanjem migratornog puta izgubljen je resurs koji je ovom kraju bio dostupan vekovima. Ovakvim „brendiranjem” stvoriće se novi kulturni i turistički resurs za razvoj zajednice, a istovremeno će se i jesetrama pružiti šansa za opstanak.

1.5.2.3.1 Blizina velikih arheoloških nalazišta

Lepenski vir - Pre izgradnje hidrocentrale i magistralnog puta, na ovom području su vršena razna snimanja terena i istraživanja. U jednom od arheoloških istraživanja, koja su imala za cilj da istraže rimsko nasleđe o kome su već postojala određena saznanja, tim arheologa je naišao na neolitsko naselje, kasnije nazvano Lepenski Vir. Ovo nalazište je jedno od najznačajnijih u Srbiji, ali i u svetu. Naselje datira iz perioda 6500 do 4500 godine pre nove ere. U okviru naselja pronađene su osnove staništa, brojni artefakti, ali i grobovi ovih praljudi. Zbog podizanja nivoa Dunava formiranjem akumulacije, naselje je pomereno na mesto gde se danas nalazi. Na tom mestu je izgrađen muzej, sa izloženim svim najznačajnijim artefaktima, ali i osnovama naselja. Osim iskopina, moguće je u virtuelnom obliku pogledati trodimenzionalni prikaz izgleda naselja i pojedinačnih kuća. Udaljenost Lepenskog vira od Negotina je oko 70 km ili oko sat vremena vožnje automobilom.

Viminacijum - je jedan od najznačajnijih rimskih gradova i vojnih utvrđenja, koji datira iz prvog veka. Postojao je do šestog veka. Unutar Viminacijuma nalazilo se civilno naselje, koje je imalo status municipijuma (opštine) sa velikom autonomijom. Nalazilo se na ušću Mlave u Dunava, što je doprinelo njegovom ubrzanom razvoju. Viminacijum je zadesila ista sudbina kao većinu rimskih

¹⁴ <http://mtt.gov.rs/download/sektor-za-turizam/master-planovi/MasterplanDonjePodunavlje.pdf>

gradova - uništen je u navalama hordi Gota, Huna i Avara. Viminacijum je udaljen oko 150 km od Negotina ili oko 2,5 sata vožnje automobilom.

Diana – ovo utvrđenje je samo jedno od više rimskih kastruma – utvrđenja u kojima su boravile rimske legije. Ovakva utvrđenja su uglavnom bila istorodna na celom području Rimskog carstva. Verovatno je sagrađeno u vreme vladavine cara Trajana, zarad obezbeđivanja kanala i granice. U V veku ovo utvrđenje je podleglo pred Hunima, koji su ga razorili, da bi ga kasnije obnovio car Justinijan. U utvrđenju su nađeni ostaci drugih objekata, od kojih se za neke pretpostavlja da su bili verski, kao i nekropole. Nađeni su i drugi artefakti – bronzane skulpture, predmeti za svakodnevnu upotrebu koji ukazuju da je osim vojnog značaja, Diana bila i ekonomski centar sa pristaništem. Diana se nalazi oko 2 km nizvodno od HE „Đerdap I”, a udaljena je oko 60 km od Negotina.

Slika 36 – Putevi rimskih imperatora¹⁵

Trajanov most (Pons Traiani) – ovaj most je bio najupečatljiviji deo rimskog puta koji je prolazio kroz klisuru. Spajao je današnju Srbiju sa Rumunijom. Bio je sagrađen od kamena i dugačak oko jednog kilometra, sačinjen od lukova i 20 stubova. Fascinantan je podatak da je izgradnja ovog mosta trajala samo dve godine, od 103 do 105. Most je srušen naredbom cara Aurelijana pred naletom varvarskih plemena, kada su rimljani morali da napuste ovu oblast. Na srpskoj strani, u selu Kostol se i dalje mogu videti ostaci jednog od stubova ovog mosta. Trajanov most se nalazi oko 15 km nizvodno od HE „Đerdap I”, a od Negotina je udaljen oko 50 km.

Trajanova tabla (Tabula Traiana) – ovaj spomenik iz rimskog perioda svedoči o velikim građevinskim poduhvatima nekadašnjeg Rimskog carstva, u ovom slučaju izgradnji puta kroz Đerdap i kanala. Ova tabla se nalazi na srpskoj obali Dunava, ali je vidljiva samo sa vode. Tabla je uklesana u stenu, i na njoj je napisan latinski tekst. Tekst se nekada sastojao iz šest redova, ali su danas očuvana samo tri. Izgradnjom hidrocentrale, put je potopljen, a tabla je izdignuta na viši nivo, kako bi se sačuvala. Trajanova tabla se nalazi 12 km uzvodno od HE „Đerdap I”, a od Negotina je udaljena oko 70 km.

¹⁵ <http://www.serbiaecotour.rs/sr/zasticena-podrucja/djerdap/aktivnosti/tura-putevima-rimskih-imperatora>

Iako se pomenuta arheološka nalazišta ne nalaze u neposrednoj okolini Negotina, ona su navedena zbog toga što su to mesta koja su već mapirana na evropskim i turističkim mapama, i koja su ušla u ponudu turistima na kruzerima. Kada već izađu na kopno da posete Lepenski vir i Rajačke pinnice, može im se ponuditi i novi turistički brend „jesetre” i turistička poseta području opštine Negotin.

1.5.2.3.2 „Dunavski vilenjak”

Potopljena crnomorska flota nalazi se nizvodno od brane, na delu Dunava od sela Mihajlovac do Radujevca. Tu su nemačke okupacione snage, po naredbi generala Valtera fon Štetnara, potopile 130 brodova pred dolazak trupa Crvene armije, u jesen 1944. godine, a ova akcija poznata je pod imenom „Dunavski vilenjak”. Brodovi izranjaju iz vode kada je vodostaj dovoljno nizak. U avgustu 2006. godine vršena su snimanja i priprema terena za vađenje brodova, ali ono još uvek nije realizovano.

Slika 37 – Dunavski vilenjak

Procenjena vrednost projekta, koji realizuje Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture u saradnji sa Vladom Nemačke i Programom za razvoj UN¹⁶, je 20 miliona evra, a on podrazumeva vađenje između 14 i 23 potopljena broda koja utiču na bezbednost plovidbe na sektoru Dunava nizvodno od Hidroelektrane Đerdap II. Projekat je važan ne samo za Srbiju, već i za sve podunavske zemlje.

U razvoj rečnog transporta i zaštitu prirodnih karakteristika Dunava planirano je da se uloži 66,5 miliona evra¹⁷ koji bi se realizovali uz pomoć EU, a realizacija projekta omogućiće veći obim rečnog transporta, kao i povećanje investicija u podunavskim opštinama.

„Dunavski vilenjak”, kao resurs, može se razmatrati sa više aspekata - kao turističko-istorijska atrakcija koja prati mistiku potopljenih brodova, kao osnov za razvoj virtuelnog muzeja „jesetri i brodova”, a od velikog interesa može da bude i činjenica da za turiste iz Nemačke i Austrije ovo mesto može da predstavlja njihovu „Plavu grobnicu”¹⁸, jer tu leže ostaci preko 1000 najtežih ranjenika sa istočnog fronta, što izaziva poseban pijetet i poštovanje.

¹⁶ www.dunavskastrategija.rs

¹⁷ <http://www.021.rs/story/Info/Srbija/167545/Pocle-pripreme-za-vadjenje-brodova-iz-Drugog-svetskog-rata-iz-Dunava.html>

¹⁸ „Plava grobnica” je naziv koji se koristi za more naspram jugoistočne obale ostrva Krfa u koje su tokom Prvog svetskog rata sahranjivani preminuli srpski vojnici kada na ostrvu Vidu više nije bilo mesta. Kada su se srpski vojnici

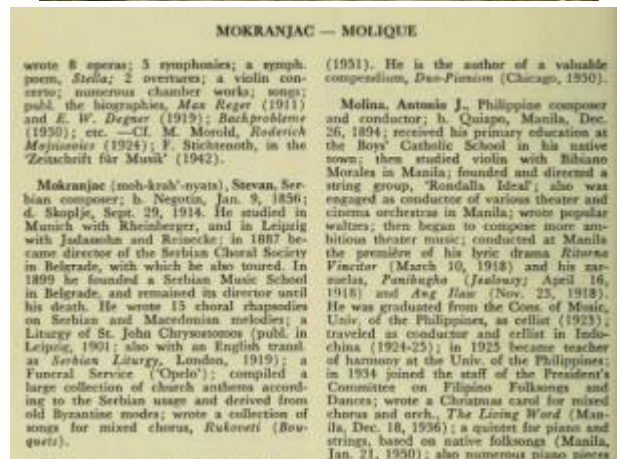
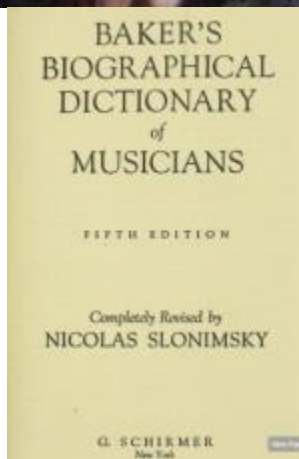
1.5.2.3.3 Stevan Stojanović Mokranjac – srpski kompozitor

Stevan Stojanović Mokranjac (Negotin, 9. januar 1856 – Skoplje, 28. septembar 1914) je bio srpski kompozitor i muzički pedagog, klasik srpske muzike, njena najistaknutija ličnost na prelazu iz XIX u XX vek, zaslužan za uvođenje srpskog nacionalnog duha u umetničku muziku.

Najpoznatije njegova delo su svakako Rukoveti – petnaest spletova pesama zasnovanih na folklornim motivima iz različitih delova Srbije, Bosne, Makedonije, Bugarske.

Mokranjčeva porodična kuća u Negotinu je 1964. godine restaurirana i pretvorena u muzej i muzički centar. Rodna kuća Stevana Mokranjca sadrži postavku koja je urađena u ambijentalnom stilu stare gradske kuće s kraja 19. veka. U prizemlju se nalazi stalna postavka Stane Đurić Klajn o Mokranjčevom duhovnom i svetovnom stvaralaštvu, sa muzikološkom analizom njegovih kompozicija. To je inače prostor u kome se održavaju kamerni koncerti, literalni susreti i druge kulturne aktivnosti. Na spratu je etnološka postavka sa značajnim predmetima iz vremena kada je živio čuveni srpski kompozitor.

U sećanje na Stevana Stojanovića Mokranjca, u Negotinu, se svakog septembra, tradicionalno održavaju horske muzičke svečanosti „Mokranjčevi dani”.

Slika 38 – Portret S.S. Mokranjca (rad slikara Uroša Predića¹⁹) i njegova rodna kuća (gore desno), Odlomak iz knjige „Baker's Biographical Dictionary of Musicians (New York 1958) p:1100 (N. Slonimsky)” (dole levo i desno)

[povukli iz Albanije otišli su na ostrvo Vido. Zbog raznih bolesti i gladi mnogo ljudi je umrlo. Kako na ostrvu nije bilo dovoljno mesta da se dostojno sahrane, njihova tela spuštana su u Jonsko more.](#)

[19 Čuveni srpski slikar realizma \(1857 – 1953\) https://sr.wikipedia.org/sr-el/Ypouu_Ipeduh](https://sr.wikipedia.org/sr-el/Ypouu_Ipeduh)

Bilo kakav plan o stvaranju novog brenda vezanog za ove krajeve ne može se zamisliti bez povezivanja sa Mokranjčevim delom i rodnom kućom u Negotinu. Mokranjac je za Srbiju ono što je Mocart za Austriju ili List za Mađarsku.

1.5.2.3.4 Manastiri

Stari izvori pominju čak pet manastira na teritoriji današnje Krajine²⁰. Manastir Bukovo, Dušica kod Dušanovca, Koroglaški manastir kod sela Miloševo, Manastir Svete Trojice ili Blatski zapadno od sela Kobišnica i Manastir Vratna. Danas još uvek postoje manastiri Vratna i Bukovo i oštećen, ali sačuvanih zidina i konzerviran Manastir Koroglaš.

Manastir Bukovo se nalazi na tri kilometara zapadno od Negotina okružen šumom. Smatra se da je podignut u vreme Kralja Milutina, krajem XIII ili početkom XIV veka i da ga je gradio Arhiepiskop Nikodim. Prema arhitektonskim i stilskim karakteristikama, manastirska crkva Svetog Nikole ima sličnosti sa moravskim stilom gradnje koji je karakterističan za period srpske Despotovine (XV vek). Najstarije i najvrednije freske su: Bogorodica sa Hristom - na svodu i freska Arhangel Mihajla na ulazu u Crkvu. Poslednji sloj živopisa je rađen 1902. godine u romantičarskom maniru po nacrtu Steve Todorovića. Freske je uradio njegov saradnik, slikar iz Knjaževca, Milisav Marković. Zvono je manastiru poklonio Knjaz Miloš Obrenović, tridesetih godina XIX veka.

Manastir Vratna se nalazi na oko 40 kilometar od Negotina u samom podnožju čuvenih Vratnjanskih kapija. Osnovan je u XIV veku a deo manastira podignut je 1415. godine, kada je vojvoda Šarban iz Struza kod Bukurešta ostavio zapis o obnovi koji se vremenom izbrisao ali ga je zabeležio starešina Genadije 1856. godine. 1813. godine manastir je spaljen, a ponovo obnovljen 1817. godine. Danas je aktivni ženski manastir. Crkva manastira Vratne posvećena je Vaznesenju Gospodnjem (Spasovdan).

Manastir Koroglaš se nalazi u neposrednoj blizini Negotina, kod sela Miloševo. Nema pouzdanih podataka ko ga je i kada zidao, ali se pretpostavlja da ga je zidao Kralj Milutin početkom XIV veka.

Narodno predanje kaže da je na tom mestu sahranjen Kraljević Marko pošto je ranjen, na Šarcu, preplivao Dunav iz Vlaške nakon bitke na Rovinama. Njemu je za dušu tu podignut manastir.

Manastir je bio živopisan ali su se sačuvali samo ostaci fresaka. Pored crkve nalazi se srednjevekovna nekropola koja je samo delimično ispitana.

Slika 39 – Manastiri Bukovo, Vratna i Koroglaš

Manastiri su kulturni spomenici i deo istorije i arhitekture Srba na koje su jako ponosni. Povezivanjem sa ostalnim sadržajima, obogaćuje se novi turistički brend. Dodatno, od velikog

²⁰ <http://www.toon.org.rs/sta-videti/kultura/manastiri>

interesa za turiste iz Srbije može da bude predanje da je u blizini manastira Koroglaš sahranjen Marko Kraljević, srbijanski junak koji je bio simbol borbe protiv Turaka.

1.5.2.3.5 Negotinski muzej

Negotinski muzej²¹ je osnovan 16. februara 1934. godine odlukom Bana Moravske banovine sa sedištem u Nišu, a na inicijativu samih negotinaca. Prvobitni naziv muzeja bio je „Gradski muzej Hajduk Veljko”. Objekte za rad Muzeja obezbedila su dvojica velikih dobrotvora i osnivača Muzeja: Petar Tipa, školski inspektor ministarstva prosvete i Milan Radojević, školski nadzornik. Muzej je u početku imao arheološku, jestastveničku (prirodnjačku), numizmatičku i zbirku knjiga.

Danas se u fondu muzeja nalazi oko 15.000 predmeta, od kojih su mnogi u stalnim postavkama raspoređeni u tri reprezentativna objekta, koji za sebe predstavljaju kulturna dobra: Arheološki muzej, Rodna kuća Stevana Mokranjca i Muzej Hajduk Veljka. Osim toga muzej svoju delatnost obavlja i na dva arheološka nalazišta: Rezidencijalno memorijalni kompleks Vrelo Šarkamen (III vek) i kompleks manastira Koroglaš (XIV vek).

Arheološki muzej se sastoji od Arheološke, etnološke, istorijske i zbirke umetničkih slika i ikona. Među najznačajnijim eksponatima izdvajaju se Žrtvenik (pronađen u Rudnoj Glavi kod Majdanpeka 3.500 pre nove ere), Skulptura boga Neptuna (bronza – I vek), Skulptura Jupitera Dolihena (svetište u Brzjoj Palanci III – IV vek), Zbirka srpskog srednjovekovnog nakita, itd.

Slika 40 – Negotinski muzej i Muzej Hajduk Veljka

Muzej Hajduk Veljka je smešten u objektu koji pleni svojom stilskom lepotom, kući oberkneza negotinskog iz polovine 19. veka – konaku kneza Todorčeta. Muzejska postavka je posvećena junaku iz vremena prvog srpskog ustanka, Hajduk Veljku. U muzeju je izloženo oružje iz I Srpskog ustanka, predmeti pokušaja iz XIX veka i eksponati nastali kao rezultat umetničke inspiracije Hajduk Veljkom.

Negotinski muzej, kao kulturno istorijski spomenik obogaćuje turističku i kulturnu ponudu ovoga kraja.

²¹ <http://djerdap.info/sr/preporucujemo-za-2/negotin>

1.5.2.4 Običaji, bajke, mitovi i legende

Iako su običaji, bajke, mitovi i legende deo kulturno-istorijskog nasleđa zbog značaja koji mogu imati za potrebe razvoja scenarija za alternativne izvore prihoda zajednica Negotin, Prahovo i Radujevac, u ovoj studiji se izdvajaju kao posebno poglavlje.

Naravno da se ovde daje samo delić bogate baštine, sa idejom da se predoče mogućnosti koje nude ove teme, a da se za svaki konkretniji zadatak mora mnogo ozbiljnije i detaljnije istražiti vlaška i slovenska mitologija, običaji i rituali.

Među prvim asocijacijama koju građani Srbije imaju kada se pomene istočna Srbija je i vlaško kulturno nasleđe oličeno u mitovima i magijskim ritualima. Običaji, mitovi i legende su jedinstveni i autentičan resurs koji treba iskoristiti pri brendiranju i plasiranju proizvoda, a može poslužiti i kao osnov za organizovanje raznih festivala koji bi doprineli i privrednom razvoju zajednice.

1.5.2.4.1 *Vlaška i slovenska magija*

Vlaška i slovenska magija²² imaju dosta zajedničkih korena i sličnih priča, samo se imena razlikuju.

Vlaška magija - Vlasi su romanofona etnička zajednica koja uglavnom živi u istočnoj Srbiji. Ova etnička grupa govori vlaškim jezikom. U narodu kruže priče da je među njima rasprostranjen jedan vid magije, posebno nazvan vlaška magija. Vlaška magija je, po mišljenju stručnjaka, najjača do danas preživela magija u svetu. Ritual, obredi, recepti za spravljanje talismana i amajlija iz ove magije su prastari i potiču iz paganskih vremena. Ali, kako se ispostavlja, po naseljima u Timočkoj Krajini i istočnoj Srbiji, tamošnje vračare ih još uspešno koriste. Pomažu ljudima otkrivajući im tajne sa posebnim osvrtom na to koliko zavist, pohlepa i posesivnost mogu da utiču na tok njihovog života. Gotovo da nema sela podno Homolja, Miroča, Stola i Rtnja bez takozvanih vračara. Nije ih teško pronaći, jer za njih gotovo svi znaju. Treba razdvojiti „dobru” od „zle” magije i iskoristiti je za prodaju npr. lekovitog bilja, ali u obliku „ljubavnih napitaka”, „napitaka za sreću, uspeh, mamurluk”. Iskoristiti prirodni potencijal podneblja, narodno znanje i mitologiju u plasiranju lekovitog bilja.

Postoji jedan običaj kod Vlaha koji se zove „**strndžanje**”, a tiče se slobodne ljubavi. Mogla bi se iskoristiti zbog sličnosti sa rečju „strdžn” (eng. *sturgeon*) kako se na srpskom jeziku izgovara engleska reč za jesetre, a da se ne dobije negativna konotacija. Prema legendi na tzv. Biljani petak, (petak pre Vidovdana) se ide u branje lekovitih bilja, a uveče se upražnjava vođenje ljubavi i to pod maskama, što obezbeđuje anonimnost. Možda bi ova legenda mogla da se iskoristi da se na taj dan organizuje festival praćen suvenirima (maske, napici i sl.) i da se npr. na taj dan ubacuje mlađ jesetri u Dunav (bar kečige).

Sličan običaj su i „**Beltane**” (festival među narodima keltskog porekla) koje se održavaju 1. maja. Više o ovome u Aneksu I, poglavlje 12.

²² <http://cdcs.org.rs/wp-content/uploads/2016/05/Mapa-vlaskih-manifestacija.pdf>
<https://miraprika.wordpress.com/category/2-mitologija/>
<http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije/index.php>
<http://nebeskiprsten9.blogspot.rs/2012/07/biljani-petak.html>
<http://leksikon.zavodzajecar.rs/index.php/b/80-2015062101>

1.5.2.4.2 Ecovirtour

EcoVirtour e-vodič²³ kroz eko destinacije Srbije predstavlja jedinstvenu virtuelnu eko turu kroz zaštićena područja Srbije i namenjeno je android telefonima i uređajima. Vodič se sastoji od internet prezentacije www.serbiaecotour.rs i android aplikacije koja se besplatno preuzima skeniranjem QR koda sa napred navedene stranice. U ovoj prezentaciji, objedinjeni su svi elementi održivog turizma i ekoturizma: održivo upravljanje zaštićenim područjima, zaštita životne sredine, zaštita i promocija kulturne baštine i život lokalnog stanovništva uz podsticanje njihove ekonomske dobrobiti u skladu sa globalnim kriterijumima održivog turizma. Za odabir smeštajnih kapaciteta korišćena je RESUME sertifikacija Centra za istraživačke i razvojne projekte „EcoDev” koja je usklađena sa globalnim kriterijumima održivog turizma. Interaktivna platforma Ecovirtour je inicirana od strane Centra za istraživačke i razvojne projekte „EcoDev”. Projekat su podržali Telenor fondacija, Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, Sektor za turizam, Turistička organizacija Srbije, Vojvodinašume, Srbijašume i JP Stara planina.

Život je od najstarijih dana u ovom kraju bio vezan za vodu, te su i same legende vezane za mitska bića koja izranjaju iz Dunava.

Vodena vila ili Vulva - na vlaškom, je prema predanju biće zmijolikog izgleda koje leti. Kažu da je ovo biće bilo zaštitnica ovog kraja od vremenskih nepogoda, te su je najviše poštovali zemljoradnici, vinogradari i baštovani. Živela je u dubinama Dunava, i izlazila samo kada je sa zapada ili severozapada dolazila nepogoda. Tada je uzletala ka nebu i borila se protiv nebeskih sila, time razbijajući oblake i šaljući ih iza okolnih brda. Tradicija je nalogala, da se uz molitvu, u obradive parcele postavlja i posuda sa mlekom i sekirom, kako bi odbrana bila bolja, a vila imala više snage za borbu.

Vodeni duh ili Kemdža - je prema predanju naroda iz ove oblasti oniži čovek đavolskog izgleda, duge bele brade i velike snage, koji je živeo u virovima i odatle izlazio samo noću. Izrazito negativne konotacije, vrebao je leti iz vode i davio kupače. Osim kupača, žrtve su mu bile i ribari, kojima se savetovalo da ne spavaju u svojim čamcima, kako ih ne bi noću napao Kemdža. Zbog ove legende, meštani se u mesecu julu nisu kupali u Dunavu, jer je to bio najaktivniji period Kemdže.

Šumska majka ili Muma Paduri - Među demonima, u čije postojanje Vlasi veruju, postoji i određena hijerarhija. U njoj (kako to već i priliči jednoj od retkih tradicija koja se zadržala na matrijahatu) vlada demon Muma Paduri „Velika majka”. Muma Paduri pominje se jedino kod Vlaha i oličava izuzetnu dobrotu i neizmerno zlo zajedno. Muma Paduri obožava žene, štiti ih po svaku cenu, a često je spremna da napakosti muškarcu koji na bilo koj način zlostavlja ženski pol. Muma Paduri je i sama oličenje ženstvenosti.

Po onome što o njenom liku, karakteru i ponašanju u svetu magije govori Desanka Perić, ovaj demon podseća na Lilit, Crni Mesec, koja savremena astrologija pre svega vezuje za psihoanalizu. Priče postoje o njih dve i slične su, iako se vekovima raspedaju u potpuno različitim kulturama. Lilit boravi u dubokim vodama, na dnu mora. Samo ponekad izroni na površinu, ometajući put brodovima, ili zaiskri na nebu, zračeći iz vasiona energiju, kojoj ne može odoleti ni jedno biće na Zemlji. Lilit tada unosi velike preokrete i novine u sve oblasti ljudskog delovanja, promene u građanskom moralu, emocionalnim stanjima i u načinu razmišljanja.

²³ www.serbiaecotour.rs/sr/zasticena-podrucja/djerdap/lokalno-stanovnistvo/price-i-legende

U svojim radovima o mitskim bićima istočne Srbije, dr Slobodan Zečević govori o sličnosti Muma Paduri sa helenskom boginjom šuma Artemidom, sestrom Apolonovom i kćeri Zevs i Lete.

Nekadašnje posebne „pomane” Muma Paduri još uvek se više puta godišnje zakazuju pored rečica u Timočkoj krajini. Na njima se okupljaju isključivo žene, kako bi joj prinеле jelo, piće i u njenu čast palile sveće. Sa sobom obavezno povedu devojčice i mlade devojke, govoreći im što su one o Muma Paduri na istim mestima nekada davno čule od svojih majki i baka. „Muma Paduri je kraljica noći. Ima dugu kosu i nokte i velike grudi. Hoda naga naokolo i opseđa uglavnom mlade loše momke. Ljuta je i opasna, ali će tebe, ako je prizoveš, uvek štititi. I kad budeš trudna i kada se porodiš čuvaće i tebe i tvoju bebu. Ona uvek pomaže ženama.”

Muma Paduri brine i o plodnosti. Žena koja ne može da zatrudni, po vlaškoj tradiciji, treba da pojede drugi cvet od jabuke ili bagrema, ili da 40 noći uzastopno otključava crkvena vrata. Ali se kroz verovanje ipak najviše provlači vera u dejstvo čaja od trave „jarba Muma Paduri”.

Po predanju Muma Paduri je imala muža Padurioul i ćerku Fata Paduri i Vlasi ih ovako zamišljaju:

Slika 41 – Zamišljeni izgledi mitskih bića vlaške magije: Muma Paduri²⁴ i Padurioul i Fata Paduri²⁵

Nastanak imena Đerdap – nastanak imena Đerdap potiče od Persijanaca, koji su mu dali ime Girdap – što znači vrtlog. Legenda o hrabrom mladiću Girdapu (od persijske reči Girdap: vrtlog ili kovitlac) kazuje o njegovom teškom detinjstvu. Girdap je živio pored majke, pošto mu je otac poginuo u ratu sa turcima, njegova majka bežeći ispred Turskih janičara, jedva se čamcem spasla iz vrtloga „Pjatra Lunga” („Dugi kamen” na vlaškom) kod Gospođinog vira. Pošto su ostali bez ičega, majka mu se preudala i preuzela iz drugog braka dve počerke: Dzeru i mlađu Unitu. One su od prvog dana zagorčavale život mladom Girdapu, vređale ga, omalovažavale, podmetale ukradene stvari. Život u kući postao je nemoguć. Iz tog razloga, Girdap odluči da kao najsnažniji mladić u okolini, napusti voljenu majku Bajicu i nastani se kod stene Babakaj. Baveći se ribolovom Girdap je stekao mali brodić, koji su mu Turci oteli blizu Sečenjijevog puta, kako bi navodno preneli blago cara Radovana. Brodić je oteo obesni turski Poreč-Alija. Međutim, u brodu je ostao trogodišnji sin krmanoša, zvanog Bodu. Girdap se vratio svom brodiću, koji su mu Turci posle upotrebe potopili, i u poslednji čas uspeo da spasi dete od smrti. Međutim, i sam je tom prilikom poginuo od turskih obesnika. U znak ljubavi i zahvalnosti prema hrabrom mladiću Girdapu, i kao znak priznanja njegovoj hrabrosti, klisura je nazvana Đerdapska.

²⁴ *Asocijacije za promociju rumunske culture* <http://romaniaistorica.ro/2012/05/17/muma-padurii/>

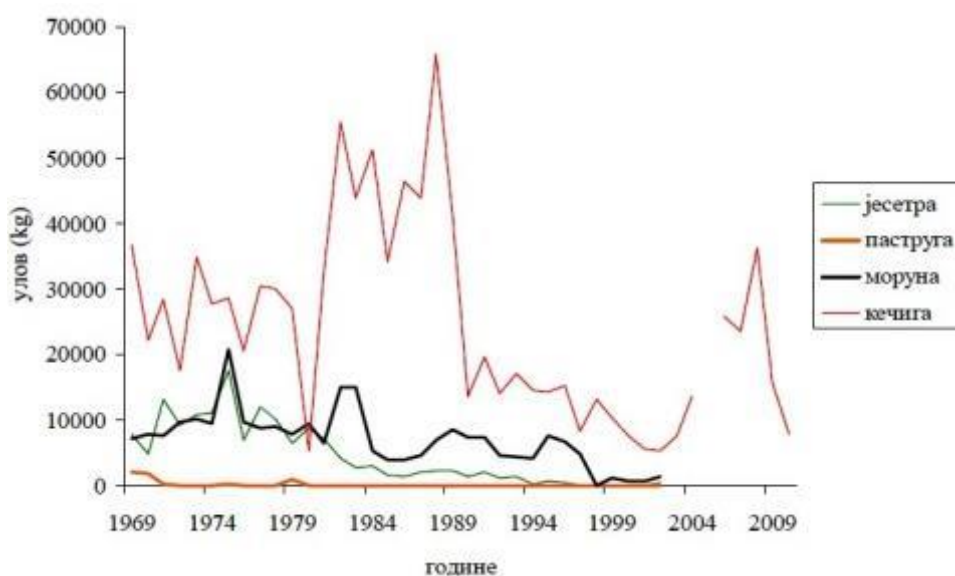
²⁵ <https://miraprika.wordpress.com/2014/02/20/sumska-majka-muma-paduri/>

1.5.2.4.3 „Priče o pričama” ili „Storytelling” o jesetrama i kavijaru

Postoji mnogo priča i legendi o jesetrama i zlatnom dobu kavijara iz ovih krajeva. Pravi sagovornik na ovu temu je gospodin Aleksandar Spilkucić, koji poseduje veliku količinu informacija i priprema se da izda knjigu o kavijaru i jesetrama. Tim WWF-a i „Iskrive” je nekoliko puta posetio gospodina Aleksandra i uverio se u obimnost i interesantnost informacija i dokaza koje poseduje. Kako knjiga još nije izdata, smatrali smo da nije korektno da se objavljuje deo materijala dobijen od gospodina Aleksandra, već se navodi deo teksta iz novinskih članaka. O jesetrama je snimljeno i nekoliko dokumentarnih filmova („Kavijar konekšn” i „Gospodari Dunava” reditelja Dragana Nikolića i dr.).

Jesetre su svakako prirodna baština, ali su i priče o njima i kavijaru takođe baština, i to kulturna. Ideja koja stoji iza ovih priča, nije da se promoviše kavijar i njegova potrošnja, već da se jedno vreme o kome se ne retko priča sa nostalgijom, stavi u kontekst istrebljenja čitave jedne grupe riba. Milioni godina evolucije su izbrisani za samo par decenija vladavine kulture hedonizma i ljudske pohlepe. Crno bele fotografije su nemi svedoci da masovan izlov jestri nije bitno popravio položaj alasa. Danas su nam ostale samo priče o dvorovima i hedonizmu, koji je ustupio mesto nekim drugim stilovima života, a jesetri skoro da više i nema (bar u srpskom delu Dunava). Ovo može biti i dobra osnova za učenje o održivom upravljanju prirodnim resursima – šta se dešava nakon nekontrolisanog izlova riba i kakve su njegove posledice, ne samo po prirodu.

Kao ilustracija o količinama jesetarskih vrsta koje su se izlovljavale u Republici Srbiji može da posluži podatak Republičkog zavoda za statistiku, po kojima se vidi da je 70-ih godina prošlog veka izlov morune bio oko 20 t godišnje.

Slika 42 – Privredni ulov jesetarskih vrsta u Republici Srbiji u periodu 1969 – 2010. godina; izvor RZS.

Romantične i nostalgične priče o jednom vremenu, kada se dovedu u kontekst posledica koje je isto to vreme ostavilo po prirodu, mogu da budu upečatljive „Priče o proizvodu” (*Brand Stories*) jedne nove industrije ekološkog turizma.

Kladovski kavijar²⁶ je svojevremeno bio najkvalitetniji na svetu, skuplji čak i od iranskog i ruskog. Priča kaže da je naš kavijar bio i na jelovniku „Titanika”, a našao je svoje mesto i u scenariju poznate TV sapunice („Dinastija”) iz 80-ih godina.

Slika 43 – Kladovski alasi i Džerald Stejn (slika desno), vlasnik "Caviar Hous-a" iz Njujorka, kupovao je tonu i po kavijara godišnje

Prema rečima Siniše Stamenkovića²⁷, nekadašnjeg direktora Ribarskog gazdinstva „Đerdap”, vrhunski kvalitet kladovskog kavijara potvrđuje višegodišnji izvoz na tržište Sjedinjenih Američkih Država, Francuske, Nemačke, Italije, Švajcarske i Grčke, gde je ovaj delikates uvek dobijao najviše ocene i postizao najbolju cenu u odnosu na konkurenciju. Osamdesetih godina 20. veka nabavna cena mu je bila oko 900 dolara po kilogramu, što je skoro duplo više od iranskog, koji mu je bio najbliži po kvalitetu.

Tumačenje je da je kladovski kavijar bio među najboljima, jer su crnomorske morune i jesetre prelazile više od 850 kilometara do mrestilišta u Đerdapu i da bi im kada bi stigle do Kladova, ikra bila u četvrtom ili petom stadijumu zrelosti, dok su npr. Rusi „brali” ikru u trećem, takozvanom zelenom stadijumu. Takođe, korišćena je suva metoda prerade, jedinstvena u svetu, tokom koje ikra ne dolazi u kontakt sa vodom, koja utiče na kvalitet zrna i samog kavijara.

Prema pisanim istorijskim izvorima, crni kavijar se proizvodi i konzumira na području donjeg toka Dunava još od 15. veka. Značajno svedočanstvo u tom smislu predstavlja i zapis austrijskog putnika F. W. Taubea iz 1777, u kome između ostalog piše, da „*ribari jedu sveže meso i jaja morune, poznati ajvar (kavijar), a slana jaja prodaju strancima, samo ih ne znaju dobro soliti. Da znaju, oni bi kraj obilja te ribe potisnuli englesku i holandsku ribu koja se uvažava u Austriji*”. U nedostatku dobrog konzervansa kavijar postao svakodnevna hrana siromašnih ribara, pa su se tek male količine prerađivale i otpremale brodovima za Beograd, a odatle dalje za Beč i Peštu.

Zlatno doba proizvodnje kavijara počelo je tek dolaskom ruskih emigranata posle Oktobarske revolucije. Oni su doneli proverene recepte za konzerviranje kavijara i otkrili našim proizvođačima prednost suve nad mokrom metodom obrade ikre, a uspostavili su i distributerske veze širom Evrope. Paradoksalno je da su se Rusi kasnije vratili mokroj metodi.

Još jedna priča kaže da je Sergej Milogradov svoje znanje o proizvodnji kavijara, uključujući i tajnu formulu sredstva za konzerviranje, preneo porodici grofa Deinega, čiji je naslednik bila gospođa

²⁶ <https://www.blic.rs/vesti/reportaza/srpski-kavijar-jeli-i-na-titaniku/w0zxf65>

²⁷ <https://youtu.be/JbV3QFXnFTg?t=14m31s>

Vera. Prema priči gospodina Stamenković gospođa Vera Deinega je godinama proizvodila ovaj konzervans u svojoj kući u Zemunu i prodavala ga Ribarskom gazdinstvu „Đerdap” za 100 nemačkih maraka po kilogramu. Sve do 1968. godine, kada im je neposredno pred smrt otkrila formulu, kupovali su od nje i po stotinu kilograma praška godišnje. Inače, više od 20 godina najbolji kupac kladovskog kavijara bio je gospodin Džerald Stejn, vlasnik firme „Caviar House” iz Njujorka. Stejn je tražio da svu robu za prodaju prvo ponude njemu, a za 27 godina saradnje nikada im nije vratio ni kutijicu od 50 grama. Prodavali su mu i po tonu i po kavijara godišnje. Interesantno je i da su Stejnovi roditelji bili među Rusima koji su na putu za Ameriku prošli kroz Kladovo.

Zanimljivost je i da je vlasnik „Caviar House-a” iskoristio svoje „kanale” i uspeo da iskoristi scenario jedne od najgledanijih TV sapunica u svetu za promociju robne marke „Kladovski kavijar”.

1.5.2.4.4 Hajduk Veljko i Čučuk Stana

Ljubavna priča o Hajduk Veljku i Čučuk Stani, takođe zauzima značajno mesto u narodnim predanjima i zaslužuje pominjane i u ovoj studiji.

Čučuk Stana²⁸ (oko 1795 – 1849) je bila druga žena Hajduk Veljka. Čučuk Stana se rodila oko 1795. godine u mestu Sikole, kraj Negotina, u porodici doseljenih Hercegovaca. Imala je dve sestre, Stojnu i Stamenu, a dosta kasnije je dobila i brata Mihajla. Iako su joj roditelji živeli u Negotinu, školu je završila u Beloj Crkvi. Po očevoj želji sve tri sestre su u mladosti nosile mušku odeću, jer nisu imale brata. Stana je bila mala i krhka, zbog čega je i dobila nadimak „čučuk”. Sa Hajduk Veljkom se upoznala u kući negotinskog prote 1812. godine. Prišla mu je i drsko zapitala: "Zar tvoji momci ne znaju Turke ubijati, nego devojačke darove krasti?" Veljko je zastao zbunjen, jer sa njim nijedna žena tako nije razgovarala. Brzo su mu odmah objasnili da su njegovi momci poharali nekoliko sela i greškom odneli i devojačku spremu one koja je stajala pred njim. Zatim ju je Veljko darovao darovima i zaprosio rečima "Sada sam te ja darovao, sada si moja!".

Čučuk Stana je bila mnogo draga Hajduk Veljku. Za Čučuk Stanu se vezuju mnoge priče uključujući i one da se sa Veljkom tukla protiv Turaka, branila Negotin i da je čak četiri rane u tim borbama zadobila: dve na nozi, jednu na ramenu, a jednu, napravljenu turskim jataganom, na potiljku. Puškom je baratala kao pravi ratnik, svaku metu pogadala je sa ogromnom preciznošću, a u sedlu bila sigurna i vešta. O lepoti Čučuk Stane narodni pesnik je ispevao stihove:

„Vitka stasa k'o plavetna jela,
Belo lice k'o u gorske vile,
Košute je rosom zadojile,
Hajduk Veljka lepotom zanela,
Na njoj šušte carigradske svile,
Zveče nize ispod grla bjela,
Vrane kike splela na uvojke,
Tesan jelek pritegnuo dojke...”²⁹

²⁸ https://sh.wikipedia.org/wiki/Čučuk_Stana

²⁹ <http://wannabemagazine.com/istorija-koju-niste-ucili-u-skoli-hajduk-veljko-i-cucuk-stana---ljubavna-prica-na-srpski-nacin/>

Slika 44 – Hajduk Veljko i Čučuk Stana

Hajduk Veljko je poginuo 1813. godine, a on i Stana nisu imali dece. Posle Hajduk Veljkove smrti, Stana je izbegla i živela u Pančevu. Udala se za drugog čuvenog junaka, grčkog kapetana Jorgaća (grčki: Georgakis Nikolau Olimpos). Kapetan Jorgać je bio jedan od vođa Heterističkog ustanka u Grčkoj. Zajedno sa njim je prešla da živi prvo u Vlašku, a nakon pokušaja Turaka da ih likvidiraju, prešli su u Bukurešt.

Čučuk Stana i kapetan Jorgać su dobili troje dece: Milana, Aleksandra i ćerku Jevrosimu. To je bio osnovni razlog da pređu u Rusiju, a zatim u Hotin. Tu su se nalazile i grupe srpskih ustanika. Posle izbijanja ustanka Heterista 1821. godine, među kojima je bilo i Srba, kapetan Jorgać se sa svojih 480 saboraca smestio u manastiru Seku, u severnoj Moldaviji. U toku ratnih operacije bili su opkoljeni jedinicama turske vojske. Izlaz su našli u samoubilačkom paljenju baruta i eksploziva. Zajedno sa Heteristima u vazduh su odleteli i Turci. Čučuk Stana se 1842. godine zajedno sa decom, preselila u Atinu gde je umrla i sahranjena 1849. godine.

Priča o Čučuk Stani govori o položaju žena toga vremena i običaju da se devojčice oblače kao dečaci, sve dok u porodici ne dobiju muškog potomka. Iako mala i sitna, još kao 15-ogodišnja devojčica svojom hrabrošću uspeva da zadivi i junaka Negotinske Krajine Hajduk Veljka, bori se sa turskim osvajačima, a posle nastavlja borbu i za oslobođanje Grčke. Njena životna priča povezana je i sa Grcima i sa Rumunima, među kojima provodi jedan deo svog života, što može biti interesantno turistima iz Grčke i Rumunije. Priča o Čučuk Stani, devojčici ratnici i heroini ovoga kraja, može da doprinese obogaćivanju turističke ponude Negotina i stvaranju „Brand Story”.

Ovo je lep primer o borbi i hrabrosti koja je potrebna čak i u današnje vreme svima, a posebno devojčicama, da se bore za svoja prava i za ono u šta veruju, a možda motiviše i nove snage u zaštiti jesetarskih vrsta.

1.5.2.5 Turistički resursi

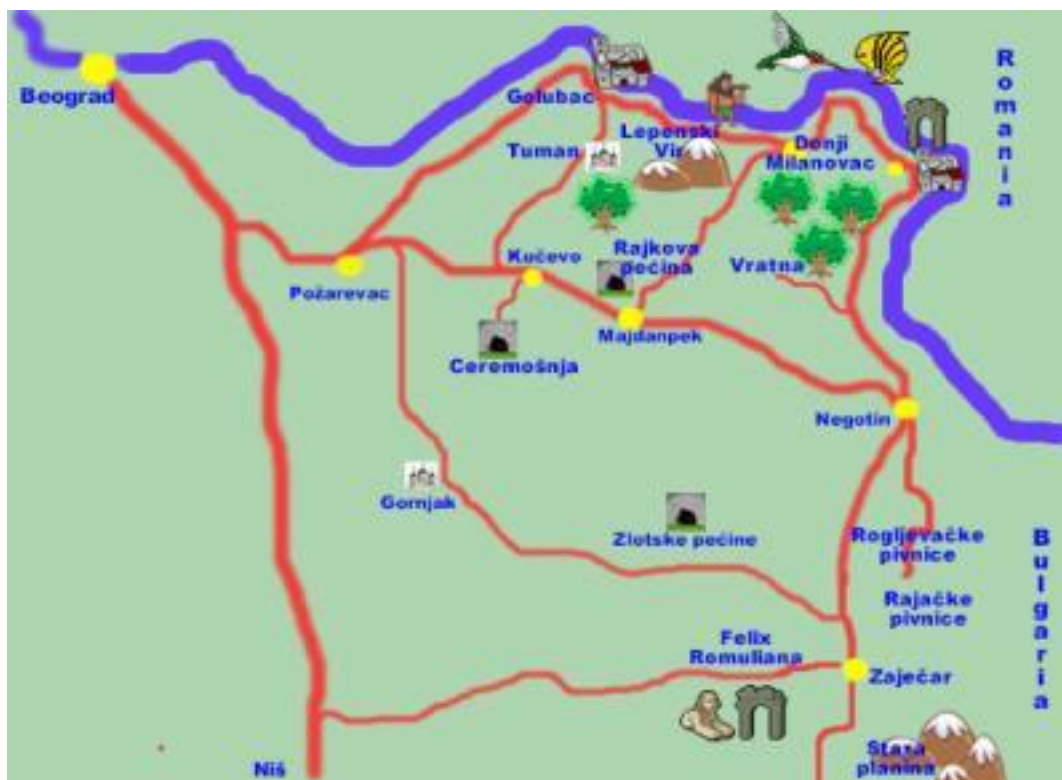
1.5.2.5.1 Turizam kao prioritet za razvoj

Opština Negotin veliki značaj pridaje razvoju turizma koji predstavlja jedan od prioriteta lokalnog ekonomskog razvoja. Razvoj turizma uz relativno niske investicije i brz obrt sredstava doprinosi lokalnom ekonomskom razvoju stvarajući nova radna mesta i uslove za samozapošljavanje u oblasti seoskog turizma, ugostiteljstva, hotelijerstva, agencijskog poslovanja ali i u oblasti proizvodnje hrane. Iz navedenih razloga, lokalna samouprava daje podršku i puno svojih kapaciteta usmerava ka podršci projekata u turizmu.

Praksa je pokazala i to da je turizam oblast u koju su naši povratnici iz inostranstva najspremniji da ulažu, o čemu govore brojni novoizgrađeni kapaciteti (mini hoteli, prenoćišta, restorani, seoski smeštaj). Trenutno u opštini Negotin ima osam manjih hotela i prenoćišta sa ukupno 134 sobe i 289 ležaja dok u seoskom turizmu aktivno radi 25 seoskih turističkih domaćinstava sa ukupno 80 soba i 240 ležaja.

Na teritoriji opštine Negotin posluje više subjekata u oblasti turizma a za promociju je od strane Opštine nadležna Turistička organizacija opštine Negotin. Pored opštinske Turističke organizacije, u opštini Negotin su aktivne i četiri turističke agencije kao i više udruženja (Društvo za eko ruralni turizam DERT, Asocijacija za nautički turizam Mihajlovac ANTM i druga).

U opštini Negotin održava se tradicionalno veliki broj manifestacija a najznačajnije od njih su: **Mokranjčevi dani**, **Međunarodni Sajam meda i vina**, **Dan Dunava** i mnoge druge o kojima se informacije mogu dobiti na veb sajtu opštine Negotin i Turističke organizacije opštine Negotin.

Slika 45 – Turistička karta okoline Negotina³⁰

³⁰ <http://discoverserbia.org/sr/istocna-srbija/manastir-gornjak/231>

1.5.2.5.2 Gastroturizam

Specijaliteti ovog kraja: Vurda sa bačije, burundeu koja se priprema samo za Božić od sitno seckanog svinjskog mesa, proja sa vrelom a ne hladnom vodom, pljeskavice od kopriva, gibanica sa blitvom, salčići, išleri, medenjaci, uštipci sa ajvarom, balmos, čevriš, vlaški pekmez od bundeve i mladog vina, samo su neki od vlaških specijaliteta.

Njihova čudna imena „lapće di bou”, „krpendeda”, „burundeu” kao da dolaze iz legendi o Baba Kaju, ili šumskoj vili „Muma Paduri” ili iz antičkih Trajanovih vremena.

Žmare se spremaju isključivo od ovčijeg mesa bez loja, koje se potapa u vrelu vodu u kojoj je prethodno skuvan praziluk. Posle nekoliko časova, kada se meso raskuva, procedi se i odvaja kako bi se mišićna vlakna posebno izdvojila i vratila u procedenu čorbu. Nakon toga se postepeno dodaje kukuruzno brašno i kuva se satima uz često mešanje, sve dok smesa ne postane potpuno sjedinjena. Specijalitet se servira dok je vruć. Postoje i festival i takmičenja u pripremanju žmara.

Slika 46 –Specijaliteti

Gastronomska ponuda Negotinske krajine svojim specifičnostima treba da doprinese atraktivnosti novog turističkog brenda. Takođe, gastroturizam pruža mogućnosti razvoja malih privrednih proizvođača tradicionalnih jela, ili npr. pekarskih i poslastičarskih proizvoda inspirisanih izgledom jesetarskih vrsta.

1.5.2.5.3 Biciklizam

Dunavska biciklistička ruta (EuroVelo 6, Donauradweg)³¹ spaja obalu Atlantika sa Crnim morem, a deo ove rute koja prati Dunav nazvan je Dunavska biciklistička ruta (DBR, Donauradweg) i prati tok reke počev od Budimpešte pa do njenog ušća u Crno more. Deo rute 6 koji prati Dunav kroz Srbiju dug je 667 kilometara. Čitava Dunavska biciklistička ruta u Srbiji obeležena je putokaznim oznakama u skladu sa standardima Evropske biciklističke federacije.

Detaljan vodič za Dunavsku rutu u Srbiji na srpskom jeziku³² i na engleskom jeziku³³.

Kroz Srbiju prolazi i **EuroVelo 13** koja povezuje Barentsovo i Crno more i duga je 10.400 kilometara. Dvema rutama kroz Srbiju godišnje vozi oko 15.000 biciklista.

³¹ <http://www.ciklonaut.com/svrbiguz/dunav/dunav.htm>

http://www.turizam.npdjerdap.org/?page_id=49

³² www.ciklonaut.com/dunav/dunav.htm

³³ www.danube-info.org

Da bi Srbija postala poželjna destinacija za aktivan odmor, neophodna su i dalja ulaganja u propratnu infrastrukturu, poput odmorišta i kampova za bicikliste, kao i u infrastrukturna rešenja koja bi omogućila sigurniji ulazak i izlazak biciklista iz gradova.

Ove godine kod Lepenskog vira počeo je da radi biciklistički brojač. U saradnji sa kompanijom Ariva Litas iz Požarevca, Dunavski centar za kompetenciju je obezbedio instalaciju autobusnog biciklističkog nosača koji može da preveze pet bicikala. Autobus saobraća svakodnevno na relaciji Beograd-Kladovo i omogućava lak transfer biciklista do svih ključnih dunavskih destinacija koje se nalaze između ove dve destinacije: Požarevac, Veliko Gradište, Golubac, Donji Milanovac i Kladovo.

Podaci o tome koliko prihoda država ostvaruje od ovog oblika turizma ne postoje, ali prema istraživanju koje je tokom 2016. godine sprovedla Turistička organizacija Srbije, aktivni odmor (kome pripada i biciklizam), kao razlog za posetu određenoj destinaciji, navelo je 11,9% ispitanika. Primera radi, Austrija ostvaruje 13 miliona noćenja zahvaljujući dunavskom biciklističkom turizmu, a ta zemlja od biciklizma ostvaruje dodatnu vrednost u iznosu od 71,8 mil EUR.

Slika 47 – Dunavska biciklistička ruta

Biciklisti kao ekoturisti već posećuju ili bolje reći prolaze kroz ove krajeve. Obezbeđujući im smeštaj i atraktivnu turističku ponudu, Prahovo, Radujevac ili Negotin mogu da budu mesta u kojima će oni planirati svoje zadržavanje i noćenje.

1.5.2.6 Jesetre kao prirodan, kulturno-istorijski i turistički potencijal

Tokom izrade ove studije prepoznat je jedan novi, neiskorišćen resurs za razvoj lokalne zajednice, a to su upravo **jesetre**.

Izgradnjom brana „Đerdap I” i „Đerdap II” presečeni su njihovi milionima godina stari migratorni putevi. Na teritoriji Srbije jesetre se mogu naći u vodama Dunava još samo nizvodno od brane „Đerdap II”, gde se nalaze sela Prahovo i Radujevac.

Jesetre, iako skoro iščezle s ovih prostora, mogu ovom kraju da pruže mnogu veću šansu za razvoj, nego što je ovaj kraj pružio samim jesetrama. Dugogodišnji prekomerni izlov i izgradnja brana HE „Đerdap” na Dunavu, doprinela je da ovaj vredan prirodni resurs skoro nestane iz ovih krajeva. Upravo ovaj primer može da bude dobra lekcija iz ekologije. Još više zabrinjava podatak da se ni u jednom planskom dokumentu opštine Negotin i ne spominje ugroženost jesetarskih vrsta i potreba njihovog očuvanja.

Razmišljajući kako da dođemo do održivog scenarija za razvoj alternativnih izvora prihoda, a u cilju očuvanja jesetarskih vrsta, shvatili smo da su to upravo one same. Gradeći mit o ovim

savremenici dinosaurusa, možemo da povežemo mnoge prirodne, kulturno-istorijske i turističke resurse ovog kraja, privučemo turiste i na osnovu tako ustanovljenog brenda podignemo ekološku svest, kako građana tako i turista, o značaju očuvanja jesetarskih vrsta.

U svetu robnih marki postoji veliki broj primera da su proizvodi potpomognuti pričama o njima imali značajno više uspeha na tržištu. Ne retko su takve priče bile dugovečnije i od samog proizvoda. Koliko turista ode godišnje da poseti Loh Nes, ili koliko konzumira razna pića jer im prija osećaj što su ta ista služena na „Titaniku”. Pomalo mistično deluje priča o recepturi za omiljeni gazirani proizvod koji vlada svetom, a koja se čuva u nekom dobro čuvanom sefu do koga ne mogu doći ni najveći akcionari ove poslovne imperije. Primera je bezbroj. Cilj ovih priča je zapravo da u nama probude emociju, koju svi tako rado „kupujemo”. Jezikom marketinga, priča je emocija u koju nam se „uvija” sam proizvod, a brend je samo obećanje da će nam ta „emocija” zaista i biti isporučena.

Upravo je ovo koncept za koji mislimo da može uspešno da podrži odabrani scenario i poveže ga sa drugim resursima ovoga kraja. „**Prahovo i Radujevac su poslednje stanice u Evropi gde se mogu videti ovi savremenici dinosaurusa**” je već dovoljno primamljiv razlog za dolazak u ove krajeve. Ako turistima omogućimo da vide jesetre u „virtuelnom muzeju”, ako se posluže nacionalnim vlaškim i srpskim specijalitetima u obliku jesetri ili vinima koje će nositi imena inspirisana jestrama i sve to dopuniti potopljenim brodovima iz drugog svetskog rata, arheologijom, vlaškim predanjima nastalim na pričama o „vodenim nemanima” i sličnim bićima i ostalim prepoznatim resursima, dobićemo turistički brend koji će se znatno efikasnije pozicionirati na turističkim mapama. A kada turisti počnu da dolaze, ponuda se lako može proširiti na festivale, jesetra-parkove, akvarijume i slične poduhvate većih razmera.

Jesetarske vrste bi na taj način postale zaštitni znak ovog kraja, maskota o kojoj bi se svi brinuli i sigurno poželeli da se one opet vrate u ove vode. Tako se na indirektan način razvija svest i uverenje da su ove ribe zapravo vrednije i korisnije žive, nego ulovljene.

1.6 RADIONICA (WORKSHOP) „OPSTANAK JESETRI – PRILIKA ZA RAZVOJ LOKALNIH ZAJEDNICA”

1.6.1 PREGLED PLANIRANIH I REALIZOVANIH AKTIVNOSTI NA RADIONICI

Za potrebe iznalaženja realnih scenarija za alternativne izvore prihoda zajednica, organizovana je radionica „**Opstanak jesetri – prilika za razvoj naše zajednice**”, 7.11.2017. godine, u prostoru Dečijeg odeljenja Narodne biblioteke „Dositej Novaković” u Negotinu.

Radionica je bila koncipirana tako da se nakon prezentacije primera dobrih praksi kroz rad u grupama dođe do originalnih ideja za razvoj alternativnih izvora prihoda.

S tim ciljem su kao učesnici pozvani odabrane zainteresovane strane koje su kao takve prepoznate kako kroz istraživanja javno dostupnih podataka, tako i na osnovu realnog sagledavanja situacije na terenu. Ideja je bila da bar polovinu od tridesetak pozvanih učesnika čine mladi, mahom studenti, upravo zbog toga što nisu opterećeni svojim ličnim poslovnim iskustvima, a to često predstavlja prepreku za iznalaženje novih ideja i poslovnih modela. Inicijalne faze poslovnog planiranja karakterišu upravo „maštarije” jednog ili više osnivača, koje tek u narednim koracima kroz izradu biznis plana treba da prođu test realnosti, kroz analizu potencijala ideje i mogućnosti tržišta. U ovoj prvoj, inicijalnoj fazi, je poželjno ohrabriti upravo preduzetnički duh.

Takođe je planirano i da preostali učesnici budu iz redova onih koji bi mogli da pomognu da se odabrane nove ideje u doglednoj budućnosti i materijalizuju. Svakako je jedan od ciljeva bio i taj da se među učesnicima prepoznaju nosioci budućih projekta čija bi se ideja možda začela upravo na ovoj radionici.

Pozvani su predstavnici lokalne samouprave, turistički radnici, lokalni preduzetnici, bivši i sadašnji ribari, ribočuvari, kao i članovi zajednice koji su uočeni kao dobri poznavaoци lokalnih prilika i mogući motivatori.

Radionica je zamišljena tako da se učesnicima jasno predstave poslovni potencijali u vezi sa po mnogo čemu jedinstvenim prirodnim i kulturnim resursom, kakav dunavske jesetre zaista i jesu. U prvom delu radionice, učesnici su upoznati sa primerima dobre poslovne prakse koji su nastali na bazi veoma originalnih ali jednostavnih ideja.

Kreativni deo radionice je planiran kroz rad po grupama na kojima je trebalo da se razrade dve ili tri potencijalno izvodljive ideje. Pozivnica i agenda radionice su date u nastavku.

Slika 48 – Pozivnica za radionicu

ŽIVOT ZA DUNAVSKE JESETRE, LIFE15 GIE/AT/1004

Program radionice

„Opstanak jesetri – prilika za razvoj naše zajednice“

Utorak, 7.11.2017. godine

Dečje odeljenje Narodne biblioteke „Dositej Novaković“

Trg Đorđa Stanojevića 3/3, Negotin

Vreme	Utorak, 7. novembar 2017. godine
10:30 – 11:00	Dolazak i registracija učesnika
11:00 – 11:15	Pozdravna reč organizatora
11:15 – 11:25	Prezentacija ciljeva i agende radionice
11:25 – 11:40	Prezentacija projekta „Život za dunavske jesetre“ - WWF
11:40 – 12:40	Primeri dobre prakse razvoja lokalnih ekonomija na temelju prirodnog i kulturnog nasledja
12:40 – 13:15	Pauza za kafu i osveženje
13:15 – 14:15	Kreativna diskusija – definisanje mogućnosti i sakupljanje poslovnih ideja
14:15 – 15:30	Rad po grupama: izrada akcionih planova za odabrane poslovne ideje u cilju zaštite dunavskih jesetri
15:30 – 16:00	Prezentacija rezultata rada po grupama
16:00 – 16:15	Zaključci, naredni koraci i zatvaranje radionice

Slika 49 – Program radionice

Kako se pozvani studenti nisu pojavili na radionici zbog obaveza vezanih za ispitne rokove, a ostali pozvani učesnici nisu došli u punom sastavu iako su prethodno potvrdili dolazak, plan radionice je „u hodu“ bio prilagođen novonastaloj situaciji. Predloženo je da se radionica održi tako da se do istog cilja (razvoja ideja i scenarija) dođe kroz prikupljanje pozitivnih i negativnih iskustva učesnika radionice koja su imali svako iz svog domena poslovanja.

Obzirom da su se svi složili sa ovakvim predlogom, u prvom delu radionice učesnici su ukratko upoznati sa problematikom vezanom za opstanak ugroženih jesetarskih vrsta, predloženi su im potencijali prirodnih i kulturnih resursa i prezentovani primeri dobrih poslovnih praksi.

Drugi deo radionice je protekao u izlaganju svih učesnika ponaosob i to u formi okruglog stola. Svi su se prethodno složili sa idejom da izlože svoje viđenje problema i eventualna iskustva. Od strane moderatora su bili ohrabrivani i da iznose svoje vizije razvoja u svetlu teme zbog koje su se i okupili.

Slika 50 – Fotografije sa radionice

1.6.2 ANALIZA PODATAKA DOBIJENIH NA RADIONICI

Učesnici okruglog stola su uglavnom iznosili iskustva koja su imali u vezi raznih inicijativa, bilo poslovnih ili društveno korisnih. Potvrdilo se i ovaj put, da ljudi u sličnim situacijama radije iznose svoja negativna iskustva. Razlozi koji se najčešće navode kao uzrok neuspeha neke ideje su: izostanak stvarne podrške od strane organa uprave od kojih se to očekuje, nepostojanje pravnog okvira koji bi pospešio implementaciju održivih poslovnih ideja, izostanak očekivane reakcije tržišta na novu uslugu i sl.

Takođe su isti ti učesnici u raspravi, svi do jednog potvrdili svoje uverenje da bi lokalnoj zajednici dobrodošao dodatni impuls u vidu novih ideja, kao i pomoć u kasnijom fazama realizacije i implementacije novih poslovnih praksi. Ohrabruje i to što su se svi izjasnili da bi veoma rado učestvovali u takvim projektima, kao i to da bi bili spremni da se dodatno usavršavaju. Veoma ilustrativan primer je dao jedan od prisutnih ribara, koji je slikovito opisao probleme s kojima se suočava tokom svog, fizički veoma zahtevnog posla. Kako je i sam izjavio, bio bi vrlo spreman da ostatak svog radnog veka i dalje provede na vodi kao ribarski vodič u nekoj vrsti „V.I.P.” ribolova.

Kako bi diskusija bila održana u okviru zacrtanom na samom početku panela, kroz moderaciju su učesnici ohrabrivani da budu konstruktivni u iznalaženju zdravih i održivih ideja, jer one uvek lako nalaze svoj put do izvora finansiranja. Potrebne informacije i znanje su uvek dostupni, kao i „know-how”³⁴ i često nije čak ni potrebno biti previše originalan. Sasvim uspešna inovacija može biti i primena tuđih modela već potvrđenih u praksi, što je i bila svrha iznošenja primera dobrih poslovnih praksi u prvom delu radionice.

Na kraju su se svi složili sa konstatacijom moderatora da postoji potpuno neiskorišćeni potencijal u specifičnim osobenostima ovoga kraja, a prisustvo jesetarskih vrsta je svakako jedna od takvih. Napor uloženi u njihovo očuvanje i zaštitu takođe može biti i dobra osnova za održive poslovne modele od kojih bi ne samo pojedinci već i šira zajednica, imali višestruke koristi.

S druge strane, i pored očekivano pozitivnih reakcija i komentara prisutnih na ideje iznete tokom radionice, nijedan od učesnika nije za sada prepoznat kao potencijalni nosilac aktivnosti na lokalni, tokom buduće implementacije scenarija koji bude usvojen.

1.7 PREDLOZI MOGUĆIH SCENARIJA ZA RAZVOJ ALTERNATIVNIH IZVORA PRIHODA ZAJEDNICE

Sagledavajući činjenice da veliki broj turista kruzerima (oko 130.000/god.) ili na biciklima (oko 15.000/god.) prolazi pored Negotina, Prahova i Radujevca, potrebno je osmisлити dovoljno atraktivne sadržaje i obezbediti prateću infrastrukturu koji bi ih privukli da posete i ova mesta. Turisti su već tu, ali su na žalost samo u tranzitu. Treba im pružiti dovoljno atraktivan i jak razlog da se, za početak, ovde zadrže bar jedan dan duže, pre nego što nastave dalje.

Konkurencija jeste velika, ali kako se u pobrojanim resursima može videti, Negotin ima široku ponudu i veliki potencijal. Ipak, dodatno, gradeći mit o jesetrama, savremenici dinosaurusa, možemo povezati mnoge prirodne, kulturno-istorijske i turističke resurse ovog kraja, privući turiste i na osnovu tako ustanovljenog brenda stvarati poslovno okruženje za razvoj privrednih delatnosti zajednice i istovremeno podizati ekološku svest, kako građana tako i turista, o značaju očuvanja jesetarskih vrsta.

U svetu robnih marki postoji veliki broj primera da su proizvodi potpomognuti pričama o njima, imali značajno više uspeha na tržištu. Neretko su takve priče bile dugovečnije i od samog proizvoda.

Ono što sigurno drugi nemaju je činjenica da su Prahovo i Radujevac poslednje stanice u Evropi do kojih jesetre mogu da stignu Dunavom uzvodno. Kako je ekološka svest turista koji se odlučuje za plovidbu Dunavom na nešto višem nivou, ovo bi mogao da bude već značajan razlog za njihovu posetu ukoliko se ponuda jasno pozicionira.

Uzimajući u obzir da više od 50% posetilaca na kruzerima čine državljani Nemačke i Austrije, od velikog interesa može da bude činjenica da se tu nalaze i potopljeni brodovi nemačkih okupacionih snaga koje su tokom akcije „Dunavski vilenjak” žrtvovale konvoj sopstvenih ranjenika na putu sa istočnog fronta ka domovini, sve sa ciljem da vojna oprema i naoružanje koji su takođe bili na brodovima, ne padnu savezničkim snagama u ruke. Činjenica da tu leže ostaci preko 1000 najtežih ranjenika sa istočnog fronta, izaziva poseban pijetet i poštovanje, pa se ovo može nazvati i njihovom „Plavom grobnicom”.

³⁴ [*Know-how je celokupno prenošenje stručnih znanja i iskustva o tehnologiji i proizvodnom procesu određenog proizvoda \(Međunarodne trgovinske komore u Parizu\)*](#)

Prema prepoznatim resursima možemo da izdvojimo tri glavne grupacije ideja oko kojih bi mogli da se razvije održiv i realan privredni razvoj zajednice:

- turistička atrakcija
- rekreativni ribolov i
- festivali.

Za razvoj bilo koje od predloženih ideja potrebno je obezbediti određene **preduslove**, kao i **prateće programe**. U skladu sa ovim, aktivnosti koje treba preduzeti za razvoj zajednica možemo podeliti u 3 faze.

Faza I – je početna faza kojom se obezbeđuju potrebni preduslovi i sastoji se od sledećih aktivnosti:

- Pronalaženje lokalnog/ih partnera;
- Osnivanje „Jesetra centra” kao mreže entuzijasta, neformalne grupe ključnih ljudi u zajednici. Centar treba da bude mesto okupljanja (može i u već nekom postojećem prostoru) i inkubator ideja privrednog i turističkog razvoja, sa ciljem unapređenja poslovnog okruženja zajednice, a u kontekstu podizanja ekološke svesti građana i očuvanja jesetri;
- Brendiranje prirodnog i kulturno-istorijskog resursa „Jesetre”.

Faza II – je faza u kojoj se obezbeđuje prateći program tj. izrada materijala sa ciljem stvaranja novog turističkog brenda, koji bi doprineo promociji lokalnih proizvoda (snimanje „Priče o pričama” (*Storytelling*-a) o jesetrama, kavijaru i Negotinskoj krajini, pravljenje aplikacije proširene realnosti o jesetrama i potopljenim brodovima, umrežavanje ugostitelja, proizvođača vina u cilju podrške novom lokalnom brendu inspirisanom jesetrama ili lokalnim specifičnostima (pokretanje malih proizvođača), suvenirski program i dr.).

Faza III – je faza koja bi podrazumevala razvoj nekih od predloženih ili novih scenarija kao što su turističke atrakcije, rekreativni ribolov ili festivali.

1.7.1 FAZA 1 – OBEZBEĐIVANJE PREDUSLOVA

U analizi zaključaka sa održane radionice izdvojili su se neki osnovni problemi, bez čijeg rešavanja nema ni napretka u traženju najpovoljnijeg scenarija za razvoj alternativnih izvora prihoda:

- nepostojanje izražene svesti o značaju očuvanja jesetri,
- neprepoznavanje jesetri kao potencijalnog resursa za razvoj privrednih delatnosti u zajednici (čak i kada je to predloženo kao jedna od ideja) i
- nemotivisanost lokalnog stanovništva da bude lokalni lider/partner.

Uprkos našim očekivanjima, među učesnicima radionice nije postojala jasno izražena svest o ugroženosti jesetarskih vrsta. Shodno tome bi se moglo očekivati da je isti takav stepen spoznaje ili čak i manji, među ostalim stanovnicima Negotina i ostalih mesta u priobalju donjeg toka Dunava. Mislimo da je ovo veoma bitan aspekt, a ukratko se može opisati kao prepreka uspešnom realizovanju potencijalne poslovne ideje. Cilj projekta ili poslovnog poduhvata bi, između ostalog, bio da utiče i na razvoj ekološke svesti, jer sve dok u svesti ljudi koji bi trebalo da ga realizuju, takav problem zapravo i ne postoji, ni sam poslovni plan nema velikih izgleda na uspeh, kao ni na zaštitu jesetarskih vrsta.

Drugi bitan aspekt, koji smatramo da je takođe važan, je da čak ni turistički radnici nisu u potpunosti prepoznali potencijal koji „jesetre” nose kao resurs za privredni razvoj zajednice. Treći aspekt, i možda najvažniji u ovom trenutku, je da za sada u zajednici niko nije prepoznat kao motivisan lokalni partner.

Razvijanje i pokretanje bilo kog pojedinačnog biznisa, bez obezbeđivanja potrebnog poslovnog okruženja, ne bi značajnije uticalo na ekonomski razvoj zajednice. U takvom okruženju, dva alasa će verovatno nastaviti i dalje da se bave ribarenjem, jer je i do sada u zajednici postojala npr. proizvodnja meda i vina, ali im te opcije nisu bile dovoljno ekonomski isplative da bi promenili profesiju. Smatramo da je potrebno osmisliti efikasniju poslovnu strategiju koja bi pokrenula veći deo zajednice, čime bi se onda indirektno delovalo i na alase.

1.7.1.1 Pronalaženje lokalnog/ih partnera

Lokalni partner, grupa ili pojedinci, treba da bude spona između WWF-ovog projekta i lokalne zajednice, da ume da motiviše i zajednicu i donatore, kao i da osmišljava i vodi programe i projekte, ali i pomaže pri realizaciji istih. Dugogodišnje iskustvo pokazuje da to ne mogu biti ljudi „sa strane”, koliko god da su veliki stručnjaci. Pomoć u znanju je naravno neophodna, ali konsultanti nikada nisu i neće biti oni koji treba da iznesu teret projekta u lokalnoj zajednici, a naročito ne poslovnog poduhvata. U krajnjoj liniji, eksperti i konsultanti nisu oni koji će se jednog dana zaduživati kod banaka i fondova.

Ideja: Pronalaženje lokalnog/ih partnera, pouzdanog predstavnika zajednice koji već ima njihovo poverenje i pružanje potrebne podrške da motiviše članove zajednice, lokalne samouprave i drugih subjekata.

Prednosti: Stalna prisutnost na lokalnu, poznavanje lokalnih prilika i običaja.

Mane: Nisu još prepoznati lokalni motivatori koji bi nosili i razvijali ovu ideju.

Kapaciteti: Postoje u zajednici, ali još nisu prepoznati.

Potrebna oprema i aktivnosti: Dodatni napor tima WWF-a bi se ogledao u pronalaženju i motivisanju partnera u lokalnoj zajednici.

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora i pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije.

1.7.1.2 Jesetra centar

Centar, za koji mislimo da bi uspešno pomogao da se reši problem nepostojanja izražene svesti o značaju očuvanja jesetri, neprepoznavanja jesetri kao potencijalnog resursa za razvoj privrednih delatnosti u zajednici, kao i nemotivisanost lokalne zajednice, bio bi osnovan u toku trajanja projekta „ŽIVOT za dunavske jesetre” i u saradnji sa lokalnim partnerima. Vrsta i karakter partnerstava između formiranog centra i WWF-a bi se menjao u zavisnosti od faze implementacije, sve do momenta kada više ne bude potrebe za koordinacijom i logistikom od strane WWF-a.

U početnoj fazi osnovao bi se Jesetra centar – „ambasada” koja podrazumeva formiranje neformalnemreže koju bi činilo nekoliko ključnih ljudi sa zajedničkom vizijom. Oni bi koordinisali dalje aktivnosti i doveli do daljeg razvoja ove ideje / brendiranja, a zatim i novih projekata i poslovnih ideja. Potrebno je i formiranje prostora (koji može da bude neki od postojeći npr. biblioteka, ili neka druga sala) u kome će se organizovati okupljanja zainteresovanih subjekata i raditi na razvoju poslovnih ideja inspirisanih jesetrama. U sledećoj fazi u Centru bi se periodično okupljali zainteresovani građani (organizovale bi se književne večeri sa temama: Starac i more i džinovi iz Dunava”, „Vlaški i slovenski mitovi i legende”, „Ljubavna priča između hajduk Veljka i Čučuk Stane”, ili bi se prikazivali filmovi o jesetrama, ili bi se organizovali treninzi za pisanje projekata, razvoj biznis planova i sl.). Centar treba da predstavlja i „inkubator” novih ideja i projekata razvoja lokalne zajednice, zasnovanih na prirodnom resursu „jesetre”. To bi bilo mesto gde bi organizovane grupe turista bile u prilici da pogledaju sav dokumentarni materijal koji se tiče jedinstvenosti ovog područja, i očuvanja jesetri.

U trećoj fazi Centar bi već okupio dovoljan broj motivisanih i edukovanih privrednika, povezanih sa izvorima finansiranja koji su takođe kroz Centar upoznati sa tržišnim potencijalom ove poslovne ideje. Centar u ovoj fazi, takođe, već okuplja nevladin sektor i pojedince zainteresovane da kroz neprivredne aktivnosti učestvuju u sličnim projektima.

Ideja: Osnivanje „Jesetra centra” kao mreže grupe entuzijasta i mesta okupljanja zainteresovanih strana, kao i inkubator poslovnih ideja inspirisanih jesetrama.

Prednosti: Moguća je fazna realizacija. Postoji velika količina informacija na raspolaganju. Moguća je brza realizacija početnih faza koja bi obuhvatila formiranje prostora Centra sa npr. stalnom postavkom o jesetrama i organizovanje periodičnih okupljanja, kao i organizovano dovođenje turista. Po prirodi posla, lokalne biblioteke i slične ustanove kulture su veoma zainteresovane da deo svojih resursa ustupe ovakvoj ideji, pre svega zbog zajedničkog interesa. U tom smislu, za očekivati je da inicijalni troškovi zakupa zapravo i ne postoje, a WWF relativno lako biva uočen i prepoznat kako na lokalnu, tako i među turistima. Mesto gde bi se nudili suveniri i drugi lokalni proizvodi malih proizvođača. Mala početna ulaganja.

Mane: Nisu još prepoznati lokalni motivatori koji bi nosili i razvijali ovu ideju. Potrebno je povezivanje sa lokalnom samoupravom, pojedincima, privrednicima i turoperatorima koji organizuju krstarenja Dunavom, biciklističkim udruženjima i sl.

Kapaciteti: WWF, kao i pojedinci u zajednici koji se još nisu sami prepoznali.

Potrebna oprema: Prostor (biblioteka, dom kulture ili slična sala...), panoi, projektor, mali akvarijum sa jesetrom i sl. Organizovati stalnu postavku posvećenu jesetrama.

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora i pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije.

1.7.1.3 Brendiranje prirodnog i kulturno-istorijskog resursa „Jesetre” - Platforma „Poslednja stanica morune (Beluga’s last station)”

U svim civilizacijama na svetu „priče” i usmena predanja su nešto što je generacijama i vekovima održavalo zajedništvo, prepoznatljivost i pripadnost određenim kulturama, religijama i narodima. Pričanje priča je verovatno najbolji i najefikasniji vid komunikacije u ljudskoj istoriji. Nije čudno, što su u savremenom svetu, držeći se ovog principa, marketinške agencije razvile „Priče o proizvodima” (*Brand Stories*) o različitim proizvodima, industrijama i turističkim lokalitetima, i zahvaljujući njima razvili čitave privredne i turističke imperije.

Brendiranje ili stvaranje „*Brand Story*” o jesetrama i specifičnostima Negotinske krajine su markentiški osnov za razvoj jedne nove industrije ekološkog turizma koji se predlaže kao preduslov za privredni razvoj zajednice Prahova, Radujevca i Negotina.

Cilj ovih priča je da u nama probude emociju, da poželimo da budemo deo ispričane priče i da obećanu emociju doživimo. Priča je emocija uz koju nam se nude i različiti proizvodi, koji treba bolje da nam dočaraju i približe određeno iskustvo, emociju, ukus ili ambijent.

Upravo je ovo koncept za koji mislimo da može uspešno da pruži osnov za razvoj odabranog scenarija za razvoj alternativnih izvora prihoda zajednice, a u cilju očuvanja jesetri. Povezujući resurs „jesetre” sa drugim resursima ovoga kraja stvara se jak ekološki, privredni i turistički brend koji na turističkim mapama pozicionira Prahovo i Radujevac kao poslednje stanice u Evropi gde se mogu videti ovi savremenici dinosaurus.

Ako turistima omogućimo da vide jesetre u „virtuelnom muzeju”, ako se posluže nacionalnim vlaškim i srpskim specijalitetima u obliku jesetri ili vinima koje će nositi imena inspirisana jesetrama i sve to dopuniti potopljenim brodovima iz drugog svetskog rata, arheologijom, vlaškim

predanjima nastalim na pričama o „vodenim nemanima” i sličnim bićima i ostalim prepoznatim resursima, dobićemo turistički brend koji će se znatno efikasnije pozicionirati na turističkim mapama.

Jesetarske vrste bi na taj način postale zaštitni znak ovog kraja, maskota o kojoj bi se svi brinuli i sigurno poželeli da se opet vrate u „ove vode”. Tako se na indirektan način razvija svest i uverenje da su ove ribe zapravo vrednije i korisnije žive, nego ulovljene.

Radi lakšeg razumevanja, kao hipotetički primer može se zamisliti jedno preduzeće „POSLEDNJA STANICA MORUNE d.o.o ” (*BELUGA's LAST STATION*). To bi bio npr. holding više različitih pravnih lica koja svoje poslovanje i aktivnosti baziraju na dobrobiti retkih u ugroženih jesetarskih vrsta donjeg toka Dunava. Njihova zaštita i očuvanje su prepoznati kao velika razvojna šansa i preduzetnička mogućnost u raznim industrijama pružanja usluga. Ravnopravni osnivači holdinga su:

- BIKIKLISTIČKI KLUB „MORUNA” (*BELUGA CYCLING TEAM*);
- „ČUVARI RIBOLOVAČKOG RAJA” (*ANGLER'S HEAVEN RANGERS*);
- „PODVODNI KLUB IZ DOBA JURE” (*JURRASIC UNDERWATER COUNTRY CLUB*);
- „DUNAV IZ DOBA JURE”, Aplikacija virtuelne realnosti za android i iOS (*JURRASIC DANUBE, Virtual Reality App for Android & iOS*);
- MUZEJ POTOPLJENIH RATNIH BRODOVA, Aplikacija virtuelne realnosti za android i iOS (*CEMETERY OF WAR SHIPS, Virtual Reality App for Android & iOS*)

Ideja: Brendiranje resursa „jesetre” i stvaranje platforme za povezivanje različitih preduzetnika, projekata i ideja. Brendiranje prirodnog resursa - jesetri i činjenice da su Prahovo i Radujevac poslednje stanice u Evropi do kojih jesetre mogu da stignu Dunavom uzvodno, pre brane HE „Derdap II”.

Prednosti: Razvoj zajednice. Mogućnost fazne nadogradnje.

Mane: Potrebno je veliko lobiranje, dugotrajan proces umrežavanja

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema: Potrebno je izvršiti brendiranje i napraviti platformu, povezati ih i pomoći u marketingu i plasmanu robe i usluga.

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora, pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije

1.7.2 FAZA 2 – PRATEĆI PROGRAMI

U cilju obogaćivanja turističke ponude i snažnijeg brendiranja potrebno je razviti atraktivne proizvode poput virtuelnih 3D aplikacija i dokumentarnih filmova o jestrama i potopljenim brodovima i drugim specifičnostima Negotinske krajine, suvenirskog programa, gastroturizma i drugih povezanih proizvoda.

1.7.2.1 Virtuelni muzej jesetri i potopljenih brodova

Ideja: Prateći savremene tendencije i razvoj IT tehnologija moguće je napraviti virtuelni muzej na temu jesetri i potopljenih ratnih brodova nemačke flote. Pošto se prisustvo jesetri ne može obezbediti u svakom trenutku, a ronjenje oko potopljenih brodova nije bezbedno, moguće je preko aplikacija proširene virtuelne realnosti dočarati i „zaplivati” sa jestrama u okruženju potopljenih

brodova. „Virtuelni muzej” je dostupan kako sa vode, tako i sa kopna. Kroz aplikaciju se mogu nuditi i drugi suvenirski programi iz Negotinskog kraja.

Slika 51–Primeri virtuelnih aplikacija

Prednosti: Mogućnost fazne realizacije. Aplikaciju je moguće proširivati. Može se koristiti uz pomoć 3D naočara i druge opreme, a može se napraviti i platforma za android uređaje. Mogućnost ubacivanja u ponudu kruzera, kao i neznatni troškovi oglašavanja na veb-portalima koji okupljaju „ciklonaute”. Zainteresovanost turista za nove sadržaje, posebno nemačkih i austrijskih državljana, kao i ostale javnosti. Planirano je vadenje brodova do 2020-e, usled čega bi ovakve platforme predstavljale zapravo „ekskluzivu”.

Mane: Usled dinamičnog rasta i razvoja IT tražnje, ova vrsta ponude ne sme da upadne u zamku „utabane staze”, već mora konstantno da se nadograđuje.

Kapaciteti: U smislu software inženjera, delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema: Aplikacije proširene virtuelne realnosti (3D animacija) i opciono niskobudžetna oprema (3D naočare i sl.).

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora, pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije

1.7.2.2 „Priče o pričama” (Storytelling) o jesetrama, potopljenim brodovima i specifičnostima Negotinske krajine

Ideja: Snimanje „Priče o pričama” (Storytelling), dokumentarnog filma o jesetrama, potopljenim brodovima i specifičnostima Negotinske krajine radi stvaranja jačeg brenda u cilju privrednog i turističkog razvoja zajednice, jačanja ekološke svesti i zaštite jesetarskih vrsta.

Prednosti: Velika količina raspoloživih informacija. Mogućnost ubacivanja u ponudu kruzera. Zainteresovanost stranih turista za temu, posebno nemačkih i austrijskih državljana kao i ostale javnosti.

Mane: „Storytelling” o jesetrima je osnov za dobro brendiranje i ukoliko u početnoj fazi ne bude dovoljno široko osmišljeno, može da ograniči razvoj drugih aktivnosti.

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema: Projektor i sala za prikazivanje.

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora, pojedinci, fondovi EU i resornih ministarstava Republike Srbije.

1.7.2.3 Suvenirski program

Okolina Negotina obiluje krajevima netaknute prirode i mogućnostima za proizvodnju i izvoz proizvoda poput lekovitog bilja, pečurki i šumskih plodova. Područja Prahova i Radujevca su

kategorisana kao područja zagađene i degradirane životne sredine i nisu pogodne za sakupljanje ovih plodova, ali se odgovornom državnim politikom i podsticajima može u ovim zajednicama organizovati proizvodnja pratećeg programa u smislu repromaterijala i usluga koji prate organsku proizvodnju (ambalaža, plasman, distribucija i sl.).

Lekovito i začinsko bilje sa zaštićenim geografskim poreklom spada u kategoriju proizvoda za kojima postoji znatno veća potražnja u odnosu na tržišnu ponudu. Najbolji mogući stimulans za inicijalni razvoj ovog sektora poljoprivrede predstavlja uvrštavanje ovih proizvoda „pod kapu” lokalne turističke ponude. Na taj način i mali proizvođači mogu lako da dođu do tržišta za plasman svojih proizvoda. Treba iskoristiti činjenicu da postoji sušara i destilator u poljoprivrednoj školi, kao i udruženje koje se bavi uzgojem lekovitog bilja. Kada se pomene Negotin, mnogi pomisle na vlašku tradiciju i vina. To je sasvim dovoljan motiv za pozicioniranje „travki” ovog podneblja, na originalan i jedinstven način. Moguće je već postojeće, ili nove kombinacije trava pripremiti i plasirati kao „jesetarsku dugovečnost”, „jesetarsku izdržljivost” i dr. Ljubav, sreća, zdravlje i slično, bi svakako bile ključne reči u promociji originalne ponude. Ovakav pristup zahteva najviše domišljatosti i inventivnosti, a svakako izdvaja proizvod iz već ustaljene ponude suvenira širom sveta.

Sušeno voće i povrće koje se skuplja iz prirode ima svoju ekološku, zdravstvenu i gastronomsku vrednost. Sličnim pristupom kao za lekovito bilje može se doprineti boljem plasmanu ovih proizvoda, npr. „Šumske jagode ubrane u noći mladog meseca, daju posebnu snagu” ... itd.

Ideja: Razvoj originalnog brenda kao snažan podsticaj razvoju male privrede i sitnih gazdinstava. Idealan rezultat je npr. situacija u kojoj mali proizvođači ne mogu da odgovore na uvećanu tražnju, pa upošljavaju kapacitete „sa strane”, tj. sirovinu nabavljaju od trećih lica, a zajednica Prahova i Radujevca ima razvijenu proizvodnju ambalaže, pakuju i plasiraju proizvode pod brendom „jesetre”.

Prednosti: Raspoloživost prirodnih resursa, utemeljenje u već postojećoj tradiciji, postojanje udruženja, kao i opreme (sušare i destilatori),

Mane: Nedostatak znanja i veština za organsku proizvodnju (gajenje bez upotrebe hemikalija i ostali uslovi da bi proizvod nosio oznaku „organsko”) ili za marketing, nepostojanje znanja i opreme za pakovanje u zajednicama Radujevca i Prahova.

Kapaciteti: Delom raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema i aktivnosti: Edukacija i treninzi, oprema za proizvodnju ambalaže i pakovanje.

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora, pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije.

1.7.2.4 Gastroturizam i vina

Gastroturizam je poseban vid turizma, sve popularniji u svetu. Nuspojava globalizacije je profilisanje turističke potražnje za lokalnim specifičnostima i originalnom ponudom. Povezivanje sa brendom „jesetre” omogućilo bi proizvodnju novih specijaliteta, peciva ili kolača inspirisanih jesetrama, kao i promociju autentičnih specijaliteta ovog podneblja.

„Jesetra centar” u saradnji sa lokalnom samoupravom može da osmisli u okviru formiranog brenda „jesetre” vizuelni identitet ili logo, koji bi ovakvim proizvodima ili uslugama olakšao plasman, jer bi ih turisti i potrošači poistovećivali sa „Storytelling” o jesetrama i Negotinskoj krajini. Ugostitelji su pre svega preduzetnici, a njima je u prirodi da se brzo i lako prilagođavaju novonastaloj tražnji. Drugim rečima, kada se pojavi nova vrsta klijentele koja traži drugačiju ponudu od uobičajenog asortimana roštilja, autohtona jela i recepti će lako da nađu svoje mesto na meniju, bilo restorana, pekare ili poslastičarnice. Čest je problem što specijalitete niko više i ne proizvodi za prodaju, ali to

može da bude još jedna ideja za pokretanje poljoprivredne proizvodnje, ugostiteljskih radnji i manjih lokalnih domaćinstava u koje se mogu uključiti nezaposlene domaćice. Moguće je organizovati kurseve pripreme hrane na tradicionalne načine, kao i osmišljavanje novih specijaliteta inspirisanih jesetrama (npr. bombone u obliku kavijara).

Negotinska vina su sigurno kvalitetna, ali se tek u toj industriji zapravo vide sve prednosti lokalnog identiteta. Lokalni vinari se svakako trude da pronađu svoju posebnost i ponude je veoma probirljivom i zasićenom tržištu. Geografsko poreklo, originalna kupaža i vizuelni identitet boce i etikete, čine dobar proizvod na tržištu vina. Jesetre kao specifičnost bi sigurno našle način da se kao motiv, zaštitni znak ili ime (npr. „Negotinska Moruna”), nađu u nekom obliku kao deo vizuelnog identiteta ... bilo regiona, vinarije ili pojedinačnog proizvoda.

Ideja: Razvoj gastroturizma sa „pečatom jesetri i lokalnih specijaliteta” radi stvaranja jačeg brenda u cilju privrednog i turističkog razvoja zajednice, jačanja ekološke svesti i zaštite jesetarskih vrsta.

Prednosti: Bogatstvo gastronomskih specijaliteta karakterističnih za ove krajeve, mogućnost razvoja manjih lokalnih preduzeća za pripremu hrane na tradicionalne načine, mogućnost razvijanja novih proizvoda inspirisanih jesetrama.

Mane: Razvoj pojedinačnih biznisa bez stvaranja jakog brenda.

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema i aktivnosti: Edukacija i kursevi, pomoć pri plasiranju specijaliteta.

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora, pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije.

1.7.2.5 Infrastruktura

Za prihvatanje većeg broja turista koji bi dolazili Dunavom potrebno je obezbediti mesto za pristajanje. U planovima je uređenje luke u Prahovu kao međunarodnog pristaništa, dok je akcionim planom definisana i izgradnja pristana u Radujevcu. Do izgradnje ove infrastrukture potrebno je ostvariti kontakte sa Agencijama koje organizuju izlete i povezati Negotin sa postojećim izletima, prirodnim i kulturnim atrakcijama i manifestacijama (Lepenski Vir, vinski putevi, Vratna, poseta brani HE „Đerdap” 2).

Za prihvatanje biciklista, lokalna zajednica treba da obezbedi dobre uslove za ovaj vid aktivnosti na već postojećim putnim pravcima. Postoji mogućnost korišćenja velikog broja velelepni kuća u Prahovu i Radujevcu, za izdavanje. Potrebno je predstaviti mogućnosti izdavanja, kako vlasnicima, tako i potencijalnim korisnicima. Edukacija potencijalno zainteresovanih ponuđača bi svakako bio jedan od izazova, ali i potencijala. Upoznavanje sa Airbnb.com, Booking.com i sličnim platformama bi bio samo početni korak. Biciklisti bi sigurno bili zainteresovani za smeštaj.

Ideja: Razvoj potrebne infrastrukture za prihvatanje većeg broja turista, radi stvaranja jačeg brenda, u cilju privrednog i turističkog razvoja zajednice, jačanja ekološke svesti i zaštite jesetarskih vrsta.

Prednosti: Planovi izgradnje „Luke Prahovo” i pristana u Radujevcu. Veliki broj kvalitetnih kuća u kojima niko ne živi (vlasnici žive i rade u inostranstvu). Motivisanje ljudi iz dijaspore da se vrate u ove krajeve.

Mane: Neizvršenje planiranih radova na luci „Prahovo” i pristana u Radujevcu. Nezainteresovanost ljudi iz dijaspore za povratak i ulaganje u razvoj novih privrednih delatnosti.

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema i aktivnosti: Edukacija i kursevi, pomoć pri izdavanju u zakup.

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora, pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije.

1.7.3 FAZA 3 – RAZVOJ SCENARIJA ZA PRIVREDNI RAZVOJ ZAJEDNICE

1.7.3.1 Turistička atrakcija

Kada se ispune prethodni uslovi, tj preduslovi i prateći programi, potrebno je osmisliti i veće atrakcije koja bi privlačile veći broj turista. U nastavku se daju neke ideje o kojima treba razgovarati na budućim radionicama i još ih razraditi. Za svaku od predloženih atrakcija daju se neke od uočenih prednosti i mana, pregled potrebne opreme i mogući izvori finansiranja.

1.7.3.1.1 *Jesetra park*

Ideja: Po ugledu na Dino parkove formirati jesetra park, jer su jesetre savremenici dinosaurus.

Prednosti: Velika atrakcija za građane Republike Srbije i strane turiste.

Mane: Potrebna su velika novčana ulaganja. Dugoročna ideja.

Kapaciteti: Trenutno nisu raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema: Projektna dokumentacija, zemljište, dozvole i sl.

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora, pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije.

1.7.3.1.2 *Veliki akvarijum sa jesetrama i potopljenim brodom*

Ideja: Izgradnja velikog akvarijuma sa jesetrama i potopljenim brodom (po ugledu na model projekta „Živa Modra”). Jezero sa jesetrama u kome bi u jednom delu bio i jedan od izvađenih brodova iz Dunava.

Prednosti: Velika atrakcija za građane Republike Srbije i strane turiste. Mogućnost povezivanja sa ostalim projektima „Jesetra park” i dr.

Mane: Potrebna su velika novčana ulaganja. Dugoročan projekat.

Kapaciteti: Trenutno nisu raspoloživi u zajednici

Potrebna oprema: Projektna dokumentacija, zemljište, dozvole i sl.

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora, pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije.

1.7.3.2 Rekreativni ribolov

Ideja: Organizovati ribare da budu vodiči za pecanje na specijalnim lokalitetima i sa specijalnim (starinskim) tehnikama. Osmisliti različite ture bazirane na istoriji izlova jesetri pre izgradnje brane Đerdap 1 i 2. Razviti ekološku svest o značaju očuvanja ugroženih ribljih vrsta, posebno kečige čiji izlov još nije zabranjen. Primenjivati sistem „uhvati i pusti”.

Terene nizvodno od brane (potencijalni revir) treba iskoristiti kao ekskluzivnu ponudu rekreativnog ribolova (sada je tu ribolov zabranjen). Brane na većini velikih reka su potencijalno dobra mesta za ribolov jer u u vodi neposredno ispod brane, naglo raste sadržaj rastvorenog kiseonika što godi svim ribljim vrstama. Zbog povećane količine kiseonika u vodi ispod brane, riba se uvek koncentriše u

većem broju nego na ostalim delovima reke. Na sličnim terenima u Evropi, postoje među ribolovcima veoma popularni reviri, koji privlače ribolovce iz svih krajeva Evrope i predstavljaju veoma važan deo turističke ponude tih zajednica. Termini se zakazuju mesecima unapred, kupuju se specijalne dozvole (koje mogu biti kategorisane, od uobičajeno komercijalnih do V.I.P. usluge), mogućnost angažovanja stručnog vodiča, kontrolisani izlov (najčešće se primenjuje princip ribolova „uhvati i pusti”).

Prednosti: Direktni efekti: prodaja premium dnevnih dozvola, zarade vodiča (alasi su verovatno prvi na listi za obuku i angažovanje), očuvanje ribljeg fonda

Indirektni efekti: VIP ribolovci troše novac i na svu ostalu logistiku (hrana, smeštaj, fakultativni izleti, kulturna ponuda, suveniri i sl.). Prahovo se u nekoj budućnosti pozicionira kao ekološka Nature-friendly destinacija.

Mane: Potrebna je izmena zakonske regulative. Dugoročan projekat.

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema: Čamci i brodići, zakonska regulativa i smeštajni kapaciteti.

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora, pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije.

1.7.3.3 Festivali

Ideja: Organizovati festivale koristeći potencijale lokalnog područja: magija – vlaška i slovenska i jesetre sa ciljem podizanja ekološke svesti i upoznavanja sa lokalnom kulturom..

Na temama vlaških i slovenskih legendi osmisliti festival magije, vila i jesetri.

Jesetre festival – poribljavanje (jesetarskim vrstama) uz karneval pod etno maskama (**strⁿdžanje jesetri**).

Prednosti: Velika atrakcija za građane Republike Srbije i strane turiste.

Mane: Potrebno je veliko lobiranje i entuzijazam.

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici

Potrebna oprema: Osmisljavanje festivala, dozvole, animiranje javnosti.

Izvori finansiranja: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora, pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije.

1.8 PREPORUČENI SCENARIJI ZA RAZVOJ ALTERNATIVNIH IZVORA PRIHODA ZAJEDNICE DO KRAJA PROJEKTOG PERIODA

Uzimajući u obzir činjenicu da je problem ugroženosti jesetarskih vrsta nedovoljno poznat, da nije prepoznat lokalni partner, a da je planirana izrada biznis plana za razvijanje alternativnih izvora prihoda zajednice, kao i da se planira pokretanje jedne od poslovnih ideja do kraja projektnog perioda, preporučujemo da se započne sa neophodnom faznom realizacijom sa ciljem formiranja pozitivnog poslovnog okruženja.

Ukoliko želimo da se zaista nešto pokrene u zajednici, nijedan pojedinačni biznis ne može biti održiv i doprineti razvoju lokalne zajednice, a još manje imati uticaj na zaštitu jesetarskih vrsta.

Realizacijom Faze I kojom bi se omogućili preduslovi za stvaranje održivog privrednog razvoja i razvojem nekih od pratećih programa (Faza II), može se očekivati postepeni privredni razvoj zajednice, podizanje ekološke svest i zaštita jesetarskih vrsta.

Predložene scenarije je potrebno razviti u saradnji sa lokalnim zajednicama a zatim, nakon detaljnih analiza izraditi biznis plan za scenario i ideju koji se pokazu kao najrealniji.

Cilj projekta „**ŽIVOT za dunavske jesetre**” u Srbiji je da doprinese zaustavljanju i smanjenju gubitaka divljih jesetri kroz izgradnju kapaciteta svih učesnika i unapređenje sprovođenja zakona, zatim kroz društveno-ekonomske mere koje podržavaju očuvanje jesetri i kroz podizanje svesti javnosti o značaju očuvanja jesetri.

Opšti cilj br. 2 projekta „**ŽIVOT za dunavske jesetre**” je da se alasi i lokalne zajednice do 2020. godine zauzmu za zaštitu jesetri, kao i da budu voljni i sposobni da koriste alternativne izvore prihoda kao zamenu za izlov jesetri, i na taj način omoguće populacijama jesetarskih vrsta da se obnove.

Kako je migratorni put jesetarskih vrsta u Srbiji, na Dunavu, presečen izgradnjom brana HE „Đerdap I” i „Đerdap II”, najuzvodnija tačka u Evropi do koje jesetre mogu da stignu na teritoriji Republike Srbije je brana HE „Đerdap II” i sela Radujevac i Prahovo. Upravo zbog ove činjenice odabrane su ribarske zajednice Prahova i Radujevca kao značajne, i uključene su u projekat. Dunav čini prirodnu granicu između Republike Srbije, Republike Rumunije i Republike Bugarske. Uzvodno od Prahova, na rkm 863 Dunava, izgrađena je brana „Đerdap II”.

U okviru pripremni aktivnosti za rad sa alasima (ribari sa privrednom dozvolom) i odabranim zajednicama u Srbiji, pozicioniranih nizvodno od brane HE „Đerdap II”, urađena je Socio-ekonomska studija sa prikazom prirodnih i drugih resursa (aktivnost A1) koja sadrži osnovne činjenice i statističke podatke o odabranim zajednicama, analizu resursa, primere dobrih praksi, predloge mogućih scenarija za razvoj alternativnih izvora prihoda zajednice, kao i prikaz potencijalnih partnera i fondova za razvoj alternativnih izvora prihoda.

Za razliku od drugih regiona obuhvaćenih projektom (Bugarska, Rumunija i Ukrajina), gde su ribarske zajednice mnogobrojne i gde je bilo moguće intervjuisati ribare (alase) koji se bave izlovom ribe kao osnovnom ili dopunskom delatnošću, situacija u Prahovu i Radujevcu je specifična jer se privrednim ribarstvom bave samo 2 člana zajednice. Statistička analiza rađena na uzorku od dve osobe ne može biti relevantna, a i sama činjenica da ih je samo dvojica je korisna za sagledavanje realne situacije na terenu. Proširenje posmatranog uzorka na širu zajednicu Prahova, Radujevca i Negotina, omogućilo je statistički prikaz podataka o broju stanovništva, zaposlenima, obrazovanju, starosti i ostalim relevantnim podacima o zajednici, potrebnih za sagledavanje trenutne situacije u pogledu razvijanja mogućih scenarija za alternativne izvore prihoda.

Da bi izradili biznis planove za razvoj alternativnih prihoda za alase i širu zajednicu neophodno je sagledati njihove potrebe i mogućnosti, razmotriti prirodne, kulturno – istorijske i turističke resurse, kao i moguće fondove, ali je najvažnije same zajednice uključiti u proces pronalaženja rešenja za alternativne prihode. Bez ovog poslednjeg elementa teško je garantovati primenjivost i kasniju realizaciju biznis planova. Uključivanje bi se sproveo kroz organizovanje radionica na kojima bi predloge, kao i kritike dali oni koji bi ih kasnije i realizovali.

U poglavlju 2.1.1. Socio-ekonomske studije, date su osnovne informacije o naseljima, geografskom položaju i drugima karakteristikama Prahova, Radujevca i Negotina sa detaljnim prikazom podataka na osnovu kojih se određuje socio-ekonomski status razmatranih zajednica. U podpoglavljima 2.1.1.1-2.1.1.4 dati su pregledi postojeće planske i strateške dokumentacije i izvodi podataka koji se mogu dovesti u vezu sa razvojem nekog od scenarija za alternativne izvore prihoda i razvoja zajednice. U nastavku se daju samo neki od bitnijih podataka za sagledavanja situacije u odabranim zajednicama. Najveći broj podataka je dat za opštinu Negotin, a ukoliko postoje, dati su i podaci o Prahovu i Radujevcu.

Opština Negotin se nalazi u istočnom delu Srbije i pripada Borskom okrugu. Jugoistočno i istočno se graniči sa Republikom Bugarskom u dužini od 41 km, a severoistočna granica je sa Rumunijom

u dužini od 35,5 km duž međunarodne reke Dunav. Opština Negotin obuhvata 38 naseljenih mesta, između ostalih i Prahovo i Radujevac.

Ukupna površina opštine Negotin iznosi 1.090 km² što je 1,9% od ukupne površine teritorije Republike Srbije i nalazi se na sedmom mestu po površini. Opština Negotin spada u retko naseljeno područje sa 31 stanovnikom po 1 km².

Prahovo je industrijsko naselje, udaljeno oko 9 km od centra Negotina i oko 4 km od HE "Đerdap II". U naselju su prisutni brojni ekološki problemi, pre svega zbog neadekvatnih deponija fosfogipsa i piritne izgoretine u okviru kompleksa hemijske industrije. U Prahovu se nalazi i luka "Prahovo" koja se svrstava u luke od međunarodnog značaja.

Radujevac je seosko naselje udaljeno oko 13 km od centra Negotina.

Statistički podaci: Negotin prema stepenu razvijenosti jedinica lokalnih samouprava pripada III grupi nedovoljno razvijenih jedinica lokalne samouprave čiji je stepen razvijenosti u rasponu 60%-80% republičkog proseka.

Prema poslednjem popisu iz 2011. godine, opština Negotin ima oko 50.000 stanovnika, od kojih je skoro 13.000 u inostranstvu. Selo Prahovo broji manje od 1.900 stanovnika, od kojih je više od 1/3 u inostranstvu, dok u Radujevcu ima oko 2.200 stanovnika od kojih je oko 1/2 u inostranstvu. Prema rečima meštana, u Prahovu živi samo oko 600 ljudi, a u Radujevcu oko 400. U Republici Srbiji, prema istom popisu živi oko 7.200.000 stanovnika, što znači da Negotin u ukupnom broju stanovništva učestvuje sa manje od 1% (oko 0,7 %).

Prosečna starost ukupnog stanovništva u Prahovu (47,4 god.) je jednaka proseku u opštini Negotin, ali je veća u odnosu na Region Južne i Istočne Srbije (43,3 god.) i Republiku Srbiju (42,2 god.). Prosečna starost stanovništva u Radujevcu (53,2 god.) je veća od prosečne starosti u opštini Negotin, Regionu Južne i Istočne Srbije i Republici Srbiji.

Prosečan broj članova domaćinstva u Negotinu je 2,66. 59 % porodica je sa jednim detetom, 37 % sa dvoje dece, a samo 4% sa više od dvoje dece. Oko 30 % stanovništva čine grupe preko 65 godina, oko 60 % radno sposobnih građana od 18-64 godina, a ostalo su deca i đaci.

U pogledu zaposlenja, primećuje se pozitivan trend i konstantan blagi porast broja zaposlenih u Negotinu u periodu od 2014. do 2016. godine ali uz napomenu da je skok zabeležen 2015. godine rezultat statističkog uključivanja i registrovanih individualnih poljoprivrednika.

Broj nezaposlenih u opštini Negotin se kreće oko 2.500 u poslednjih nekoliko godina, što je oko 12 % radno sposobnog stanovništva. Najveći broj nezaposlenih osoba u opštini Negotin, njih oko 1.000, su nekvalifikovana radna snaga, a najmanje nezaposlenih je sa visokom stručnom spremom.

Prosečna mesečna neto zarada za 2016. godinu u opštini Negotin iznosi RSD 43.111,00 (oko 350 EUR), što je više od prosečne mesečne zarade u Regionu Južne i Istočne Srbije, ali i niže od proseka u Republici Srbiji gde prosečna mesečna neto zarada iznosi RSD 46.097,00 (oko 375 EUR).

Prosečna mesečna potrošačka korpa za 2016. godinu u Republici Srbiji iznosi RSD 67.436,75 (oko 548 EUR), dok minimalna iznosi RSD 35.093,95 (oko 285 EUR). Prosečna mesečna neto zarada u Negotinu je viša od minimalne mesečne prosečne potrošačke korpe u Republici Srbiji, ali i niža od prosečne potrošačke korpe.

Prema popisu poljoprivrede iz 2012. godine u opštini Negotin postoji oko 4.500 nosilaca porodičnih gazdinstava, od toga su na oko 25% nosioci žene, a na oko 75 % nosioci su muškarci.

Možda najslikovitiji prikaz situacije u naseljima Prahovo i Radujevac nosi informacija da je broj učenika u osnovnim školama u padu. U školskoj 2007/2008. godini školu je pohađalo 165 učenika, a u školskoj 2011/2012. godini, 134 učenika. Prema nezvaničnim podacima dobijenim od

direktorke osnovne škole, u školsku 2017/2018. godinu upisano je 63 dece iz Prahova i 36 dece iz Radujevca.

Starost stanovništva je faktor koji ograničava dalji demografski, socijalni, ekonomski, kulturni i prostorni razvitak opštine u celini, a posebno njenog ruralnog dela. Uzrok negativnih kretanja predstavlja nedovoljan ekonomski razvoj i neravnomeran razvoj - nizak društveni proizvod po stanovniku, nedovoljna zaposlenost, otežani uslovi privređivanja i investiranja i slično.

Strateški i planski dokumenti (2.1.1.1-2.1.1.4): Postoji veliki broj planskih dokumenata i strategija razvoja ovog područja, što predstavlja dobar osnov za razvoj i unapređenje zajednice. U planskim dokumentima mogu da se pronađu osnov i podrška za neke od odabranih scenarija, npr. u Akcionom planu Strategije lokalnog održivog razvoja opštine Negotin za period 2012-2021. godine (2.1.1.1) ili aktivnosti na sakupljanju lekovitog bilja i bobičastog šumskog voća su preporučene u Strategiji ruralnog razvoja opštine Negotin.

Ali ono što je najznačajniji zaključak je da u planskim dokumentima ne postoje podaci o ugroženosti jesetri, niti su jesetre prepoznate kao resurs, što ukazuje na to da zaštita jesetri ne predstavlja prioritet lokalne samouprave i lokalne zajednice.

Program zaštite životne sredine na teritoriji opštine Negotin za period 2013.-2017. godine prepoznao je baš na teritoriji KO Prahovo i Radujevac područja zagađene i degradirane životne sredine: Elikvir Prahovo, deponija fosfogipsa (56 ha) i deponija piritne izgoretine (15 ha), kao i deo teritorije mesne zajednice Radujevac koji je zbog ruže vetrova pod najvećim uticajem prašine sa ovih deponija i izduvnih gasova iz fabrike.

U okviru Programa zaštite životne sredine na teritoriji opštine Negotin za period 2013-2017. godine nalazi se Akcioni plan u kome se problem ugroženosti jesetarskih vrsta, takođe, ne spominje. Sledeći program, kada bude usvojen, mogao bi da bude uzet u obzir zbog mogućnosti finansiranja aktivnosti iz budžetskog fonda.

Resursi prepoznati u zajednici kao potencijali za održivo korišćenje za alternativne izvore prihoda opisani su detaljno u podpoglavlju 2.1.2. Resursi su podeljeni na Prirodne, Kulturno-istorijske, Običaje, mitove i legende, Turizam i Jesetre kao prirodan, kulturni i turistički resurs.

Od prirodnih resursa (podpoglavlja 2.1.2.2.1 -2.1.2.2.6) prepoznati su:

- Reka Dunav je međunarodna reka i plovna je u Srbiji celom svojom dužinom. Tokom 2017. godine na pristaništima u našoj zemlji je bilo oko 1000 pristajanja kruzera sa više od 130.000 putnika. Razvoj Luke „Prahovo” doprineo bi povećanoj dostupnosti ovog regiona i boljem pozicioniranju Prahova i okoline na turističkim mapama.
- Ribarsko područje „Dunav” kome pripada deonica Dunava od brane „Đerdap II” do granice. Celom RP „Dunav” gravitira 1300-2000 rekreativnih ribolovaca. Procenjuje se da je godišnji ulov privrednih ribara kečige oko 42 t. Nemamo podatke za deonice nizvodno od brane HE „Đerdap II”, gde se nalaze i lokalne zajednice Prahovo i Radujevac. Takođe, prirodna produkcija jesetarskih vrsta, nizvodno od brane HE „Đerdap II” za jesetarske vrste nije procenjena, jer ih nije bilo u uzorku.
- Prirodne lepote Vratnjanskih kapija (kanjona Vratne) i Mokranjskih stena obogaćuju turističku ponudu ovoga kraja i doprinose mogućem turističkom razvoju zajednice.
- Lekovito bilje i šumsko (bobičasto) voće: Obilje netaknute prirode u okolini Negotina, mogućnosti za proizvodnju i izvoz. U Prahovu i Radujevcu se može organizovati marketiranje i distribucija ovih proizvoda.

- Zemljište, tereni i klima, pogodni za gajenje vinove loze: Negotinska vina su sama po sebi već poznat brend ali je moguće povezivanje sa brendom jesetri.

Od kulturno-istorijskih resursa (podpoglavlja 2.1.2.3.1 -2.1.2.3.5) prepoznati su:

- Blizina velikih arheoloških nalazišta (Lepenski vir, Viminacium, Trajanova tabla i Trajanov most i dr.) koja su već mapirana na evropskim i turističkim mapama, i koja su ušla u ponudu turistima na kruzerima. Mogućnost povezivanja sa ponudom opštine Negotin.
- „Dunavski vilenjak” (Potopljena crnomorska flota nemačkih okupacionih snaga sa municijom i ranjenicima), kao turističko istorijska atrakcija, kao osnov za razvoj virtuelnog muzeja „jesetri i brodova”, a od velikog interesa može biti i činjenica da za turiste iz Nemačke i Austrije ovo mesto predstavlja njihovu „Plavu grobnicu”, jer tu leže ostaci preko 1000 najtežih ranjenika sa istočnog fronta, što izaziva poseban pijetet i poštovanje.
- Stevan Stojanović Mokranjac – srpski kompozitor. Mokranjac je za Srbiju ono što je Mocart za Austriju ili List za Mađarsku.
- Manastiri: Manastiri su kulturni spomenici i deo istorije i arhitekture Srba na koje su jako ponosni. Dodatno, od velikog interesa za turiste iz Srbije može biti predanje da je u blizini manastira Koroglaš sahranjen Marko Kraljević, srbijanski junak koji je bio simbol borbe protiv Turaka.
- Negotinski muzej, kao kulturno istorijski spomenik obogaćuje turističku i kulturnu ponudu ovoga kraja.

Među običajima, bajkama, mitovima i legendama (podpoglavlja 2.1.2.4.1 -2.1.2.4.4) prepoznati su:

- Vlaška i slovenska magija: Među prvim asocijacijama koju građani Srbije imaju kada se pomene istočna Srbija je i vlaško kulturno nasleđe oličeno u mitovima i magijskim ritualima. Oni su jedinstven i autentičan resurs koji treba iskoristiti pri brendiranju i plasiranju proizvoda, a može da posluži i kao osnov za organizovanje raznih festivala koji bi doprineli i privrednom razvoju zajednice.
- Ecovirtour: Već postojeći e-vodič za eko destinacije Srbije za android telefone. Ovde su objedinjeni svi elementi održivog turizma i ekoturizma.
- „Priče o pričama” (Storytelling) o jesetrama i kavijaru: Jesetre su prirodna, ali i kulturna baština. Ideja nije da se promoviše kavijar od divljih jesetri i njegova potrošnja, već da se jedno vreme o kome se ne retko priča sa nostalgijom, stavi u kontekst istrebljenja čitave jedne grupe riba. Milioni godina evolucije su izbrisani za samo par decenija vladavine kulture hedonizma i ljudske pohlepe.
- Hajduk Veljko i Čučuk Stana: Priča o Čučuk Stani, devojčici ratnici i heroini ovoga kraja, može da doprinese obogaćivanju turističke ponude Negotina i stvaranju „Brand Story”. Ovo je lep primer o borbi i hrabrosti koja je potrebna čak i u današnje vreme svima, a posebno devojčicama, da se bore za svoja prava i za ono u šta veruju, a možda motiviše i nove snage u odbrani jesetri.

U poglavlju 2.1.2.5 „Turistički resursi” istaknuti su:

- Turizam kao prepoznat prioritet za razvoj, spremnost povratnika iz inostranstava da ulažu u turističke kapacitete.
- Gastroturizam: specifični specijaliteti ovog kraja i mogućnost razvoja novih inspirisanih brendom „jesetre” (npr. bombone u obliku kavijara).
- Biciklizam: rute Eurovelo 6 i 13, godišnje ovim stazama vozi oko 15.000 biciklista.

Jesetre kao prirodan, kulturno-istorijski i turistički potencijal su date u posebnom podpoglavlju (2.1.2.6), jer su one jedan novi, neiskorišćen resurs za razvoj lokalne zajednice.

Činjenica da su Prahovo i Radujevac poslednje stanice u Evropi gde se mogu videti ovi savremenici dinosaurusu su već dovoljno primamljiv razlog za dolazak u ove krajeve. Ako turistima omogućimo da vide jesetre u „virtuelnom muzeju”, ako se posluže nacionalnim vlaškim i srpskim specijalitetima u obliku jesetri ili vinima koje će nositi imena inspirisana jestrama i sve to dopuniti potopljenim brodovima iz drugog svetskog rata, arheologijom, vlaškim predanjima nastalim na pričama o „vodenim nemanima” i sličnim bićima i ostalim prepoznatim resursima, dobićemo turistički brend koji će se znatno efikasnije pozicionirati na turističkim mapama. A kada turisti počnu da dolaze, ponuda se lako može proširiti na festivale, jesetra-parkove, akvarijume i slične poduhvate većih razmera.

Jesetarske vrste bi na taj način postale zaštitni znak ovog kraja, maskota o kojoj bi se svi brinuli i sigurno poželeli da se opet vrate u ove vode. Tako se na indirektan način razvija svest i uverenje da su ove ribe zapravo vrednije i korisnije žive, nego ulovljene.

Kao rezultat više poseta Prahovu, Radujevcu i Negotinu, kao i održane radionice na temu „Opstanak jesetri – prilika za razvoj naše zajednice” izdvojili su se neki osnovni problemi, bez čijeg rešavanja nema napretka u traženju najpovoljnijeg scenarija za razvoj alternativnih izvora prihoda:

- nepostojanje izražene svesti o značaju očuvanja jesetri,
- neprepoznavanje jestre kao potencijalnog resursa za razvoj privrednih delatnosti u zajednici (čak i kada je to predloženo kao jedna od ideja) i
- nemotivisanost lokalnog stanovništva da bude lokalni lider/partner.

Smatramo da razvijanje i pokretanje bilo kog pojedinačnog biznisa, bez obezbeđivanja potrebnog poslovnog okruženja, ne bi značajnije uticalo na ekonomski razvoj zajednice, a sigurno ne bi imalo nekog efekta ni na zaštitu jesetarskih vrsta. Dva alasa će verovatno nastaviti i dalje da se bave ribarenjem, jer je i do sada u zajednici postojala npr. proizvodnja meda, vina i lekovitog bilja ali to nije bilo dovoljno interesantno alasima da promene profesiju ili da privuče ljude iz dijaspore da se vrate. Smatramo da je potrebno osmisliti efikasniju strategiju koja bi pokrenula veći deo zajednice, čime bi se onda indirektno delovalo, i na alase, ali i na dijasporu.

Primeri dobrih praksi dati su u Aneksu I - poglavlja 1-12 i obuhvataju: Selo Modra – projekti „Živa voda Modra” podvodni muzej i „Archeoskanzen Modra” replika sela Slovena iz IX veka, Češka i Slovačka; Rečni akvarijum na reci Korani, Hrvatska; Javni akvarijum, Srbija; Pohorje i Drava, Slovenija; Dino park, Srbija; Poklade u Mohaču, Mađarska; Stakleni morski ringišpil, SAD; Autobus „Amfibija”, Mađarska; Kavijar od morskih algi, Danska; Ribolovni turizam, Evropa; Beltana festival, Velika Britanija.

CONCLUSIONS

The objective of the project „LIFE for the Danube Sturgeon” is to contribute to stopping and reducing the loss of wild Sturgeons through capacity building of all stakeholders and improvement of law enforcement, through socio-economic activities that support the conservation of sturgeons, and through raising public awareness on the importance of preserving of the sturgeon.

The overall objective no. 2 of the project „LIFE for the Danube Sturgeon” is that selected fishermen's communities will take over the protection of the sturgeon by 2020, and be willing and able to use alternative sources of their own income as a replacement for the sturgeon capture, in this enabling the sturgeon species populations to recover.

As the migratory route of the sturgeon species on the Danube river was cut off by the construction of dams „Iron Gate I” and „Iron Gate II”, the uppermost point in Europe that can be reached by the sturgeon lies at the dam of „Iron Gate II” and the villages of Radujevac and Prahovo in Serbia. It is precisely for this fact that the fishing communities of Prahovo and Radujevac were selected as significant ones, and were thus included in the Project. The Danube river forms a natural border between the Republic of Serbia, the Republic of Romania and the Republic of Bulgaria. Eight kms upstream from Prahovo, the dam „Iron Gate II” was built.

Within the framework of preparatory activities for working with fishermen with a business license, and with selected communities positioned downstream from the dam „Iron Gate II” a Socio-economic study was made. It includes the presentation of natural and other resources (Activity A1) and statistics on selected communities, resource analysis, examples of good practices, proposals for possible scenarios for developing an alternative sources of community revenue, as well as the presentation of potential partners and funds for supporting the alternative sources of income.

Unlike other regions covered by this project (Bulgaria, Romania and Ukraine) where the fishermen communities are numerous and where it was possible to interview fishermen who deal with catching fish as their own primary or supplementary activity, the situation in Prahovo and Radujevac is specific because only two persons are engaged in commercial fishing. A statistical analysis based on a sample of two people cannot be relevant, but this fact is useful for realising the real situation on the site. The extension of the observed sample to the wider community of Prahovo, Radujevac and Negotin municipality enabled the statistical presentation of different data, like the number of population, employment, education level, age and other relevant community data needed to review the current situation regarding the development of possible scenarios for alternative sources of income.

In order to develop business plans for assuring alternative revenue for fishermen and the wider community, it is necessary to consider their needs and opportunities, to consider natural, cultural - historical and tourist resources, as well as possible funds. But the most important thing is that the communities should be involved in the process of finding solutions for their own alternative revenues. Without this, it is difficult to guarantee the applicability and subsequent implementation of business plans. Their inclusion would be carried out through the organisation of workshops on which suggestions as well as criticisms would be provided by those who would later implement the businesses.

In Chapter 2.1.1. this socio-economic study provides basic information on the settlements, geographical position and other characteristics of the villages of Prahovo and Radujevac, as well as of the Negotin municipality. These details were also the base on which the socio-economic status of the communities considered was determined. Subsections 2.1.1.1-2.1.1.4 provide reviews of existing planning and strategic documentation and provide data that may be linked to a build-up of alternative sources of income and community development scenarios. Below we summarise some of the more important data for understanding the situation in selected communities. The largest

number of data were provided for the municipality of Negotin, and if existing, data on Prahovo and Radujevac are provided as well.

The Municipality of Negotin is located in the eastern part of Serbia and belongs to the Bor District. On the southeast and eastern part of its territory, there is also the border with the Republic of Bulgaria in the length of 41 km, while the northeast border with Romania is 35.5 kms long and runs along the river Danube. The Negotin municipality includes 38 settlements, including Prahovo and Radujevac.

The territory of the Negotin municipality is 1,090 km² in size, which is some 1.9% part of the whole territory of Serbia. The Municipality of Negotin belongs to a rarely populated area with some 31 inhabitants per 1 km².

Prahovo is an industrial place, located some 9 km from the centre of Negotin and about 4 km from the HPP „Iron Gate II”. There exist numerous ecological problems in the settlement, primarily due to inadequate deposits of phosphogips and pyrite burns within the Chemical Industry Complex “ELIXIR” near the Prahovo village. There is also the Port "Prahovo", which is a port of international importance. **Radujevac** is a village, placed some 13 kms from the centre of Negotin.

Statistics: Negotin belongs to the group of underdeveloped municipalities which means the development level reaches 60% - 80% of the average level in Serbia.

According to the last 2011 census, the Municipality of Negotin has about 50,000 inhabitants, of which almost 13,000 are abroad. The village of Prahovo has less than 1,900 inhabitants, of which more than 1/3 are abroad, while there are about 2,200 inhabitants in Radujevac, of which about 1/2 are abroad. According to the locals, there are only 600 people living in Prahovo, and about 400 in Radujevac. In the Republic of Serbia, according to the same census, there are about 7,200,000 inhabitants, which means that Negotin participates with some 0.7 %

The average age of the total population in Prahovo (47.4 years) is equal to the average in the municipality of Negotin, but it is higher in relation to the region of Southern and Eastern Serbia (43.3 years) and the Republic of Serbia (42.2 years). The average age of the population in Radujevac (53.2 years) is higher than the average age in the municipality of Negotin, the region of the South and Eastern Serbia and the Republic of Serbia.

The average number of household members in Negotin is 2.66. Some 59% of families only have one child, 37% two children, and just 4% with more than two children. About 30% of the population consists of groups aged over 65, about 60% are working age citizens which are between 18-64, and the rest are children and pupils.

In terms of employment, there is a positive trend and a constant slight increase in the number of employees in Negotin in the period 2014-2016, but with the note that the jump recorded in 2015 is the result of statistical inclusion of registered individual farmers.

The number of unemployed in the Negotin municipality has been around 2,500 in the last few years, which is about 12% of the working age population. The largest number of unemployed persons in the municipality of Negotin, about 1,000, are unskilled labor force, and the least part of unemployed are those with higher education.

The average monthly net salary for 2016 in the Municipality of Negotin is RSD 43,111.00 (about EUR 350), which is more than the average monthly salary in the region of South Serbia and Eastern Serbia, but in the same time, lower than the average amount of RSD 46,097.00 (about 375 EUR) in the entire Republic of Serbia.

The average consumer basket in 2016 for the entire the Republic of Serbia was RSD 67,436.75 (about 548 EUR), while the minimum amount is RSD 35,093.95 (about EUR 285). The average

monthly net salary in Negotin is higher than the minimum monthly average consumer basket in the Republic of Serbia.

According to the 2012 agriculture census in the Negotin municipality, there are about 4,500 family farm holders, of which about 25% are women carriers, and about 75% are men carriers.

Perhaps the most picturesque view of the situation in the settlements of Prahovo and Radujevac provides the fact that the number of pupils in elementary schools is declining. In school year 2007/2008 165 students attended the school, and in the school year 2011/2012 the number was down to 134. According to the informal information that came from the primary school principal, only 63 children from Prahovo and 36 children from Radujevac were registered in 2017/2018.

The age of population is a factor that restricts further demographic, social, economic, cultural and spatial development of the municipality as a whole, and especially its rural part. The cause of negative trends is insufficient economic growth and uneven development - low per capita GDP, insufficient employment, difficult business and investment environment, and the like.

Strategic and planning documents (2.1.1.1-2.1.1.4): There are a large number of planning documents and developing strategies for this area, which is a good basis for the development and improvement of the community. The planning documents can provide the basis and support for some of the selected scenarios, e.g. the Action Plan of the Local Sustainable Development Strategy of the Municipality of Negotin for the period 2012-2021 (2.1.1.1), or activities related to the collection of medical herbs and berry forest fruits, which are recommended in the Rural Development Strategy of Negotin Municipality.

But the most significant finding is that there are no data on the vulnerability of sturgeon in the planning documents, nor are the sturgeons even recognized as a resource, which points to the very low developed ecological awareness both of local authorities and wider community.

Environmental Protection Programme of the territory of Negotin Municipality for the period 2013-2017 has recognised the area of polluted and degraded environment on the territory of Prahovo and Radujevac: ELIXIR – Prahovo Co., phosphogips depot (56 hectares) and pyrite burn dumps (15 hectares), as well as a part of territory of Radujevac, which is due to the influential winds of the wind dust from these dumps and exhaust gases from the factory.

Within the Environmental Protection Programme of the territory of Negotin municipality for the period 2013-2017 there is an Action Plan in which there is no mention about the problem of endangered species of sturgeons. The next Programme, once adopted, could be taken into account for the possibility of financing the activities of the budget fund.

Community-based resources as potential for sustainable use for alternative revenue sources are described in detail in subchapter 2.1.2. Resources are divided into natural, cultural-historical, customs, myths and legends, tourism, and sturgeons as a natural, cultural and tourism resource.

From natural resources (subsections 2.1.2.2.1 -2.1.2.2.6) the following were identified:

- The fishing area „Danube” to which the Danube river section between the „Iron Gate II” and the state border belongs. The fishing area „Danube” is a point of interest for some 1,300-2,000 recreational fishermen. It is estimated that the annual starlet catch of commercial fishermen is about 42 tonnes. We do not have data for the sections downstream of the HPP „Iron Gate II” where the Prahovo and Radujevac are located. The natural production of sturgeon species, downstream from the dam HPP „Iron Gate II” was not assessed because they were not sampled.
- The Danube river is an international river and it is 100% navigable in Serbia. In 2017, 1,000 cruise liners with more than 130,000 passengers were recorded in the Danube Ports of

Serbia. The building-up of the "Prahovo" Port will contribute to the increased availability of this region and better positioning of Prahovo and its surroundings on tourist maps.

- The natural beauties of the Vratnianske Gates (the canyon of River Vratna) and the Mokranjske Rocks enrich the tourist offer of this region and contribute to the possible tourism growth of the community.
- Medical herbs and forest (berries) fruit: There is an abundance of untouched nature around Negotin, and also the possibilities for production and export. Marketing and distribution of these products can be also organised in Prahovo and Radujevac.
- Land, terrain and climate, suitable for growing vines: Negotin's wines are by themselves a well-known brand, but it is also possible to connect it with the branding of sturgeons.

Among the cultural-historical resources (sub-chapters 2.1.2.3.1 - 2.1.2.3.5) the following were recognised:

- Nearness to large archaeological sites (Lepenski Vir, Viminacium, Tabula Traiana and Traian's Bridge etc.) which were already mapped on European tourist maps, and which have entered as the offer for tourists on cruisers. There is a great possibility to connect it with the offer of the Municipality of Negotin.
- The "Danube Elves" (Sunken Black Sea Fleet of German Occupying) as a tourist historical monument. It can be included as the basis for the developing a virtual museum of "Sturgeon and Ships". Moreover, the important thing may be the fact that for tourists from Germany and Austria, this place represents their "Blue Tomb" monument, because it is the final resting site of over 1,000 of the worst wounded soldiers from the Eastern Battlefront. In such case, this causes special piety and respect.
- Stevan Stojanovic Mokranjac - Serbian composer. Mokranjac has the same importance for Serbia that W.A.Mozart has for Austria or F. Liszt has for Hungary.
- Monasteries: Monasteries are cultural monuments and part of the history and architecture of the Serbs of which they are very proud. Additionally, it is of great interest to tourists from Serbia that, according to a legend, Marko Kraljević, a Serbian hero who was a symbol of resistance against the Turks, was buried near the Monastery of Koroglas.
- The Museum of Negotin, as a cultural and historical monument, enriches the tourist and cultural offer of this region.

Among the customs, fairy tales, myths and legends (subchapters 2.1.2.4.1 -2.1.2.4.4) the following were identified:

- Vlach and Slavic magic: the Vlach cultural heritage which is mirrored in myths and magical rituals is one of the most known characteristics that Serbian citizens think about when it comes to eastern Serbia. These traditions are a unique and authentic resource that should be used in branding and placement of products, and can serve as a basis for organizing various festivals that would contribute to the economic growth of the community.
- Ecovirtour: An already existing e-Guide for ecological destinations in Serbia for Android devices. All elements of sustainable tourism and eco-tourism are unified here.
- „Storytelling” about the sturgeon and caviar: Sturgeon is a natural but also a cultural heritage. The idea is not to promote the caviar of wild sturgeons and its consumption, but to highlight the era usually mentioned as the „Good Old Days” within its real context – as a period of the over-exploitation and extermination of the entire species of fish. Millions of years of evolution have been erased in just a few decades as a result of culture of hedonism and human greed.

- Hajduk Veljko and Čučuk Stana: The story of Čučuk Stana, the girl warrior and a heroine of this region, can contribute to enriching Negotin's tourist offer and creating a „Brand Story”. This is a fine example of the struggle and courage that is needed even nowadays, especially for girls, to fight for their rights and for what they believe in, and as a symbol could motivate new generations to fight for the sturgeons.

In section 2.1.2.5, „Tourism resources” are highlighted:

- Tourism as a recognized priority for development, readiness of returnees from abroad to invest in tourist facilities.
- Gastronomy tourism: food specialties of this region and the possibility of developing new ones inspired by the „sturgeon” brand.
- Cycling: routes Eurovelo 6 and Eurovelo 13 pass through the region. Some 15,000 cyclists annually ride these tracks.

Sturgeons as a natural, cultural-historical and tourism potential are presented in a separate sub-chapter (2.1.2.6), because this is a new, unused resource for the development of the local community.

The fact that Prahovo and Radujevac are the last stops in Europe to see these dinosaur contemporaries is already a tempting reason for attracting visitors to this region. We can enable tourists to see sturgeons in a "Virtual Museum", serve national wines and Serbian specialties, shaped or named after the sturgeon, and complement the experience with “visiting” sunken ships from World War II that share the space with the sturgeon, we can create a new brand that will be much more efficient and effective on the tourist maps. Archeology and storytelling based on legends about the river monsters and similar beings, could also be a part of this branding project. When tourists begin to arrive, the offer can easily be extended to festivals, sturgeon parks, aquariums and similar ventures of larger size.

Sturgeon species would thus become a trademark of this region, a mascot that everyone would care for and certainly want to see them return to these waters again. Thus, in an indirect way, the awareness and belief could be achieved that Sturgeons are actually more valuable and more useful alive, than caught.

As a result of several visits to Prahovo, Radujevac and Negotin, as well as workshops titled „Survival of Sturgeons - an Opportunity for the Development of our Community”, some basic problems were identified, the solving of which is a precondition for making progress in finding the most favorable scenarios for developing alternative sources of income. These problems are:

- The lack of pronounced awareness about the importance of conservation of sturgeons;
- The Sturgeons have not been recognised as a potential resource for the development of community-based businesses, even when it was proposed as one of the ideas,
- The lack of motivation of the local population to be a local leader/partner.

We believe that the development and launching of any single business, without providing the necessary business environment, would not significantly affect the economic development of the community, and certainly would not have any effect on the protection of the sturgeon species. The two fishermen are likely to continue to engage in fishing, as so far in the community several alternatives already exist e.g. production of honey, wine and medicinal herbs, but this is not interesting enough to change the profession or to attract people from abroad to return. We believe that it is necessary to devise a more elaborate strategy that would be initiated by a larger part of the community, which would then indirectly work with fishermen, but also with the community abroad.

Examples of good practices are given in Anex I, chapter 1-12. and they include: Village of Modra - „Live Water Modra”, „Underwater Museum” and „Archeoskanzen Modra” which is replica of the Slavic village from the 9th century, Czech Republic and Slovakia; River Aquarium on the river

Korana, Croatia; Public aquarium, Serbia; Pohorje and Drava, Slovenia; Dino Park, Serbia; „Busó-walking” in Mohac, Hungary; Glass Marine Carousel, USA; Bus „Amphibia”, Hungary; Caviar of seaweed, Denmark; Fishing tourism, Europe; Beltana Festival, Great Britain.

PREPORUKE

Uzimajući u obzir ekološke probleme na teritoriji Prahova i Radujevca, smatramo da potpuno neiskorišćeni potencijal za održivi razvoj lokalne zajednice leži u turizmu, zasnovanom na brendu ugroženih vrsta riba „jesetri” i činjenici da su ova dva sela najuzvodnije tačke u Evropi, do kojih ovi savremenici dinosaurusu mogu da stignu Dunavom uzvodno.

U poglavlju 2.4 dati su predlozi mogućih scenarija za razvoj alternativnih izvora prihoda zajednice.

Sagledavajući činjenice da veliki broj turista (kruzerima oko 130.000/god. ili na biciklima oko 15.000/god.) već prolazi pored Negotina, Prahova i Radujevca, potrebno je osmisлити dovoljno atraktivne sadržaje koji bi ih privukli da posete ova mesta.

Gradeći mit o jesetrama, savremenici dinosaurusu, možemo povezati mnoge prirodne, kulturno-istorijske i turističke resurse ovog kraja, privući turiste i na osnovu tako ustanovljenog brenda stvarati poslovno okruženje za razvoj privrednih delatnosti zajednice i istovremeno podizati javnu svest o značaju očuvanja jesetarskih vrsta. U svetu robnih marki postoji veliki broj primera da su proizvodi potpomognuti pričama o njima samima, imali značajno više uspeha na tržištu. Ne retko su takve priče bile dugovečnije i od samog proizvoda.

Uzimajući u obzir da više od 50% posetilaca na kruzerima čine državljani Nemačke i Austrije, od velikog interesa može biti činjenica da se tu nalaze i potopljeni brodovi nemačkih okupacionih snaga koje su tokom akcije „Dunavski vilenjak” žrtvovalе konvoj sopstvenih ranjenika na putu sa istočnog fronta ka domovini. Sve sa ciljem da vojna oprema i naoružanje koji su takođe bili na brodovima, ne padnu savezničkim snagama u ruke. Činjenica da tu leže ostaci preko 1000 najtežih ranjenika sa istočnog fronta, izaziva poseban pijetet i poštovanje, pa se ovo može nazvati i njihovom „Plavom grobnicom”.

Prema prepoznatim resursima možemo izdvojiti tri glavne grupacije ideja oko kojih bi mogli razvijati održiv i realan privredni razvoj zajednice:

- Turistička atrakcija,
- Rekreativni ribolov, i
- Festivali.

Za razvoj bilo koje od predloženih ideja potrebno je obezbediti određene preduslove, kao i prateće programe. U skladu sa ovim, aktivnosti koje treba preduzeti za razvoj zajednica možemo podeliti u 3 faze.

Faza I – je početna faza kojom se obezbeđuju potrebni preduslovi i sastoji se od sledećih aktivnosti:

- Pronalaženje lokalnog/ih partnera (spona između WWF-ovog projekta i lokalne zajednice, da ume da motiviše i zajednicu i donatore, kao i da osmišljava i vodi programe i projekte, ali i pomaže pri realizaciji istih).
- Osnivanje „Jesetra centra” kao mreže entuzijasta, neformalne grupe ključnih ljudi u zajednici. Centar treba da bude mesto okupljanja (može i u već nekom postojećem prostoru: biblioteka ili sl.) i inkubator ideja privrednog i turističkog razvoja, sa ciljem unapređenja poslovnog okruženja zajednice, a u kontekstu podizanja ekološke svesti građana i očuvanja jesetri;
- Brendiranje prirodnog i kulturno-istorijskog resursa „Jesetre”. Pričanje priča je verovatno najbolji i najefikasniji vid komunikacije u ljudskoj istoriji. Nije čudno, što su u savremenom svetu, držeći se ovog principa, marketinške agencije razvile „Brand Stories” o različitim proizvodima i uslugama, i zahvaljujući njima razvile moćne poslovne imperije. Brendiranje ili stvaranje „Brand Story” o jesetrama i specifičnostima Negotinske krajine su markentiški osnov za razvoj jedne nove industrije ekološkog turizma koji se predlaže kao preduslov za

privredni razvoj zajednice Prahova, Radujevca i Negotina. Cilj ovih priča je da u nama probude emociju i želju da budemo deo istih, i da obećanu emociju doživimo.

Ovo je koncept za koji mislimo da može da pruži osnov za razvoj odabranog scenarija za razvoj alternativnih izvora prihoda zajednice, a u cilju očuvanja jesetri. Povezujući resurs „jesetre” sa drugim resursima ovoga kraja stvara se jak ekološki, privredni i turistički brend koji na turističkim mapama pozicionira Prahovo i Radujevac kao poslednje stanice u Evropi gde se mogu videti ovi savremenici dinosaurus.

Faza II – je faza u kojoj se obezbeđuje prateći program tj. izrada materijala sa ciljem stvaranja novog turističkog brenda, koji bi doprineo promociji lokalnih proizvoda (snimanje „Priče o pričama (Storytelling) - filmskog materijala o jesetrama, kavijaru i Negotinskoj krajini, pravljenje aplikacije proširene realnosti o jesetrama i potopljenim brodovima, umrežavanje ugostitelja, proizvođača vina u cilju podrške novom lokalnom brendu inspirisanom jesetrama ili lokalnim specifičnostima (pokretanje malih proizvođača), suvenirski program i dr.).

Faza III – je faza koja bi podrazumevala razvoj nekih od predloženih ili novih scenarija kao što su turističke atrakcije, rekreativni ribolov ili festivali.

FAZA I

• Pronalaženje lokalnog/ih partnera (2.3.1.1)

Ideja: Pronalaženje lokalnog/ih partnera, pouzdanog predstavnika zajednice koji već ima njihovo poverenje i pružanje potrebne podrške da motiviše članove zajednice, lokalne samouprave i drugih subjekata.

Prednosti: Stalna prisutnost na lokalnu, poznavanje lokalnih prilika i običaja.

Mane: Nisu još prepoznati lokalni motivatori koji bi nosili i razvijali ovu ideju.

Kapaciteti: Postoje u zajednici, ali još nisu prepoznati.

Potrebna oprema i aktivnosti: Dodatni napor tima WWF bi se ogledao u pronalaženju i motivisanju partnera u lokalnoj zajednici.

• Jesetra centar (2.3.1.2)

Ideja: Osnivanje „Jestra centra” kao mreže grupe entuzijasta i mesta okupljanja zainteresovanih strana, kao i inkubator poslovnih ideja inspirisanih jesetrama

Prednosti: Moguća je faza realizacija. Postoji velika količina informacija na raspolaganju. Moguća je brza realizacija početnih faza koja bi obuhvatila formiranje prostora Centra sa npr. stalnom postavkom o jesetrama i organizovanje periodičnih okupljanja, kao i organizovano dovođenje turista. Po prirodi posla, lokalne biblioteke i sl. ustanove kulture su veoma zainteresovane da deo svojih resursa ustupe ovakvoj ideji, pre svega zbog zajedničkog interesa. U tom smislu, za očekivati je da inicijalni troškovi zakupa, zapravo i ne postoje, a WWF relativno lako biva uočen i prepoznat kako na lokalnu, tako i među turistima. Mesto gde bi se nudili suveniri i drugi lokalni proizvodi malih proizvođača. Mala početna ulaganja.

Mane: Nisu još prepoznati lokalni motivatori koji bi nosili i razvijali ovu ideju. Potrebno je povezivanje sa lokalnom samoupravom, pojedincima, privrednicima i tour operatorima koje organizuju krstarenja Dunavom, biciklističkim udruženjima i sl.

Kapaciteti: WWF, kao i pojedinci u zajednici, ali se još nisu sami prepoznali.

Potrebna oprema: Prostor (biblioteka, dom kulture ili slična sala...), panoi, projektor, mali akvarijum sa jesetrom i sl. Organizovati stalnu postavku posvećenu jesetrama.

- **Brendiranje prirodnog i kulturno-istorijskog resursa „Jesetre” - Platforma „Poslednja stanica morune” (Beluga’s last station) (2.3.1.3)**

Ideja: Brendiranje resursa „jesetre” i stvaranje platforme za povezivanje različitih preduzetnika, projekata i ideja. Brendiranje prirodnog resursa - jesetri i činjenice da su Prahovo i Radujevac poslednje stanice u Evropi do kojih jesetre mogu stići, pre brane HE „Đerdap II”.

Prednosti: Razvoj zajednice. Mogućnost fazne nadogradnje.

Mane: Potrebno je veliko lobiranje, dugotrajan process umrežavanja

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema: Potrebno je izvršiti brendiranje i napraviti platformu, povezati ih i pomoći u marketingu i plasmanu robe i usluga.

FAZA II – PRATEĆI PROGRAMI

U cilju obogaćivanja turističke ponude i snažnijeg brendiranja potrebno je razviti atraktivne proizvode poput virtuelnih 3D aplikacija i dokumentarnih filmova o jestrama i potopljenim brodovima i drugim specifičnostima Negotinske krajine, suvenirskog programa, gastroturizma i drugih povezanih proizvoda.

- **Virtuelni muzej jesetri i potopljenih brodova 2.3.2.1**

Ideja: Prateći savremene tendencije i razvoj IT tehnologija moguće je napraviti virtuelni muzej na temu jesetri i potopljenih ratnih brodova nemačke flote. Pošto se prisustvo jesetri ne može obezbediti u svakom trenutku, moguće je preko aplikacija proširene virtuelne realnosti dočarati i „zaplivati” sa jestrama u okruženju potopljenih brodova. „Virtuelni muzej” je dostupan kako sa vode, tako i sa kopna. Kroz aplikaciju se naravno nude i drugi komplementarni sadržaji (Vinarije, muzeji, suvenirnice is l).

Prednosti: Mogućnost fazne realizacije. Aplikaciju je moguće proširivati. Može se koristiti uz pomoć 3D naočara i druge opreme, a može se napraviti i platforma za android uređaje. Mogućnost ubacivanja u ponudu kruzera, kao i neznatni troškovi oglašavanja na veb-portalima koji okupljaju „ciklonaute”. Zainteresovanost turista za nove sadržaje, posebno Nemačkih i Austrijskih državljana, kao i ostale javnosti. Planirano je vađenje brodova do 2020-e, usled čega bi ovakve platforme predstavljale zapravo „ekskluzivu”.

Mane: Usled dinamičnog rasta i razvoja IT tražnje, ova vrsta ponude ne sme upasti u zamku „utabane staze”, već se konstantno mora nadograđivati.

Kapaciteti: U smislu software inženjera, delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema: Software-sko rešenje i opciono niskobudžetna oprema (3D naočare i sl.).

- **„Priče o pričama” ili „Storytelling” o jestrama, potopljenim brodovima i specifičnostima Negotinske krajine (2.3.2.2)**

Ideja: Snimanje „Priče o pričama” (Storytelling), dokumentarnog filma o jestrama, potopljenim brodovima i specifičnostima Negotinske krajine radi stvaranja jačeg brenda u cilju privrednog i turističkog razvoja zajednice, jačanja ekološke svesti i zaštite jesetarskih vrsta.

Prednosti: Velika količina raspoloživih informacija. Mogućnost ubacivanja u ponudu rečnih kruzera. Zainteresovanost stranih turista za temu, posebno Nemačkih i Austrijskih državljana.

Mane: „Storytelling” o jesetrima je osnov za dobro brendiranje i ukoliko u početnoj fazi ne bude dovoljno široko osmišljena može da ograniči razvoj drugih aktivnosti.

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema: Projektor i sala za prikazivanje.

- **Suvenirski program (2.3.2.3)**

Lekovito i začinsko bilje sa zaštićenim geografskim poreklom, spadaju u kategoriju proizvoda za kojima postoji znatno veća tražnja u odnosu na tržišnu ponudu. Najbolji mogući stimulans za inicijalni razvoj ovog sektora poljoprivrede, predstavlja uvrštavanje ovih proizvoda „pod kapu” lokalne turističke ponude. Na taj način i mali proizvođači mogu lako doći do tržišta za plasman svojih proizvoda. Treba iskoristiti činjenicu da postoji sušara i destilator u poljoprivrednoj školi, kao i udruženje koje se bavi uzgojem lekovitih trava. Kada se pomene Negotin, mnogi pomisle na vlašku tradiciju i vina. To je sasvim dovoljan motiv za pozicioniranje „travki” ovog podneblja, na originalan i jedinstven način. Moguće je već postojeće, ili nove smeše trava pripremiti i plasirati, kao „jesetarsku dugovečnost”, „jesetarsku izdržljivost” i dr. Ljubav, sreća, zdravlje i slično bi svakako bile ključne reči u marketiranju originalne ponude.

Sušeno voće i povrće, koje se skuplja iz prirode ima svoju ekološku, zdravstvenu i gastronomsku vrednost. Sličnim pristupom kao za lekovito bilje može se doprineti boljem plasmanu ovih proizvoda. Npr. „Šumske jagode ubrane u noći mladog meseca, daju veliku snagu” ... itd

Ideja: Razvoj originalnog brenda kao snažan podsticaj razvoju male privrede i sitnih gazdinstava. Idealan rezultat je npr. situacija u kojoj mali proizvođači ne mogu da odgovore na uvećanu tražnju, pa upošljavaju kapacitete „sa strane”, tj. sirovinu nabavljaju od trećih lica.

Prednosti: Raspoloživost prirodnih resursa, utemeljenje u već postojećoj tradiciji, postojanje udruženja, kao i opreme (sušare i destilatora),

Mane: Nedostaje organic know-how, marketing veštine kao i kapaciteti male privrede Radujevca i Prahova.

Kapaciteti: Delom raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema i aktivnosti: Edukacija i treninzi, oprema za proizvodnju ambalaže i pakovanje.

- **Gastroturizam i vina (2.3.2.4)**

Gastroturizam je poseban vid turizma, sve popularniji u svetu. „Jesetra centar” u saradnji sa lokalnom samoupravom može da osmisli u okviru formiranog brenda „jesetre” vizuelni identitet ili logo, koji bi ovakvim proizvodima ili uslugama olakšao plasman, jer bi ih turisti i potrošači poistovećivali sa pričama (*Storytelling*-om) o jesetrama. Čest je problem što specijalitete niko više i ne nudi, ali to može da bude još jedna ideja za pokretanje poljoprivredne proizvodnje, ugostiteljskih radnji i manjih lokalnih domaćinstava u koje se mogu uključiti nezaposlene domaćice. Moguće je organizovati kurseve pripreme hrane na tradicionalne načine, kao i smišljanje novih specijaliteta inspirisanih jesetrama.

Lokalni vinari se svakako trude da pronađu svoju posebnost i ponude je veoma probirljivom i zasićenom tržištu. Jesetre kao specifičnost bi mogle da postanu deo vizuelnog identiteta bilo regiona, vinarije ili pojedinačnog proizvoda.

Ideja: Razvoj gastroturizma sa „pečatom jesetri i lokalnih specijaliteta” radi stvaranja jačeg brenda u cilju privrednog i turističkog razvoja zajednice, jačanja ekološke svesti i zaštite jesetarskih vrsta.

Prednosti: Bogatstvo gastronomskih specijaliteta karakterističnih za ove krajeve, mogućnost razvoja manjih lokalnih preduzeća za pripremu hrane na tradicionalne načine, mogućnost razvijanja novih proizvoda inspirisanih jesetrama.

Mane: Razvoj pojedinačnih biznisa bez stvaranja jakog brenda.

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema i aktivnosti: Edukacija i kursevi, pomoć pri plasiranju specijaliteta.

- **Infrastruktura (2.3.2.5)**

Za prihvata većeg broja turista koji bi dolazili Dunavom potrebno je obezbediti mesto za pristajanje. U planovima je uređenje luke u Prahovu kao međunarodnog pristaništa, dok je akcionim planom definisana i izgradnja pristana u Radujevcu. Do izgradnje ove infrastrukture potrebno je ostvariti kontakte sa tour-operaterima i povezati Negotin sa već postojećim destinacijama (Lepenski Vir, vinski putevi, Vratna, poseta brani HE „Đerdap II”).

Za prihvata biciklista, lokalna zajednica treba da obezbedi dobre uslove za ovaj vid aktivnosti na već postojećim putnim pravcima. Postoji mogućnost korišćenja velikog broja velelepni kuća u Prahovu i Radujevcu, za izdavanje. Potrebno je predstaviti mogućnosti izdavanja, kako vlasnicima, tako i potencijalnim korisnicima. Edukacija potencijalno zainteresovanih ponuđača bi svakako bio jedan od izazova, ali i potencijala. Upoznavanje sa Airbnb.com, Booking.com i sličnim platformama bi bio samo početni korak.

Ideja: Razvoj potrebne infrastrukture za prihvatanje većeg broja turista, radi stvaranja jačeg brenda, u cilju privrednog i turističkog razvoja zajednice, jačanja ekološke svesti i zaštite jesetarskih vrsta.

Prednosti: Planovi izgradnje „Luke Prahovo” i pristana u Radujevcu. Veliki broj kvalitetnih kuća u kojima niko ne živi (vlasnici su u dijaspori). Mogućnost privlačenja dijaspore da se vrati u ove krajeve.

Mane: Neizvršenje planiranih radova na luci „Prahovo” i pristana u Radujevcu. Nezainteresovanost dijaspore za povratak i ulaganje u razvoj novih privrednih delatnosti.

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema i aktivnosti: Edukacija i kursevi, pomoć pri izdavanju u zakup.

FAZA 3 – RAZVOJ SCENARIJA ZA PRIVREDNI RAZVOJ ZAJEDNICE

- **Turistička atrakcija (2.3.3.1)**

Kada se ispune prethodni uslovi, tj preduslovi i prateći programi potrebno je osmisлити i veće atrakcije koja bi privlačile veći broj turista. U nastavku se daju neke ideje o kojima treba razgovarati na budućim radionicama i još ih razraditi. Za svaku od predloženih atrakcija daju se neke od uočenih prednosti i mane, pregled potrebne opreme i mogući izvori finansiranja.

- Jesetra park (2.3.3.1.1)

Ideja: Po ugledu na Dino parkove formirati jesetra park, jer su jesetre savremenici dinosaurus.

Prednosti: Velika atrakcija za građane Republike Srbije i strane turiste.

Mane: Potrebna su velika novčana ulaganja. Dugoročni projekat.

Kapaciteti: Trenutno nisu raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema: Projektna dokumentacija, zemljište, dozvole i sl.

- Veliki akvarijum sa jesetrama i potopljenim brodom (2.3.3.1.2)

Ideja: Izgradnja velikog akvarijuma sa jesetrama i potopljenim brodom (po ugledu na model projekta „Živa Modra”). Jezero sa jesetrama u kome bi u jednom delu bio i jedan od izvađenih brodova iz Dunava.

Prednosti: Velika atrakcija za građane Republike Srbije i strane turiste. Mogućnost povezivanja sa ostalim projektima „Jesetra park” i dr.

Mane: Potrebna su velika novčana ulaganja. Dugoročni projekat.

Kapaciteti: Trenutno nisu raspoloživi u zajednici

Potrebna oprema: Projektna dokumentacija, zemljište, dozvole i sl.

- **Rekreativni ribolov (2.3.3.2)**

Ideja: Organizovati ribare da budu vodiči za pecanje na specijalnim lokalitetima i sa specijalnim (starinskim) tehnikama. Osmisliti različite ture bazirane na istoriji izlova jesetri pre izgradnje brane HE „Đerdap I i II”. Razviti ekološku svest o značaju očuvanja ugroženih ribljih vrsta, posebno kečige čiji izlov još nije zabranjen. Primenjivati sistem „uhvati i pusti”.

Prednosti: Direktni efekti: prodaja premium dnevnih dozvola, zarade vodiča (alasi su verovatno prvi na listi za obuku i angažovanje), očuvanje ribljeg fonda

Indirektni efekti: „VIP” ribolovci troše novac i na svu ostalu logistiku (hrana, smeštaj, fakultativni izleti, kulturna ponuda, suveniri i sl.). Prahovo se u nekoj budućnosti pozicionira kao ekološka (*nature-friendly*) destinacija.

Mane: Potrebna je izmena zakonske regulative. Dugoročan projekat.

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema: Čamci i brodići, zakonska regulativa i smeštajni kapaciteti..

- **Festivali (2.3.3.3)**

Ideja: Organizovati festivale koristeći potencijale lokalnog područja: vlaška i slovenska tradicija sadržana u zajedničkim mitovima, i jesetre sa ciljem podizanja ekološke svesti i upoznavanja sa lokalnom kulturom. Na temama vlaških i slovenskih legendi osmisliti festival magije, vila i jesetri. Jesetre festival – poribljavanje (jesetarskim vrstama) uz karneval pod etno maskama (strⁿdžanje jesetri).

Prednosti: Velika atrakcija za građane Republike Srbije i strane turiste.

Mane: Potrebno je veliko lobiranje i entuzijazam.

Kapaciteti: Delimično raspoloživi u zajednici.

Potrebna oprema: Osmisljavanje festivala, dozvole, animiranje javnosti.

Izvori finansiranja za sve ove aktivnosti mogu biti: Projekat „ŽIVOT za dunavske jesetre”, lokalna samouprava, lokalna preduzeća, privrednici, dijaspora, pojedinci, fondovi EU i Republike Srbije. Izvori finansiranja su detaljno obrazloženi u Aneksu II, poglavlja 1-4.

RECOMMENDATIONS

Considering the environmental problems in the areas of Prahovo and Radujevac, we believe that the completely unused potential for the sustainable development of the local community lies in tourism. This potential is based on the branding of the "sturgeon", but also on the fact that these two villages are the most upstream spots in Europe, to which these contemporaries dinosaurs can reach by the Danube river.

Chapter 2.4 provides suggestions for possible scenarios to build-up alternative sources of community revenue.

Considering the fact that a large number of tourists (some 130,000/year by cruisers, or some 15,000/year by bicycles) already pass Negotin, Prahovo and Radujevac, it is necessary to create enough attractive content that would attract them for visiting these places as well.

By building a myth around sturgeons, which are dinosaur contemporaries, we can connect many natural, cultural, historical and tourism resources of this region, attract tourists. Based on establishing such a brand, a business environment for the growth of economic activities in community might be created. At the same time, public awareness of the importance of preserving sturgeon species should be raised. In the world of market brands, there are many examples of products which were supported by stories about these brands, therefore having significantly more success on the market. It is not uncommon for such stories to live longer than the product itself.

Considering that more than 50% of passengers by cruisers are the citizens of Germany and Austria, it may be an important point of interest that in this part of the Danube river are sunken ships of German occupying forces who sacrificed a convoy of their own wounded soldiers. It was done during their evacuation from the Eastern Battlefront, and this was known as the „Danube Elves” action. The sinking of the ships was done so that the military equipment and weapons that were also on ships would not fall into the hands of enemies. The fact that this is the final resting place of more than 1,000 soldiers, provokes special piety and respect, so this can be called their „Blue Tomb”.

According to recognized resources, we can distinguish three main groups of ideas around which the sustainable and real economic development of the community could be arranged:

- Tourist attraction,
- Recreational and sport fishing,
- Festivals.

Developing the proposed ideas needs certain preconditions to be fulfilled, as well as accompanying programmes. In line with this, activities that should be undertaken for community development could be divided in 3 phases, as follows.

Phase I - is the initial phase that provides the necessary preconditions and consists of the following activities:

- Finding local partners - they should be the link between the WWF Project and the local community. Those partners have to know how to motivate the community and donors, and how to design and manage programmes and projects, but also helps in their realisation.
- Establishment of the „Sturgeon Centre” as a network of enthusiasts and an informal group of key people in the community. The Centre should be a gathering place (already existing space, i.e. a library, etc.) as well as an incubator for ideas of economic and tourism development, with the aim of improving the business environment of the community with the focus on raising the environmental awareness of citizens and the conservation of sturgeons.
- Branding the „sturgeon” as a natural and cultural-historical resource. Storytelling is probably the best and most effective form of communication in human history. Nowadays, it

is not surprising that the marketing agencies have developed „Brand Stories” about various products and services, and therefore they have established a lot of powerful business empires. Branding, or creating a „Brand Story” about sturgeons and other resources of Negotinska Krajina are marketing fundamentals for developing a new industry of eco-tourism, which is proposed as a prerequisite for the economic growth of the community of Prahovo, Radujevac and Negotin municipality.

These stories aim to awaken our own emotions but also the desire to be a part of them, to experience the promised emotion.

We think that this concept can provide the basis for developing the selected scenario for the development of alternative sources of community revenue, in order to preserve the sturgeon. By linking the „sturgeon” resource with the other ones in this region, we can build a strong ecological, business and tourist Brand, as well as position Prahovo and Radujevac as the last points on the Danube where these dinosaur contemporaries could be seen.

Phase II - is the phase in which the accompanying programme is provided, i.e., production of different material the aim of creating a new touristic brand which would contribute to the promotion of local products (making a „storytelling” movie about sturgeons, about caviar and Negotinska Krajina, making XR (Extended Reality) Application about the sturgeon, as well as about the sunken ships located just off the shore in this section of the Danube, networking local catering industries and wine producers in order to support the new local brand inspired by the sturgeon or local specificities (launch of small producers), souvenir program, etc.).

Phase III - is the phase that would involve the development of some of the scenarios proposed in this study, or of newly identified ones, such as tourist attractions, recreational fishing or festivals.

PHASE I

• Finding local partners (2.3.1.1)

Idea: Finding local partners, trusted community representatives which are already recognised as reliable persons and who will be able to support and motivate members of the community, local authorities and other entities.

Advantages: Permanent presence at the location, knowledge of local opportunities and customs.

Disadvantages: Local motivators are not yet recognized to carry and develop this idea.

Capacities: They exist in the community, but they are not recognized yet.

Necessary equipment and activities: The additional efforts of the WWF team would be reflected to find and motivate partners in the local community.

• Sturgeon Centre (2.3.1.2)

Idea: Establishing of the „Sturgeon Centre” as a network of enthusiasts and a stakeholder gathering site, as well as an incubator for business ideas inspired by sturgeons.

Benefits: Phase realization is possible. There is a large amount of information available. It is possible to quickly realize the initial stages that would include the formation of the Centre's premises with, for example, a permanent exhibition about surgeons, organising periodic gatherings, as well as responding to tourist demand. By the nature of their own work, both the local libraries and the similar cultural institutions are very interested to allocate the part of their own resources to such an idea, primarily because of the common interest. Regarding this, it is expected that there would be no initial rental costs, but also WWF could be relatively easily recognized as a trustworthy

partner both locally and among visitors. The centre could be also the place for presenting the souvenirs and other local products from small producers. Small initial investment.

Disadvantages: Local motivators are not yet recognized to carry and develop this idea. It is necessary to connect with local authorities, individuals, businessmen and tour operators who organize cruises on the Danube river, cycling associations, etc.

Capacities: WWF, as well as individuals in the community, but they have not yet recognized themselves.

Required equipment: Space (library, culture hall or any other similar room ...), billboards, projector, small aquarium with sturgeons, etc. Organizing a permanent exhibition dedicated to sturgeons, should be done.

- **Branding the natural and cultural-historical resource „Sturgeon” - Platform "Beluga's last station" (2.3.1.3)**

Idea: Branding the „Sturgeon” resource and creating a platform for connecting the different entrepreneurs, projects and ideas. Branding of natural resources – sturgeons, and the fact that Prahovo and Radujevac are the last spot in Europe that Sturgeons can be reached by the Danube river.

Advantages: Community development. Possibility of upgrading through phases.

Disadvantages: Great lobbying is needed, a long-lasting networking process.

Capacities: Partly available in the community.

Necessary equipment: Branding and platform making activities should be done, connection between these two processes and also the assistance in the marketing and placement of goods and services should be provided to interested parties.

PHASE II - SUPPORTING PROGRAMMES

In order to enrich the tourist offer and achieve stronger branding, it is necessary to develop attractive products, such as virtual 3D applications and documentary about sturgeons and sunken ships and other specificities of Negotinska Krajina like souvenirs, the gastronomical-tourism and other related products.

- **Virtual museum of Sturgeons and Sunken Ships 2.3.2.1**

Idea: Following the current trends and IT development, it is possible to create a Virtual Museum based both on sturgeons and sunken warships themes. Since the presence of sturgeons cannot be provided continuously, it is possible through the App of XR (Extended Reality) to experiment and „swim” with sturgeons in the surroundings of sunken ships. The „Virtual Museum” is available both from water and land. Of course, the application also should offer other complementary contents (wineries, museums, souvenir shops ...).

Advantages: Possibility of phase realization. Software application is an upgradable media format. It can be used with 3D glasses or other similar equipment, and it could be done also as a platform for Android and iOS devices. Possibility of including it in the cruiser's offer, as well as advertising on the web-portals that gather „cyclo-nautical” tourists. Interest of tourists for new content, especially German and Austrian citizens, as well as other public. The extraction of the warships is planned by 2020, which in fact would make such platforms „exclusive” in offering such content.

Disadvantages: Due to the dynamic growth and development of IT demand, this type of offer should not fall into the trap of invariability, but must be constantly upgraded.

Capacities: Software engineers, they are partially available in the community.

Required equipment: Software solution and optional cheaper equipment (3D glasses, etc.).

- **"Storytelling" about sturgeon, sunken ships and specificities of the Negotin landscape (2.3.2.2)**

Idea: Storytelling, documentary about the sturgeon, sunken ships and specificities of Negotinska Krajina. All previously mentioned resources should make a baseline for a stronger brand, the purpose of which economic and tourism development in the community, strengthening of ecological awareness and protection of the sturgeon species.

Advantages: Large amount of information available. Possibility of its promotion by inclusion in the river cruisers' offer. Interest of foreign tourists on the subject, especially German and Austrian citizens.

Disadvantages: Storytelling about the sturgeon is the basis for good branding, but if it is not designed broadly enough in initial stage, this may limit the development of other activities.

Capacities: Partly available in the community.

Required equipment: Projector and display room.

- **Souvenir program (2.3.2.3)**

Medical and spice herbs with protected geographical origin are the kind of goods for which there is a much higher demand than the market offers. The best possible stimulus for the initial build-up of this kind of the agriculture sector is the inclusion of these products within the local tourist offer. In this way small producers can easily reach the market for the placement of their own products. There is a dryer and a distillery in the local agricultural school, as well as an association that deals with the cultivation of medicinal herbs; all these resources should be utilised. Whenever Negotin is mentioned, many people think about the Vlach tradition and wine. It is quite a sufficient motive for positioning also the herbs of this region in a very original and unique way. It is possible to prepare and market already existing mixture of herbs or completely new ones, under the suggestive names like „sturgeon's longevity", „sturgeon's endurance" etc. Love, happiness, health, etc. certainly would be the key words in the marketing of such original offer.

Dried fruits and vegetables, which are collected in nature, have their ecological, health and gastronomic values. A similar approach as described for medical herbs can also contribute to better placement of these products. For example: „Forest Strawberries Harvested in the Night of New Moon - have great power" ... etc.

Idea: The development of an original brand as a powerful impetus for the small-scale economy growth and small farms. An ideal result is e.g. a situation where small producers cannot respond to the increased demand, and employ the capacities from other side, i.e. they purchase raw materials from third parties.

Advantages: Availability of natural resources, foundation in the already existing tradition, existence of associations, as well as equipment (driers and distillers),

Disadvantages: Lack of know-how in organic producing, lack of marketing skills as well as very modest capacities of economy in Radujevac and Prahovo.

Capacities: Partially available in the community.

Necessary equipment and activities: Education and training, equipment for packaging production.

- **Gastronomical tourism (GT) and wine (2.3.2.4)**

GT is a special type of tourism, more and more popular in the world. In cooperation with local self-government, the „Sturgeon Centre" can create a visual identity or logo within the „Sturgeon" brand, which would make it easier for such products or services to be marketed, as tourists and consumers

would identify them with storytelling about sturgeons. Often, the problem is that no one offers specialties, but this can be another idea for launching agricultural production, catering and smaller local households that can include i. e. unemployed housewives. It is possible to organize food preparation courses in traditional ways, as well as devising new specialties inspired in name or forms by sturgeons.

Local wine producers are definitely trying to find their specialty and offer it in a very saturated market. As a specificity of the region, sturgeons could become a part of the new visual identity also for the whole region, as well as for the wineries or for one specific kind of wine.

Idea: The development of GT by including a sturgeon trade mark in order to create a stronger brand for the purpose of economic growth and tourist development of the community, and also to strengthen ecological awareness and protection of sectarian species.

Advantages: The richness of gastronomic specialties characteristic for these regions, the possibility of developing smaller local food preparation companies based on traditional methods, the possibility for developing new products inspired by the sturgeon.

Disadvantages: The development of individual dispersed businesses, without creating a strong brand.

Capacities: Partly available in the community.

Necessary equipment and activities: Education and courses as well as assistance in placing specialties.

- **Infrastructure (2.3.2.5)**

To accommodate a larger number of tourists who would come by the Danube on cruisers, it is necessary to provide a place for landing. There are plans in force to arrange an International Port in Prahovo, while the Action Plan also defines the construction of a harbor in Radujevac. Until the construction of this infrastructure shall be done, it is necessary to establish contacts with tour operators and connect Negotin's tourist offer with already existing destinations (Lepenski Vir, Wine Tours, Vratna Gates, Iron Gate II dam visiting).

For welcoming cyclists, the local community should provide good conditions for this type of activity on already existing roads. There is a lot of possibility to use a large number of empty houses in Prahovo and Radujevac for rent. It is necessary to present the renting options to both owners and potential users. The education of potentially interested bidders would certainly be a challenge, but also an opportunity. Making the potential users acquainted with the Airbnb platform, as well as with Booking.com and similar platforms, would be just the first step.

Idea: Developing the necessary infrastructure for accepting larger numbers of tourists to maintain a stronger brand, for the purpose of economic growth and tourist build-up of the local community. Strengthening of ecological awareness on protection of sturgeon species is included too.

Advantages: Already existed plans for construction of the „Port of Prahovo” and the Harbour in Radujevac. A large number of quality houses in which nobody lives now (owners are abroad). The possibility of attracting the community living abroad to return to the region.

Disadvantages: Failure to complete the planned works at the Prahovo Port and the Harbour in Radujevac. The lack of interest of the community abroad to return and invest in economic growth based on new ideas.

Capacities: Partly available in the community.

Necessary equipment and activities: Education and courses, leasing assistance.

PHASE 3 - DEVELOPMENT OF SCENARIOS FOR ECONOMIC COMMUNITY DEVELOPMENT

• Tourist attraction (2.3.3.1)

When the previous conditions would be accomplished, as well as prerequisites and accompanying programs are fulfilled, it is necessary to create bigger attractions that would catch more tourists. Below are some ideas that need to be discussed at future workshops and further elaborated. For each of the proposed attractions some of the observed advantages and disadvantages are identified, also a review of the necessary equipment and possible sources of financing.

o Sturgeon's Park (2.3.3.1.1)

Idea: To form a sturgeon park, based on the format of Dino parks, as sturgeons are also the dinosaur contemporaries.

Advantages: Great attraction for the citizens of the Republic of Serbia and foreign tourists.

Disadvantages: Great investment is needed. Long-term project.

Capacities: Currently not available in the community.

Required equipment: Project documentation, land, licenses etc.

o Large aquarium with sturgeon and sunken ships (2.3.3.1.2)

Idea: Construction of a large aquarium presenting the sturgeons and sunken ships (based on the model of the project „Živa Modra”). A lake with sturgeons, in which the models of ships from the Danube would also be included.

Advantages: Great attraction for the citizens of the Republic of Serbia and also for foreign tourists. Possibility to connect with other projects „Sturgeon Park” and others.

Disadvantages: Great investment is needed. Long-term project.

Capacities: Currently not available in the community

Required equipment: Project documentation, land, licenses, etc.

• Recreational and sport fishing (2.3.3.2)

Idea: Organising and training local fishermen to be fishing guides at special sites based on special and traditional fishing techniques. Developing a lot of different tours based on the history of the catchments before the HPP „Iron gate I”, and dam „Iron gate II” have been constructed. Build-up of ecological awareness on the importance of preserving endangered fish species, especially the Quails whose catch is not yet banned. Applying the „catch and release” style of fishing.

Advantages: Direct effects: Premium daytime license sales, guide earnings (fishermen are probably the first in the list for training and engagement), conservation of the fish fund.

Indirect effects: „VIP” fishermen spend money on all other logistics (food, accommodation, optional trips, cultural offer, souvenirs, etc.). In the future, Prahovo is positioned as an ecological, nature-friendly destination.

Disadvantages: Legislative change is needed. Long-term project.

Capacities: Partly available in the community.

Necessary equipment: Boats, legislation changes and accommodation capacities.

- **Festivals (2.3.3.3)**

Idea: Organising festivals by using the potentials of the local area: the Vlach and Slavic tradition which already are contained in common myths, and also the sturgeons, with the goal of raising ecological awareness and introducing local culture. On the themes of the Vlach and Slavic legends, the festival of magic, fairies and sturgeons can be devised. Sturgeon festival – stocking young sturgeons, together with a the carnival using ethno masks.

Advantages: Great attraction for the citizens of the Republic of Serbia and foreign tourists.

Disadvantages: Great lobbying and enthusiasm is needed.

Capacities: Partly available in the community.

Necessary equipment: Development of festival concept, permissions, PR activities.

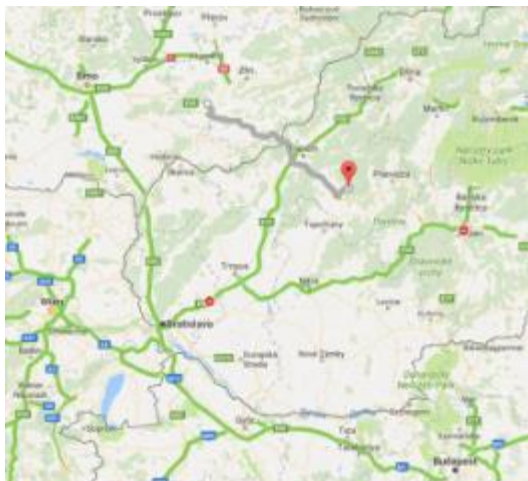
Sources of funding for all these activities can be: Project „LIVING for the Danube Sturgeons”, local authorities, local companies, businessmen, community abroad, individuals, EU funds as well as Republic of Serbia’s funds. The sources of funding are detailed in Annex II, chapters 1-4.

ANEX I - PRIMERI DOBRE PRAKSE

Za potrebe ove Studije, u nastavku se daju primeri dobrih praksi koji bi mogli da budu primenjeni u osmišljavanju scenarija za razvoj alternativnih izvora prihoda i razvoja lokalne zajednice.

1 SELO MODRA- PROJEKTI „ŽIVA VODA MODRA” I „ARCHEOSKANZEN MODRA”

Modra je naseljeno mesto sa statusom seoske opštine u okrugu Uhersko Hradište, u Istočnoj Moravi u Republici Češkoj. Po popisu iz 2014. godine imala je samo 704 stanovnika, ali su uspeli da realizuju dva velika projekta i privuku hiljade turista svake godine.

Slika Anex I - 1 Mapa sela Modre, Česka i Uhrovec-a, Slovačka

Projekat „Živa voda Modra”: Projekat je realizovan kroz prekograničnu saradnju Republike Slovačke (Uhrovec) i Republike Češke (selo Modra)¹ iz potrebe za očuvanjem prirodnog nasleđa u pograničnom regionu uključujući razvoj infrastructure i očuvanja prirode.

Kada su otvorili prvi muzej pre 10-ak godina niko nije očekivao da će prerasti u takvu atrakciju. Sada imaju jezero sa staklenim podvodnim tunelom na 2 sprata. Providni tunel na prvom spratu je na dubini od 3,5 m i dugačak je 8 m, dok se drugi sprat nalazi na dubini od 6 m i tu se dno jezera posmatra kroz staklo. Kompleks sadrži i mnoštvo pratećih sadržaja za rekreaciju, učenje i opuštanje. Mogu se videti i jestre koje su Dunavom ranije dolazile i do Morave (Češke). Imaju primerak beluge, duge 2 m. Organizuju veliki broj dešavanja i radionica koristeći lokalne resurse i tradiciju, čak organizuju i učenje kako se izgovara slovo „Ž”.

¹ [European Union resources - CII III project - "Together without borders", Cross-border cooperation program Slovak Republic - Czech Republic 2007 - 2013](#)

Izvor <http://slovacky.denik.cz> i www.zivavodamodra.cz/

Slika Anex I - 2 Podvodni tunel, projekat „Živa voda Modra”

Projekat „Archeoskanzen Modra”: Pomoću projekta realizovali su muzej na otvorenom kojim je predstavljeno utvrđena naseobina Slovena iz IX veka iz vremena Velikog Moravskog carstva.

<http://www.travelpotpourri.net/en/2017/06/20/vychodna-morava-modra-pre-malych-aj-velkych/>

Slika Anex I - 3 Slovensko utvrđenje. Replika iz IX veka, izgled, sadržaji i suvenirski program

U okviru kompleksa se nalazi hotel koji ima destileriju, može se probati šljivovica, a nude i veliki broj suvenira, suve pečurke, povrće i voće, vino i tradicionalnu hranu.

Ova dva projekta privukla su veliki broj turista što je doprinelo i razvoju sela i okoline (privatni smeštaji, stari zanati, ugostiteljstvo).

2 REČNI AKVARIJUM I MUZEJ NA RECI KORANI, KARLOVAC, HRVATSKA, 2016²

Javna ustanova „Aquatika – slatkovodni akvarijum Karlovac” nastala je u okviru projekta pod nazivom „Slatkovodni akvarij i muzej rijeka – Kaquarium” kojeg je sufinansirala Evropska unija iz Evropskog fonda za regionalni razvoj u okviru Operativnog programa Regionalna konkurentnost 2007-2013. u iznosu od oko 5 miliona eura.

Karlovački slatkovodni akvarijum smešten je na lokaciji planiranog autokampa uz obalu reke Korane. Objekt je ukopan, a sa spoljnih strana nasut zemljom. Inspiracija za oblikovanje je istorija centra grada: karlovačka zvezda okružena „bedemima”, obrambenim zemljanim nasipima. Cilj je bio da se dobije novo gradsko jezgro na desnoj obali Korane, promovisanje šetališta, oblikovanje mesta odmorišta i stvaranje nove turističke atrakcije. Sadržaji akvarijuma su skriveni i ne narušavaju prirodni izgled doline Korane.

Prikazana je flora i fauna hrvatskih reka. U akvarijumu se nalazi i pećina, akvarijum sa većim primercima retkih vrsta koje su iščezle iz hrvatskih staništa, kao i reka koja simbolično izvire ponovo u svom donjem toku. U „reci” se mogu videti ribe zajedno s vodenim biljem koje žive u toplijim delovima reke. Nakon šetnje pored akvarijuma prolazi se kroz tunel koji dočarava uranjanje u reku. Nakon prolaska kroz tunel posetioci prolaze kroz deo s trskom i šašem kao što je u močvarnim staništima.

² <http://aquariumkarlovac.com/projekt/>

© Miljenko Bernfest i © Jure Živković

Slika Anex I - 4 Akvarijum koji se gradi u Karlovcu, Hrvatska

3 JAVNI AKVARIJUM I TERARIJUM U BEOGRADU³

Javni akvarijum i terarijum u Beogradu može da posluži kao dobar primer kako uz malo entuzijazma može da se napravi prava atrakcija. Na prvoj fotografiji je prikazan akvarijum sa ribama Dunava i Save. Do dobijanja sredstava i ovakvi manji akvarijumi mogu da posluže za obrazovanje dece i turista.

U okviru akvarijuma organizuju se razne radionice i atrakcije, poput hranjenja grabljivica i ostalih životinja. Ulaz je besplatan, ostavlja se dobrovoljna donacija koji služi za nabavljanje hrane.

³ <http://javniakvarijum.rs/sa-događaja.html>

Slika Anex I - 5 Javni akvarijum i terarijum u Beogradu

4 PROCES ODRŽIVOG RAZVOJA POHORJA

Pohorje je poznato geografsko područje predalpskog regiona, u severoistočnom delu Slovenije, sa značajnim prirodnim vrednostima. Veći deo područja je zaštićen programom Natura 2000, ali je upravljanje zaštićenim područjem administrativno podeljeno između 16 opština. Jasno je da kad imamo 16 nadležnih administrativnih područja, harmonično upravljanje prirodnim i kulturnim vrednostima predstavlja pravi izazov.

Tokom 2008. godine, dugoročni proces razvoja zaštićenog područja na severoistoku Slovenije, počeo je povezivati opštine Pohorja, u cilju saradnje, razvoja i implementacije scenarija za razvoj u skladu sa prirodom zaštićenog područja. Osnovna ideja je bila da se kod lokalnog stanovništva i administracije postigne prepoznatljivost velike prirodne vrednosti područja, i postigne konsenzus o daljem razvoju područja, koji bi omogućio očuvanje prirodnih resursa, kao i ekonomsku dobrobit lokalne zajednice.

Kroz projekat NATREG, koji je finansiran u okviru Programa transnacionalne saradnje Jugoistočne Evrope u periodu 2007-2013, a na čelu sa Slovenskim institutom za zaštitu prirode, pokrenut je proces učešća javnosti, koji je rezultirao usvajanjem Vizije za Pohorje 2030. i nacrtom plana upravljanja Pohorjem. Dogovoren je sporazum o međusektorskom upravljanju prirodnim resursima ove oblasti (uključujući šumarstvo, zaštitu prirode, poljoprivredu, upravljanje vodama), a postavljeni su i prioriteti za razvoj ekonomskih aktivnosti usmerenih na održivi turizam i proizvodnju lokalnih proizvoda. Sve opštine usvojile su potrebna dokumenta, i postepeno radile na njihovoj realizaciji.

Od 2011. godine, kada su Vizija i nacrt plana upravljanja završeni, implementirano je nekoliko različitih projekata. Osnovana je zajednička platforma⁴ za projekte vezane za Pohorje. Razvijen je zajednički brend za lokalne proizvode iz Pohorja, sprovedeno je nekoliko različitih projekata za poboljšanje upravljanja posetom toj oblasti, dok su najnoviji projekti usredsređeni na razvoj proizvoda zasnovanih na pričama (*Storytelling-u*), o prirodi⁵, i lokalnim mitovima i legendama⁶, kako bi obogatili postojeću turističku ponudu u regionu.

Nakon završetka NATREG projekta 2011. godine, Vizija za Pohorje 2030 i Akcioni plan su bili osnova za dalju saradnju lokalnih zainteresovanih strana za očuvanje i razvoj zaštićenog područja u

⁴ <http://www.projektipohorja.si/>.

⁵ www.enjoyheritage.eu

⁶ www.zivacoprnijska.com

Pohorju. Neki od identifikovanih projekata su u međuvremenu uspešno realizovani, i doprineli su novim poslovima, kao i novim merama za očuvanje i upravljanje zaštićenim područjem. Uspeh procesa je u velikoj meri rezultat koordiniranog rada Pohorske zajednice, neformalne grupe predstavnika ključnih javnih institucija i zainteresovanih pojedinaca iz lokalne zajednice, koja je prepoznala potencijal područja i ubrzala realizaciju Vizije, u saradnji sa drugim zainteresovanim stranama u regionu.

Proces razvoja Pohorja prepoznat je u Sloveniji kao primer dobre prakse za dugoročno, održivo i međusektorsko upravljanje zaštićenim područjima.

© Aleš Fevžer

© Mateja Bečan

Slika Anex I - 6 Pešačenje kroz Pohorje (levo)⁷; Lovrenška bara na Pohorju (desno)

5 PROCES RAZVOJA REGIONA REKE DRAVE U SLOVENIJI

Slično Pohorju, koridorom reke Drave u Sloveniji upravlja 14 opština, a i većina područja je deo mreže zaštićenih područja Natura 2000. Osnov za pokretanje aktivnosti upravljanja rečnim koridorom zasnovan je na Međunarodnoj Deklaraciji za reku Dravu, koju su 2008. godine potpisale svih pet država kroz koje Drava protiče. Projekat SEE River⁸ je 2012. godine započeo proces saradnje zainteresovanih strana duž reke Drave u Sloveniji. Cilj procesa je bio upravljanje rekom Dravom i njenim koridorom, na način kojim će se očuvati biodiverzitet, ostvariti dobar status voda, prevencija od poplava, kao i predstavljanje mogućnosti održivog društveno-ekonomskog razvoja lokalnih zajednica.

Kao deo projekta SEE River, razvijen je koncept razvoja koridora reke Drave u Sloveniji - strateški planski dokument za region. Sastoji se od vizije za koridor reke Drave u Sloveniji do 2030. godine, a određene su i ključne oblasti upravljanja, sa fokusom na zaštitu biodiverziteta, prevenciju od poplava, društveno-ekonomski razvoj, saradnju sa zainteresovanim stranama i prekograničnu saradnju. Takođe je definisano 8 prioriternih regionalnih projekata koji će se implementirati, kako bi se podržalo ostvarenje vizije.

Kroz prvi od ovih projekata, uspostavljena je tzv. Zajednica zainteresovanih strana na koridoru reke Drave, koja je koordinirala implementacijom Koncepta razvoja i regionalne saradnje. To je neformalna grupa entuzijasta i zaljubljenika u reku Dravu, koja se sastoji od predstavnika ključnih institucija iz regiona odgovornih za očuvanje prirode, upravljanje životnom sredinom kao i razvoj turizma i regionalne saradnje.

⁷ www.maribor-pohorje.com

⁸ www.see-river.net

Nakon završetka SEE River projekta 2014. godine, realizovano je nekoliko prioritarnih projekata. Najvažniji za lokalni ekonomski razvoj su dva nova turistička proizvoda:

- Biciklistička ruta „Drava Bike” je ustanovljena kao osnova razvoja održivog turizma u regionu. Podržali su je gradonačelnici i saveti svih opština duž Drave, finansiranje su pružile opštine u 2017. godini, prve deonice rute otvorene su 2017. godine, a postavljene su i uniformisane putne oznake duž rute, praveći vezu sa postojećom Dravskom biciklističkom stazom u Austriji i Hrvatskoj.
- U 2016. godini organizovan je prvi „Drava festival”, čiji je cilj povezivanje lokalnih preduzeća aktivnih u sportu, rekreaciji, obrazovanju i kulinarскоj tradiciji duž Drave u Sloveniji. Ovo je prvi regionalni festival zaštite životne sredine u Sloveniji, čiji je cilj promovisanje reke Drave kao elementa zdrave životne sredine, ali i pružanja mogućnosti za ekonomske aktivnosti lokalnog stanovništva. Drugi festival Drave organizovan je između maja i jula 2017. godine i privukao je preko 5.000 posetilaca na preko 50 događaja.

Slika Anex I - 7 Drava festival ³³(levo) i Biciklistička staza Drava ³² (desno)

Oba proizvoda čine okosnicu brendiranja reke Drave. Za oba proizvoda su ustanovljeni brendovi i veb stranice – „Drava Bike” ⁹i „Drava Festival”¹⁰ (Planira se razvijanje brendova "Drava Kaiaking" i "Drava Hiking", kako bi se zaokružila rekreativna i kulturna ponuda u regionu. Kao i u Pohorju, uspeh ideje leži na radu i koordinaciji od strane neformalne zajednice zainteresovanih strana.

6 SVILAJNAC – DINO PARK¹¹

Treba iskoristiti činjenicu da su jesetre živi dinosaurusi ili njihovi savremenici. Po ugledu na veliki broj parkova dinosaurusu može se napraviti Park jesetri.

Dobar primer je „Dino park” izgrađen u Svilajncu (varošica u Srbiji) u okviru prirodnjačkog centra. Najveći deo parka zauzima jedinstvena postavka dinosaurusu u prirodnoj veličini i autentičnom okruženju. U parku se nalazi preko 20 replika različitih vrsta dinosaurusu, od kojih je najveća replika Diplodokusa visoka 11 m, a dugačka 20 metara. Organizuju se i putujuće izložbe u većim gradovima (izložba je gostovala dva puta na Kalemegdanskoj tvrđavi u Beogradu) čime se prikupljaju veća sredstva za održavanje parka i radi na njegovoj promociji.

⁹ <https://dravabike.si/>

¹⁰ <https://dravafestival.si/>

¹¹ <http://www.prirodnjackicentar.rs>

U ponudi je i veliki broj suvenira, kolačići u obliku dinosaurusu i dinoobroka i dr.

Ovaj projekat je, takođe, dobar primer kako je objedinjena turistička ponuda, povezujući park sa Resavskom pećinom, Vodopadom „Lisine” i drugim interesantnim sadržajima u okruženju. Organizovana je i ponuda obilaska Svilajнца biciklima. Iz godine u godinu broj i kvalitet ponuda se poboljšava, što je dokaz uspešnosti celog projekta i razvoja lokalne zajednice.

Slika Anex I - 8 Dino park, Svilajnac, Srbija

7 POKLADE U MOHAČU, MAĐARSKA

Grad Mohač (Mađarska Baranja) organizuje svakog februara festival „Pohod bušara” (mađ. Busójárás). To je pokladni godišnji festival kojom se obeležava kraj zime. Naziv je dobio po zastrašujućim zamaskiranim muškarcima, bušarima (busós), koji nose velike drvene maske i vunene ogrtače.

Festival je višeslojan i uključuje takmičenje dečjih maski, izložbu majstora rezbara maski i drugih zanata, te dolazak više od 500 bušara u čamcima na vesla Dunavom kako bi promarširali gradom.

Danas je pohod bušara zaštitni simbol grada i upisan je na UNESCO listu nematerijalne svetske baštine 2009. godine.

Slika Anex I - 9 Bušarske maske

8 STAKLENI MORSKI RINGIŠPIL „THE SEAGLASS CAROUSEL WITH GIANT COLORFUL FISH”¹²

Ringišpil (SeaGlass Carousel) je napravljen kao deo revitalizacije parka prirode u Donjem Menhetnu od 25 hektara koji uključuje nove biciklističke staze i višegodišnje vrtove.

To je ogromna nautilusova školjka sa 30 monumentalnih figura ribe. Woodland Gardens je projekat fondacije Tiffani & Co. Ringišpil treba da podseti na prvobitno mesto postojanja njujorškog akvarijuma. Za razliku od običnog ringišpila ovaj dozvoljava posetiocima da "sede unutar" svetlećih riba. Godišnje oko 6 miliona ljudi poseti park.

Slika Anex I - 10 Ringišpil školjka sa svetlećim ribicama

9 AUTOBUS „AMFIBIJA” U BUDIMPEŠTI- BUDAPEST BY LAND AND WATER: FLOATING BUS TOUR

Autobus „Amfibija” omogućava obilazak Budimpešte kopnom i Dunavom. Ovakva atrakcija bi značajno doprinela lakšem obilasku i povezivanju atrakcija na kopnu i reci.

¹² http://www.crainsnewyork.com/article/20150729/REAL_ESTATE/150729832/battery-park-will-add-a-new-carousel-featuring-giant-fish-by-the-end-of-this-summer

10 KAVIJAR OD MORSKIH ALGI¹³

Slika Anex I - 12 Kavijar od morskih algi

Na našem tržištu mogu se pronaći zamene prirodnog kavijara, proizvodi - kavijari na bazi morskih algi: wasabi, crveni i crni Cavi-Art, poreklom iz Danske.

Cavi-Art je kavijar napravljen od morskih algi i biljnog je porekla. Veoma je zdrav i zdraviji je od tradicionalnog kavijara. Morske alge su pune mikronutritijenata (sadrže kalcijum, kalijum i gvožđe). Napravljen od morskih algi iz čiste vode Severnog mora u području Škotske i Engleske.

Cavi-Art je alternativa kavijaru, ali se dobija iz prirode istovremeno ne remeteći je. Bere se manje od 5 % zelene mase morskih algi, čime se ne narušava prirodna sredina. Podržavaju ga organizacije WWF (Svetska organizacija za prirodu) i PETA (Svetska organizacija za zaštitu životinja).

Bez ograničenja ga mogu konzumirati svi (dijabetičari, svi koji imaju problem sa celijakijom, poželjan je u ishrani ljudi sa kardiovaskularnim problemima, nema alegrina i bez GMO je).

Ovakvi proizvodi se mogu uvrstiti u ponudu (gastroturizam) uz legende o konzumiranju kavijara u ovim predelima.

11 RIBOLOVNI TURIZAM

Ribolovni turizam ne zahteva velika ulaganja, generiše prihode za lokalnu zajednicu i po prirodi je najpovezaniji sa ciljem projekta, očuvanjem jesetarskih vrsta.

Reka Ebro u Španiji: Ebro je reka u severnoj Španiji koja je najbogatija vodom na Pirinejskom poluostrvu, a dužina njenog toka iznosi 928 km. Jedna je od najpopularnijih destinacija za ribolov u Evropi. Tu se nalazi najveći kamp za ribolovce, koji beleži prosečnu godišnju posetu od hiljadu ribolovaca.godine. Cene za sedmodnevni ribolov se kreću od 500 - 800 EUR. U cenu uključen smeštaj i čamac i jedan do dva dana vodiča. Vodiči od 100-200 EUR po danu, a sezona traje 6-8 meseci.

¹³ <http://www.maslina.rs/robne-marke/cavi-art/>

Slika Anex I - 13 Ribolovni turizam, reka Ebro, Španija

Reka Po u Italiji: Reka Po je reka na severu Italije i sa svojih 652 km najduža je i najveća italijanska reka, koja celim svojim tokom teče njenom teritorijom. Jedna je od najpopularnijih destinacija za ribolov u Evropi, čuvena po svetim rekordnim ulovima somova. Cene za sedmodnevni ribolov se kreću oko 500 EUR, a vodiči se plaćaju od 100 - 200 EUR po danu. Sezona traje 6-8 meseci.

Slika Anex I - 14 Ribolovni turizam, reka Po, Italija

Ribolov u Sloveniji¹⁴ po principu „uhvati i pusti” je dobar primer da se ribolovcima može pružiti zadovoljstvo ribolova, a u isto vreme da se ne narušava riblji fond, poštujući strogo pravila.

Slika Anex I - 15 Ribolovni turizam, Slovenija

¹⁴ <http://www.ribiskekarte.si/en/fishing-in-slovenia>

12 BELTANA

Beltane Fire festival¹⁵ se održava 30. aprila svake godine na Calton Hillu, u Edinburghu, u Škotskoj. Sve je počelo 1988. godine i pretvorilo se u neprofitnu organizaciju koja svake godine organizuje festival (oko 12.5000 posetilaca iz celog sveta).

Ideja festivala predstavlja obnovu starih Keltskih običaja koji su se održavali u Škotskoj i Irskoj. Slavi se dolazak proleća. Glavne uloge imaju Majska Kraljica i Zeleni Čovek (Rogati Bog). On predstavlja otelotvorenje zemlje, personifikaciju sveta oko nas. Poruka festivala je da su životi ljudi uvek bili zavisni od zemlje i načina na koji se prema njoj ophodimo. Zeleni Čovek je čest lik u mnogim kulturama (u Slovenskoj je to Perun), ali u svakoj od kultura, bez obzira koliko udaljene bile jedna od druge, prisutna je povezanost čoveka i Zemlje.

Zeleni Čovek je na Festivalu, prikazan kroz 'smrt, ponovno rođenje' ili 'žrtvu i uskrснуće'. 'Ritual preporoda predstavlja umiranje staroga i ustupanje mesta novom. Uloga Zelenog Čoveka je važna jer predstavlja promenu, potencijal i budućnost.

Festival počinje okupljanjem na brdu, gde se izvodi predstava. Zima se počinje povlačiti pred prolećem i pokušava da se začauri. Iz jedne od čaura se rađa Majska Kraljica, uz pesmu, ples, bubnjanje i vatru. Tu je i Rogati Bog kojeg Kraljica vodi u povorci sa ceremonijalnom vatrom, povorkom i bubnjevima. Povorku predvodi Bela Žena. Povorka kreće duhovnom stazom koja je obeležena bakljama. Prolaze kroz elemente: Vatru, Vodu, Zemlju, Vazduh i Etar i transformišu ih. Dolaze do „No point” tačke koja predstavlja predosećaj i navodi Rogatog Boga da postane Luda. Povorku u iskušenje dovode i Crveni Ljudi koji predstavljaju duhove enegije i haosa. Na poslednjoj pozornici, koja predstavlja Smrt i Ponovno rođenje, Majska Kraljica ubija Ludu, koja se ponovo rađa kao Zeleni Čovek. On sada predstavlja Leto, i njegovim rođenjem se pali vatra na vrhu brda. Sada Bela Žena i Crveni Čovek vode Kraljicu i Zelenog Čoveka do početne tačke, gde se oni venčaju i tako započinju novi godisnji ciklus. Sve se odvija uz bubnjeve, ples i pesmu do svitanja.

Slika Anex I - 16 Beltana

¹⁵ <https://beltane.org/about/about-beltane/> ili <http://jeftinoputovati.com/beltane-fire-festival-u-edinburghu/>.

ANEX II - POTENCIJALNI PARTNERI I MOGUĆNOSTI PRONALAŽENJA FONDOVA ZA RAZVOJ ALTERNATIVNIH IZVORA PRIHODA

Potencijalne partnere i mogućnosti pronalaženja fondova za razvoj alternativnih izvora prihoda potrebno je dodatno istražiti kada se odabere određeni scenario za koji će se raditi biznis plan. U nastavku se navode neki od mogućih partnera i fondova.

1 REPUBLIKA SRBIJA

1.1 MINISTARSTVA, AGENCIJE, FONDOVI

U poglavlju 2.1.1. (tabela 16) pobrojani su podsticaji regionalnog razvoja prema namenama u periodu 2014-2017. godina. Prema navedenom izvoru možemo konstatovati da su najveći podsticaji bili u poljoprivredi.

1.2 OPŠTINA NEGOTIN

Opština Negotin:

- Javni konkurs za dodelu sredstava za nevladine organizacije, udruženja i društva iz programa podrške za sprovođenje poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja opštine Negotin
- Konkurs za dodelu sredstava iz programa podrške za sprovođenje poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja opštine Negotin
- Komisija za populacionu i demografsku politiku. Komisija razmatra pitanja iz oblasti populacione i demografske politike, predlaže Opštinskom veću mere koje imaju cilj unapređenja problema građana u navedenim oblastima.
- Program korišćenja sredstava budžetskog fonda za zaštitu životne sredine opštine Negotin. Budžetski fond za zaštitu životne sredine opštine Negotin je obrazovan u cilju obezbeđenja finansijskih sredstava za finansiranje Programa zaštite životne sredine, Lokalnih i Sanacionih planova, kao i drugih strateških dokumenata koji se donose u skladu sa zakonskim propisima.
- Program mera podrške za sprovođenje poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja opštine Negotin

2 FONDOVI EVROPSKE UNIJE

2.1 IPA¹

Prioriteti akcionog programa za Srbiju su u skladu sa Okvirnim strateškim dokumentom (strateški dokument) kojim su utvrđeni prioriteti finansijske pomoći EU Srbiji na njenom putu ka EU u periodu od 2014. do 2020. i obuhvataju dva stuba: demokratiju i vladavinu prava te konkurentnost i rast. IPA je zamenio pet prethodnih pretpristupnih instrumenata EU – Phare, ISPA, SAPARD, program za Tursku i CARDS.

Uopšteno govoreći, sredstva IPA se mogu koristiti na četiri načina:

¹ <https://europa.rs/pomoc-republici-srbiji/ipa/>

- 1) Kao tehnička podrška, koja najčešće uključuje angažman eksperata – konsultanata koji institucijama u Srbiji poput Odeljenja za zaštitu potrošača pružaju usluge pripreme projektne dokumentacije, razvoja strategija, sprovođenja obuka itd.
- 2) Za realizaciju tvining projekata, odnosno uspostavljanje saradnje između lokalnih institucija u Srbiji sa sličnim upravama u državama članicama EU sa ciljem sprovođenja projekata, razmene znanja i iskustva i pružanja pomoći u sprovođenju pravnih tekovina EU.
- 3) Za sprovođenje investicionih projekata koji prvenstveno obuhvataju nabavku opreme i realizaciju finansijskih aranžmana sa drugim finansijskim institucijama.
- 4) Za dodelu bespovratnih sredstava za finansiranje projekata koji se odnose na civilno društvo, lokalne samouprave, agencije itd.

2.2 EU PROGRAMI ²

- **Kreativna Evropa (*Creative Europe*)** je okvirni program Evropske komisije za podršku kulturi i audiovizuelnom sektoru. Program je usvojen 1. januara 2014, na period od sedam godina i nadovezuje se na prethodne programe Kultura i MEDIJI, koji su trajali od 2007. do 2013. godine. Program Kreativna Evropa traje od 2014. do 2020. godine. Sa budžetom od 1,46 milijardi evra, što je 9 odsto veći od prethodnih programa, podržava:

1. Inicijative sektora za kulturu, poput onih koje promovišu prekograničnu saradnju, platforme, umrežavanje i književno prevođenje;
2. Inicijative audiovizuelnog sektora, kao što su one koje promovišu razvoj, distribuciju ili pristup audiovizuelnim delima;

Međusektorsku saradnju, uključujući Program za garancije i međudržavnu saradnju.

Program se sastoji od dva potprograma: Kultura, za promociju sektora kulture, i MEDIJI, koji pruža podršku audiovizuelnom sektoru. Pored toga, postoji i odsek za međusektorsku saradnju. *Desk Kreativna Evropa Srbija*³ je implementaciono telo programa Kreativna Evropa, oformljeno u okviru Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije. *MEDIA desk Srbija*⁴ je implementaciono telo potprograma MEDIA koje je oformljeno u okviru Filmskog centra Srbije.

- **Erazmus+ (*Erasmus+*)** je program Evropske unije koji obezbeđuje finansiranje projekata za saradnju u tri oblasti: obrazovanje, mladi i sport. Sedmogodišnji program sa budžetom od skoro 15 milijardi evra (14,7), Erazmus+ se sprovodi od 2014. do 2020. godine i objedinjuje nekoliko prethodnih programa – Erazmus Mundus (visokoškolsko obrazovanje), Tempus (saradnja obrazovnih institucija), Mladi u akciji (organizacije mladih) i Program za celoživotno učenje. *Fondacija Tempus*⁵ je nacionalna Erazmus+ kancelarija u Srbiji i njoj se podnose projektne prijave za navedene vrste projekata.
- **Program Evropa za građane i građanke (*Europe for Citizens*)** je program čiji je cilj promovisanja evropskog identiteta i evropskog građanstva, kao i jačanje učešća građana i građanki u svim vidovima života Zajednice. Opšti ciljevi programa doprinose boljem razumevanju Evropske unije, njenih vrednosti, istorije i različitosti, kao i promociji

² <https://europa.rs/pomoc-republici-srbiji/eu-programi/>

³ <http://www.kreativnaevropa.rs/lat/desk-srbija/o-nama/>

⁴ <http://media.kreativnaevropa.rs/media-desk-srbija/>

⁵ <http://erasmusplus.rs/o-nama/fondacija-tempus/?lang=lat>

evropskog građanstva i unapređenju građanskog i demokratskog učešća na nivou Unije. U okviru ovog poglavlja postoje tri mere: Bratimljenje gradova, Mreže gradova i Projekti organizacija civilnog društva. Nacionalna kontakt tačka za Program je *Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom Vlade Republike Srbije*⁶ koja ga promoviše, organizuje info sesije, radionice i konferencije. Kancelarija takođe pruža podršku zainteresovanima u pripremi projektne aplikacije i pomoć u pronalaženju partnera u drugim državama učesnicama Programa.

- **Horizont 2020 (Horizon 2020)** je okvirni program Evropske unije za istraživanje i inovacije, do sada najveći program EU u tim oblastima koji je zamenio i objedinio tri prethodna programa. Horizont 2020 predstavlja instrument za ostvarivanje glavnih ciljeva strategije Evropa 2020, a pre svega njene inicijative Inovativna unija kojom treba da se omogući da Evropa postane globalno konkurentna. Cilj je da se osigura stvaranje evropske nauke svetske klase i omogući jednostavnija saradnja privatnog i javnog sektora na polju inovativnog rada. Horizont 2020 je usmeren i na dalji razvoj Evropskog istraživačkog prostora kao jedinstvenog tržišta znanja, istraživanja i inovativnosti.

Horizont 2020 čine tri glavna stuba:

- 1) *Izvrsnost u nauci* – finansiranje najzanimljivijih naučnih istraživanja putem javnog konkursa, koje će se vršiti kroz četiri programa:
 - Evropski istraživački savet (*European Research Council*)
 - istraživačke infrastrukture, uključujući e-infrastrukture
 - nove tehnologije i tehnologije za budućnost
 - kroz istraživačke grantove Programa „Marija Sklodovska-Kiri”.
- 2) *Liderstvo u industriji* – uključuje program za podršku inovativnih malih i srednjih preduzeća, program za pružanje pomoći kompanijama i organizacijama da dobiju pristup izvorima finansiranja, kao i program za podsticanje razvoja i industrijskih tehnologija.
- 3) *Društveni izazovi* – označavaju podršku istraživanjima u oblastima kao što su zdravlje, klima, hrana, sigurnost, saobraćaj i energetika.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je zaduženo za Program Horizont 2020 i pruža podršku za sve teme kroz mrežu *nacionalnih kontakt osoba*⁷.

- **COSME (Programme for the Competitiveness of Enterprises and SME)** je program Evropske unije za konkurentnost preduzeća i malih i srednjih preduzeća sa budžetom od 2,3 milijarde evra za period 2014-2020. Mala i srednja preduzeća (MSP) su osnova evropske privrede; čak 85% novih radnih mesta otvara se u ovim privrednim društvima. Cilj Evropske komisije je da promoviše preduzetništvo i poboljša poslovno okruženje za MSP kako bi ostvarila svoj puni potencijal u današnjoj globalnoj ekonomiji.

Program COSME pruža podršku malim i srednjim preduzećima u sledećim segmenima poslovanja:

1) Pristup izvorima finansiranja

Jedan od glavnih ciljeva COSME programa je unapređenje pristupa finansijskim sredstvima u različitim fazama: osnivanje, rast ili promena vlasnika preduzeća.

2) Pristup tržištima

⁶ <http://www.civilnodrustvo.gov.rs/pocetna/pocetna.7.html>

⁷ http://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/support/national_contact_points.html#c.contact=country/sbg/Serbia/1/1/0&function_details..function_abbr/sbg/1/1/0

COSME program obezbeđuje podršku malim i srednjim preduzećima za nastup na jedinstvenom tržištu Evropske unije i unapređenje konkurentnosti kroz korišćenje punog potencijala stranih tržišta izvan EU. U Srbiji se realizuje preko Ministarstva privrede (privreda.gov.rs/cosme-program-evropske-unije-za-preduzeca-i-mala-i-srednja-preduzeca/).

COSME programom finansira se rad Evropske mreže preduzetništva (*European Enterprise Network – EEN*⁸) sa preko 600 kancelarija u više od 50 zemalja koje su aktivne na pružanju podrške malim i srednjim preduzećima da pronađu poslovne partnere, partnere za nove tehnologije, obezbede bolje razumevanje zakonodavnog okvira EU, kao i lakši pristup izvorima finansiranja Evropske unije.

Iz COSME programa finansiraju se dva internet portala za podršku razvoju preduzeća:

- Vaš evropski poslovni portal (*Your Europe Business Portal*⁹) pruža praktične informacije za preduzetnike koji planiraju da započnu poslovanje na drugim tržištima zemalja članica EU
- Portal za internacionalizaciju malih i srednjih preduzeća (*SME Internationalisation Portal*¹⁰) predstavlja mere podrške preduzetnicima koji žele da prošire svoje poslovanje izvan Evrope.

COSME programom finansira se i rad službi za pomoć u oblasti prava intelektualnog vlasništva malih i srednjih preduzeća (*Intellectual Property Rights IPR SME Helpdesk*) koja posluju u Kini i zemljama ASEAN i MERCOSUR.

3) Stvaranje boljih okvirnih uslova za konkurentnost

COSME program podržava aktivnosti usmerene ka unapređenju okvirnih uslova u kojima preduzeća posluju, posebno MSP, smanjivanjem administrativnih i regulatornih opterećenja. Te aktivnosti uključuju merenje uticaja odgovarajućeg zakonodavstva EU na poslovanje malih i srednjih preduzeća, uz razvoj regulative kojom se unapređuje poslovno okruženje, kao i promovisanje principa „prvo misli na malo” (*Think Small First*) u kreiranju politika na nacionalnom i regionalnom nivou.

4) Podsticanje preduzetništva

Program COSME podržava sprovođenje Akcionog plana za preduzetništvo 2020 kroz realizaciju niza aktivnosti – razmenu, istraživanje, primere dobre poslovne prakse i pilot projekte u oblastima kao što su edukacija preduzetnika, mentoring ili razvoj smernica i usluga podrške za nove i potencijalne preduzetnike, uključujući mlade, žene i starije preduzetnike.

Erasmus za mlade preduzetnike predstavlja prekogranični program razmene sa ciljem pružanja podrške novim i potencijalnim preduzetnicima da, u saradnji sa iskusnim preduzetnicima iz drugih zemalja u periodu do šest meseci, steknu relevantne veštine za upravljanje preduzećem i njegov rast.

COSME je posebno usmeren na *digitalno preduzetništvo*, čime pomaže evropskim preduzetnicima da nastave sa digitalnom transformacijom i time iskoriste sve nove mogućnosti koje pruža digitalna era, a koji su od presudnog značaja za njihov rast i konkurentnost.

⁸ <https://een.ec.europa.eu/>

⁹ <https://ec.europa.eu/easme/en/your-europe-business>

¹⁰ <https://ec.europa.eu/growth/smes>

- **Program EU za zapošljavanje i inovacije (Employment and Social innovation Programme – EaSI)** je finansijski instrument na nivou EU radi promovisanja visokog nivoa kvaliteta i održivog zapošljavanja, garantujući adekvatnu i pristojnu socijalnu zaštitu, borbu protiv socijalne isključenosti i siromaštva i poboljšanje uslova rada. Oni podržavaju:
 - Modernizaciju politike zapošljavanja i socijalne politike sa (osovina ROGRESS-a – 61% od ukupnog budžeta);
 - Mobilnost za posao (osovina EURES-a – 18% ukupnog budžeta);
 - Pristup mikrofinansiranju i socijalnom preduzetništvu (osovina mikrofinansiranja i socijalnog preduzetništva – 21% ukupnog budžeta).
 - Ukupni budžet za period 2014-2020. iznosi 919,5 miliona evra.

2.3 IPARD II PROGRAM EU¹¹

IPARD II PROGRAM Evropske unije je Instrument za pretpristupnu pomoć u oblasti ruralnog razvoja za programski period od 2014. do 2020. godine - dostizanje evropskih standarda i podizanje konkurentnosti. Program je odobren i od EU i od strane Republike Srbije. Program donacija se realizuje preko Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Uprave za agrarna plaćanja (www.uap.gov.rs). Konkursi za donacije se raspisuju jednom godišnje. Ukupan budžet je 229.970.558 Eur.

- MERA 101: Investicije u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava.

Ukupan budžet je 101.386.667 Eur.

- MERA 103: Investicije u fizičku imovinu koje se tiču prerade i prodaje poljoprivrednih i proizvoda ribarstva.

Ukupan budžet je 82.946.667 Eur.

- MERA 302: Diverzifikacija poljoprivrednih gazdinstava i razvoj poslovanja.

Ukupan budžet je 23.333.333 Eur.

Prvi poziv za IPARD podsticaje za investicije u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava – kupovinu nove mehanizacije i opreme raspisan je u decembru 2017 i završen 26. februara 2018. godine. Obuhvaćeni su sektori mleka, mesa, voća i povrća i ostali usevi (određene vrste žitarica i industrijskog bilja). Iznosi podsticaja koje su korisnici mogli da ostvare u sektorima voća, povrća i sektoru ostalih useva su bili od 5.000 do 700.000 evra, a za sektore mleka i mesa od 5.000 do 1.000.000 evra. Prihvatljive investicije i troškovi odnosili su se na kupovinu nove mehanizacije, opreme i traktora i opšte troškove (troškovi za pripremu projekata i tehničke dokumentacije).

3 PRIVATNI SEKTOR

Privatni sektor kroz donacije može biti značajan investitor. Prema postojećoj zakonskoj regulativi veliki zagađivači poštujući načelo „zagađivač plaća” lokalnoj samoupravi plaćaju ekološke takse. Mnoga od tih preduzeća se u okviru PR aktivnosti trude da izgrade imidž društveno odgovorne kompanije. U tom smislu, učiniti njihovu donaciju vidljivom bi bio dodatan motiv da participiraju u finansiranju ovakvih projekata.

¹¹ <https://ipard.co.rs/index-l.html>

3.1 „ELIKSIR PRAHOVO INDUSTRIJA HEMIJSKIH PROIZVODA” D.O.O, PRAHOVO,

Agencija za upravljanje lukama Srbije¹² i portal „Pluton logistik” su najavili proširenje područja i modernizaciju luke „Prahovo”, ne samo njenih dokova i transportnih sredstava, već i pruge prema Zaječaru i Boru, izgrađenih početkom i sredinom prošlog veka.

Odlukom Vlade RS, luka Prahovo je dobila novog ovlašćenog operatera, „Eliksir Prahovo industrija hemijskih proizvoda” d.o.o, Prahovo, kome je Agencija za upravljanje lukama Srbije izdala rešenja i uverenja o upisu u Registar.

3.2 FIZIČKA LICA

Dijaspora – Praksa je pokazala i to da je turizam oblast u koju su naši povratnici iz inostranstva najspremniji da ulažu o čemu govore brojni novoizgrađeni kapaciteti (mini hoteli, prenoćišta, restorani, seoski smeštaj).

¹² <https://www.aul.gov.rs/arhiva>

